

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Ana Bilim Dalı

**REFLEKSİF SOSYOLOJİDE YAPI EYLEM ETKİLEŞİMİNE YÖNELİK
BİR ÖRNEK OLAY ARAŞTIRMASI**

Onur UCA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin,2010

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Ana Bilim Dalı

REFLEKSİF SOSYOLOJİDE YAPI EYLEM ETKİLEŞİMİNE YÖNELİK BİR
ÖRNEK OLAY ARAŞTIRMASI

Onur UCA

Danışman
Doç. Dr. Yaşar ERJEM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin,2010

T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAY SAYFASI FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Onur UCA tarafından hazırlanan "Refleksif Sosyolojide Yapı Eylem Etkileşimine Yönelik Bir Örnek Olay Araştırması" başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji . Ana Bilim / Ana Sanat Dalında YÜKSEK LİSANS / SANATTA YETERLİK / DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

	Başarılı	Başarısız		
Yüksek Lisans Doktora	☒	☐	Başkan	İmza Doç. Dr. Nâzım YETİM
	☒	☐	Üye	İmza Doç. Dr. Yaşar ERJEM (Danışman)
	☒	☐	Üye	İmza Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul GÖDELEK
	☐	☐	Üye	İmza Unvan, Ad Soyadı, İmza
	☐	☐	Üye	İmza Unvan, Ad Soyadı, İmza

Başkan dahil jüri üye sayısı 3

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

... / ... / ...

Prof. Dr. Mustafa S. AKSAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Refleksif Sosyoloji ve refleksivite sosyal teori dünyasında yeni bir çalışma alanıdır. Bu alanın yeni olması araştırma esnasında çeşitli zorluklar yaşamama neden oldu. Ancak araştırmanın teorik çerçevesinden öğrendiğim bilgiler, gündelik yaşamıma iki önemli değer sağladı. Bu değerlerin ilki değiştirme dönüştürme kapasitesine nasıl ve hangi durumlarda sahip olduğumu, olabileceğimi öngörmektir. Araştırmadan elde ettiğim ikinci değer ise; eyleyenlerin, eylemlerinin arkasındaki güç ilişkilerini, anlamlandırmalarını, sermaye çeşitlerini ve oynadıkları alan bilgisinin ne olabileceğini öngörmektir. Araştırmanın sonunda sahip olduğum ve öğrenmeyi halen sürdürdüğüm bu değerler, öğrenci seçme yerleştirme sınavı sonrasında neden sosyoloji istiyorsun, o bölümde iş mi var diyen eyleyenlerin (aslında bu kişilere aktör demek daha doğru olabilir) hayatları boyunca akıllarına bile gelmeyecek ve satın alınamayacak değerlerdir.

Beni sosyolojik düşünce biçimi ile tanıştıran hocam Doç. Dr. İbrahim KAYA'ya ve refleksif sosyoloji konusunu seçmemi öneren, resmi olmayan danışmanım, çok değerli hocam Doç. Dr. Nalan YETİM'e, olumlu tavrı ile beni her zaman motive eden, bilgilendiren, yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Yaşar ERJEM'e benim eyleyen olmama yaptıkları katkılardan dolayı teşekkür ederim.

Ayrıca yanlarında çalışmaktan gurur duyduğum, Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünün hocalarına ve sosyal bilimler dünyasının çeşitli dallarında lisansüstü eğitimlerine devam eden arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Son olarak, sahip oldukları tüm habitus bilgisini bana veren, her zaman, her koşulda yanımda olan annemin, babamın ve kardeşlerimin önünde saygıyla eğilir, teşekkür ederim.

ÖZET

Bu araştırma, refleksif sosyoloji kuramı çerçevesinde yapı ve eylem etkileşimini incelemektedir. Refleksif sosyoloji açısından gözlemlenebilir koşullarda yapı-eylem etkileşiminin farklı boyutlarını ve süreçlerini eyleyenlerin nasıl anlamlandırdığını bulmak bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Bu nedenle araştırmanın ilk bölümü olan kuramsal çerçevede, klasik sosyal teorinin yapı ve eylem kuramları ele alındı. Bu kuramların refleksiviteye katkısı belirtilerek, refleksif sosyoloji kuramı tanımlandı. Bu tanımlamanın ardından refleksif sosyolojinin sosyal teoriler ile ilişkisi ele alındı. Bu çerçevede refleksif sosyolojinin kuramsal araka planında yer alan yapısalcılık, yapısal işlevselcilik, Neo-Marksizm ve eylem merkezli teoriler ile refleksivitenin ilişkisi kuruldu. Kuramsal kısmın son bölümünde ise refleksif sosyolojinin başlıca temsilcilerinden Anthony Giddens, Pierre Bourdieu, Ulrich Beck ve Margret Archer'ın refleksif sosyoloji kuramları anlatıldı.

Belirtilen kuramsal çerçeveden sonra araştırmanın yöntemi açıklanmıştır. Araştırmanın kuramsal çerçevesi ışığında araştırmanın problemini somut olarak cevaplamak için bir örnek olay araştırılması gerçekleştirildi. Örnek olay araştırması Mersin Üniversitesi Sağlık ve Araştırma hastanesinde doktor ve hastalar ile görüşmeler yaparak gerçekleştirildi. Bu kapsamda iki profesör, iki doçent, iki yardımcı doçent, iki asistan doktor ve hastanede yatan dört kadın, dört erkek hasta ile görüşüldü. Görüşmelerden elde edilen veriler kuramsal çerçeve kapsamında değerlendirildi. Araştırmanın sonuç kısmında ise doktorların, hastaların görüşleri ve araştırmacının gözlemleri karşılaştırılarak değerlendirildi.

Anahtar Kelimeler: Refleksivite, Agency, Yapı, Eylem, Refleksif Sosyoloji, Eyleyen.

ABSTRACT

Investigating the relationship between structure and action under the framework of reflexive sociology, this study primarily aims to find out how agents understand different aspects of the structure-action relationship in sociologically observable situations.

The first chapter lays out the theoretical basis of the study. On the one hand, it discusses theories of action and structure in classical sociology and defines reflexive sociology by focusing on their contribution to the concept of reflexivity. On the other hand, it focuses on the link between reflexive sociology and social theories by discussing the relationship between reflexive sociology and theories such as structuralism, structuralist functionalism, neo-marxism, and action-based theories. Finally, the chapter ends with explaining the theories of main proponents of reflexive sociology such as Anthony Giddens, Pierre Bourdieu, Ulrich Beck and Margret Archer.

The study goes on by explaining the methodology that is followed. In order to provide a reliable answer to the main problem of the study under the theoretical framework followed, a sample event research is carried out in Mersin University Health and Research Hospital. During the research, two professors, two associate professors, two assistant professors, two interns and four male and four female patients have been interviewed. Findings of the interviews have been analyzed under the theoretical framework of the study. Finally, observations of the researcher and views of the doctors and the patients have been compared.

Key Words: Reflexivity, Agency, Structure, Deed, Reflexive Sociology, Agent.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE.....	5
I. 1. Klasik Teoride Yapı ve Eylem	5
I. 2. Refleksivite ve Refleksif Sosyoloji.....	15
I. 3. Toplumsal Yapının Eyleyene Etkisi.....	18
I. 4. Eyleyenin, Toplumsal Yapıyı Değişirme Kapasitesi.....	19
II. BÖLÜM: SOSYAL TEORİ REFLEKSİVİTE İLİŞKİSİ.....	21
II. 1. Refleksivitenin Yapısalcılık Boyutu.....	21
II. 1. 1. Eyleyenin Düşüncesinde Yapının Yaratılması.....	21
II. 1. 2. Dilin Eyleyeni Dönüştürmesi.....	23
II. 2. Yapısal İşlevselci Perspektifin Refleksiviteye Etkisi.....	25
II. 2. 1. Tanımlanan Eylem.....	26
II. 2. 2. Aktör-Eyleyen Ayrışması.....	27
II. 3. Refleksif Düşünce ve Neo-Marksist Boyut.....	29
II. 3. 1. İdeolojinin Çağırıldığı Özne.....	30
II. 3. 2. Devletin İdeolojik Aygıtlarının Eyleme Kapasitesini Belirlemesi.....	32

II. 4. Refleksif Sosyolojide, Eyleyenin Kuramsal Arka Planı: Sembolik Etkileşimcilik, Etnometodoloji ve Fenemoloji.....	33
II. 4. 1. Düzen ve Anlamın Yaratılışı	38
II. 4. 2. Refleksif Düşünen Eyleyenin Doğal Tavrı ve Ayrıca Alma.....	40
III. BÖLÜM: REFLEKSİF SOSYOLOJİ KURAMI VE KURAMIN TEMSİLCİLERİ.....	43
III. 1. Refleksif Sosyoloji Kuramı.....	43
III. 2. Anthony Giddens.....	43
III. 2. 1. Yapılaşma Teorisi.....	44
III. 2. 2. Kuramları Birleştirme Düşüncesi; Refleksivite.....	50
III. 3. Pierre Bourdieu.....	54
III. 3. 1. Pratik Teori ve Refleksivite.....	55
III. 3. 2. Bourdieu ve Yapının İkiliği.....	59
III. 4. Ulrich Beck.....	60
III. 4. 1. Düşünümsel Modernite.....	63
III. 4. 2. Risk Toplumu.....	64
III. 5. Margret Archer.....	65
III. 5. 1. Yapı Ve Değişim Arasındaki Arabuluculuğun İlerlemesi.....	68
III. 5. 2. Sistematik Refleksivite.....	70
IV. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	72
IV. 1. Araştırma Probleminin Tanımlanması.....	72

IV. 2. Araştırmanın Alt Problemleri.....	72
IV. 3. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	73
IV. 4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	74
IV. 5. Araştırmanın Yöntemi.....	74
IV. 6. Araştırmanın Yaklaşımı ve Modeli.....	76
IV. 7. Veri Toplama Teknikleri.....	80
IV. 8. Araştırma Süreci (Örneklemin Tanıtımı, Veri Toplama Süreci).....	82
IV. 9. Verilerin Analizi.....	85
V. BÖLÜM: ARAŞTIRMA BULGULARININ YORUMU VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	88
V. 1. Doktorlar İle Yapılan Görüşmelerin Değerlendirilmesi.....	88
V. 2. Hastalar İle Yapılan Görüşmenin Değerlendirilmesi.....	103
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA	119
EKLER	

EKLER LİSTESİ

Ek: 1. Fotoğraf-1

Ek: 2. Fotoğraf-2

Ek: 3. Görüşmelerde Doktorlara Sorulan Sorular

Ek: 4. Görüşmelerde Hastalara Sorulan Sorular

GİRİŞ

Sosyal teori tarihinin uzun bir dönemi boyunca yapıyı veya eylemi merkeze alarak çözümlenmeler yapıldı. Sosyal bilimlerde yapı kuramları, aktör merkezli kuramlar ya da makro kuramlar olarak adlandırılmaktadır. Eylem merkezli kuramlar ise eyleyen (fail) ve mikro kuramlar olarak adlandırılmaktadır. Sosyoloji kuramları konularına ve nesnelere yönelik bu çözümlenmeleri yaparken, genel bir karşıtlık temelinde hareket etmektedirler. Bu karşıtlık değişen yaşam dünyası karşısında sosyal teorinin anlamlandırma kapasitesini kısıtladı. Bu nedenle sosyal teori alanında yaşanan bu karşıtlıkları aşmaya yönelik eğilimlere ihtiyaç duyuldu. Yapı ve eylem kuramları arasında süregelen bu karşıtlıklar, yapı merkezli kuramları eylem, eylem merkezli kuramları ise yapı üzerinden inşa etmektedir. Sosyal teorinin etkisizleşmesine neden olan bu inşa süreci, yapı ve eylem kuramlarını bir arada okuyarak sosyal dünyayı anlamlandırma çabası ile aşılmaya çalışıldı. Sosyal teorinin oluşumundaki bu karşıt duruş günümüz dünyasının daha iyi açıklanabilmesi için, yapı ve eylem teorilerini bir arada ele alma yoluna yöneldi.

Yapı kuramlarının günümüz toplumsal hareketlerini açıklamak için kullandığı söylemler toplumlarda meydana gelen ani değişimleri ve kırılmaları açıklarken yetersiz kalmaktaydı. Açıklamalardaki bu yetersizlik sosyal bilimcilerin yapı, makro, aktör merkezli kuramlara alternatif eylem kuramları geliştirmelerine neden oldu (Bkz. Poloma, 1992; Goffman, 2009; Garfinkel, 2005). Geliştirilen eylem, eyleyen merkezli mikro kuramlar ile toplumsal yapının dinamikleri görülmeden ya da dinamikleri yeteri kadar göz önünde bulundurulmadan açıklama yapılma yoluna gidildi. Bu nedenle, 1980 yılından sonra dünyada ve Türkiye’de meydana gelen değişimleri açıklayabilmek için sadece yapı merkezli kuramlar ya da sadece eylem merkezli kuramlar üzerinden açıklama yapmak, toplumsal hareketliliği anlamlandırmak için yetersiz kalmaktadır.

Araştırmanın temel çıkış noktası yapı ve eylem ya da başka bir ifade ile mikro-makro kuramları arasındaki çatışmanın günümüz yaşam dünyasında yaşanan değişimleri açıklayamadığının, anlamlandıramadığının kabulüne dayanmaktadır. Bu çerçevede araştırmada, tek başlarına makro ve mikro kuramların günümüz yaşam dünyasında meydana gelen gelişmeleri açıklayamayacağı, bu nedenle makro ile mikro kuramların birlikteliği üzerinden yeni anlamlandırmalar yapılmasının gerekliliği iddia edilmektedir. Belirtilen sava sosyal bilimler alanı içerisinde en uygun yaklaşım, *Refleksif Sosyoloji* adı ile tanımlanmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın hareket ettiği temel teori refleksivitedir. Araştırmanın konusu ise temel teori ile bağlantılı olarak ‘Refleksif Sosyolojide Yapı Eylem Etkileşimine Yönelik Bir Örnek Olay Araştırması’ olarak adlandırılmıştır.

Araştırmanın konusunu aydınlatmak için “Refleksif sosyoloji açısından gözlemlenebilir koşullarda yapı-eylem etkileşiminin farklı boyutları ve süreçleri eyleyenler tarafından nasıl anlamlandırılmaktadır?” problemi belirlenmiştir. Bu problemi cevaplayabilmek için bölümler belirlenmiştir. Araştırma toplam beş bölümden oluşmaktadır. Bölümler, araştırma probleminin cevabına ulaşmak için, yapı ve eylem teorileri arasındaki karşıt ilişkilerin rasyonel ve eleştirel analizleri yapılarak oluşturuldu. Bu bağlamda, araştırmada toplumsal yapının eyleyen üzerindeki etkisi ve eyleyenin toplumsal yapıyı değiştirip, dönüştürebilme kapasitesi sorgulandı.

Araştırmada en çok kullanılan kavramlar ise agency, yapı, eyleyen ve refleksivite olmuştur. Araştırmanın içerisinde agency kavramı kişinin yapıyı değiştirme ve dönüştürme kapasitesi olarak ele alınmıştır. Birçok yapı kavramı olmasına karşın araştırmada yapı kavramı, eyleyene olanak sağlayan ama aynı zamanda eyleyeni sınırlayan anlamı ile ele alınmıştır. Öte yandan eyleyen kavramı düşünen, sorgulayan, modernliğin öngöremediği sonuçları önceden sezebilen ve buna göre hareket eden özneye verilen addır. Eyleyen

öznenin sahip olduğundan daha fazla inisiyatif ve karar alma yetisine sahiptir. Tezin temel teorik alt yapısını oluşturan Refleksif sosyolojinin refleksif kavramının tezde ele alınmış anlamı ise; eyleyenin dünyayı değerlendirdiği bakış açısı ile kendi düşüncesini ve eylemlerini değerlendirmesi olarak açıklanmaktadır.

Bu çalışmada sosyal bilimler alanında yeni bir yaklaşım olan refleksif teorinin temel düşünce biçimini oluşturan sosyal teoriler ele alınmıştır. Ele alınan sosyal teoriler arasındaki karşıtlıklar belirlendikçe refleksif düşüncenin temel mantığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle refleksif sosyolojinin insanı, yapı teorilerinin aktörü ya da eylem teorilerinin biricikleştirilmiş üyesi değildir. Refleksif sosyolojinin insanı, yapı tarafından belirlenen bir yaşam dünyasını öğrenen fakat bu yaşam dünyasını yapından elde ettiği agency ile değiştirip dönüştüren eyleyendir.

Araştırmanın bölümlerinin içeriği ise kısaca şu şekilde açıklanabilir. Araştırmanın birinci bölümünde Refleksif sosyoloji kuramının temelinde yer alan yapı ve eylem kuramları ele alınmıştır. Klasik teoride yapı ve eylem kuramlarının incelenmesinin ardından refleksivite ve refleksif sosyoloji ele alınmıştır. Birinci bölümün en önemli başlıkları ise araştırmanın konusunun ne açıdan ele alındığını okuyucuya gösterecek olan “toplumsal yapının eyleyene etkisi” ve “eyleyenin, toplumsal yapıyı değiştirme kapasitesi” başlıklarıdır. Araştırmanın ikinci bölümünde sosyal teoriler ile refleksivite ilişkisi yapısalcılık, yapısal işlevselcilik, neo-marksizim ve eylem kuramları açısından ele alınmıştır. Araştırmanın dördüncü bölümünde ise refleksif sosyoloji kuramının temel isimleri olan Anthony Giddens, Pierre Bourdieu, Ulrich Beck ve Margret Archer ele alınmıştır. Ele alınan bu isimlerin refleksif sosyoloji kuramları yapı eylem karşıtlığı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırmanın beşinci bölümü araştırma problemini ve araştırmanın yöntemlerini ayrıntıları ile anlatmaktadır. Bu bölümde araştırmanın yaklaşımı

ve modeli başlığı yazarın kavramsal çerçeveye yaklaşımını belirtmektedir. Araştırmanın altıncı ve son bölümünde ise araştırmada elde edilen bulguların hastalar ve doktorlar olarak iki ayrı başlıkta değerlendirilmesi bulunmaktadır. Araştırmanın altıncı bölümünde yorumlanan veriler, Mersin Üniversitesi Araştırma ve Uygulama hastanesinde gerçekleştirilen alan araştırması sonucunda elde edilmiştir. Bu değerlendirmeler ardından sonuç bölümünde elde edilen veriler refleksif sosyolojinin kuramsal çerçevesine göre değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

I. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

“Gerçeklik denen şeyden daha yanıltıcı bir şey yoktur. Bu elbette

bizi onunla barıştıracı tek şeydir”. G. Simmel

Kuramsal çerçeve içerisinde refleksif sosyoloji ve refleksif sosyoloji kuramını oluşturan sosyal teorilerin yapı ve eylem kavramları üzerinde durulmaktadır. Toplumsal yapının eyleyene etkisi ve eyleyenin, toplumsal yapıyı değiştirme kapasitesi bu bölüm içerisinde tanımlanmaktadır.

I. 1. Klasik Teoride Yapı ve Eylem

Klasik teoride eylem ve yapı kavramları ayrı ayrı ele alınmıştır. Klasik teoride yapı merkezli açıklama yapan teoriler ve eylem merkezli açıklama yapan teoriler bulunmaktadır. Kuramsal çerçevede, yapı ve eylem kavramları, klasik teoride ele alındığı gibi ayrı ayrı açıklanmaktadır. Bu nedenle önce klasik teorideki yapı kavramı daha sonrada klasik teorideki eylem kavramı açıklanacaktır.

Toplumsal yapı kavramı, sosyal bilimler ve sosyoloji kuramlarının hepsinde yer alan önemli kavramlardan bir tanesidir. Makro kuramlar toplumsal yapıdan, mikro kuramlar toplumsal yapı karşılığı temelinden yükselmiştir. Toplumsal yapı kavramının kökeni Auguste Comte’un çalışmalarına dayanmaktadır. Comte’un toplumsal statüğü (structure) yapı ile ilişkilendirilmektedir. Comte’un yapı anlayışını ele alan Herbert Spencer toplumsal yapıyı, yaşayan organizmaya benzeterek yapısalcı teorisyenleri etkiledi. Bu etki daha sonra yapısal işlevselciliğe uzanan kuramsal bir çizginin öncüsü oldu. Yaşayan organizma teriminin kabulü, yapının bir büyüme çizgisi ve düzenlilik içerisinde olduğunun kabulünü, parçalar arasındaki uyumu, evrimsel çizginin onaylanmasını

beraberinde getirdi. Herbert Spencer'in organizmaya benzetilen yapı görüşünün dünya sosyal bilimler ve sosyoloji literatüründe önemli bir yere gelmesini sağlayan isim ise Emile Durkheim'dır. Toplumsal yapının işlevsel bir yönü olduğunu söyleyen Durkheim toplumsal yapı, işlevselliğini sürdürebildiği sürece toplumun denge, uyum içerisinde ilerleyebileceğini, işlevsel bozukluklarda ise patolojik durum yani bir dengesizlik halinin oluşacağını belirtmektedir. Durkheim'in sosyolojisinden etkilenen antropolog Radeliffe-Brown çağdaş yapısal işlevselcilik anlayışının temelini oluşturur (Poloma, 1993). Tekrarlanan her bir etkinliğin işlevi, bir suçun cezalandırılması veya bir cenaze töreni gibi, bir bütün olan toplumsal yaşamda oynanan oyunun parçasıdır ve bu nedenle onun yaptığı katkı toplumun sürekliliğinin korunmasıdır (Poloma, 1993).

Toplumsal yapı kavramı sosyal bilimlerde üç farklı boyut içerisinde değerlendirilmektedir. Toplumsal yapının ilk boyutu, yapının insan eylemlerine izin veren ve insan eylemlerini sınırlayan yönleri olduğunu kabul eden anlayıştır. Eyleyeni, yapısal düzenlemeler yaratır ama bu yapı yeniden yorumlanmaya açıktır. Bu yapı tanımı oldukça esnek bir tanımlamadır. İkinci olarak kullanılan yapı tanımı ise katı bir yapı tanımıdır. Yapı şekillendirici, belirleyici, asıl olandır. Yapı, insan eylemlerini sınırlar. Eylem yapının içerisinde gerçekleştiği için toplumsal yapının içerisinde eyleyen yerine aktör vardır. Yapının değiştirilebilir olarak kabul edilen parçaları düzenli bir tertibini ifade eder. Yapının parçaları değiştirilebilirken kendisi göreceli olarak sabit kalmaktadır. Yapının kendi işleyiş mantığı aynı kalırken, yapının içerisine yerleşmiş olan davranış normları değişebilmektedir. Toplumsal yapı içerisindeki kurumların değişebilir olduğu durumlarda değişen kurumlar sonrasında var olan kurumların yapı ile bağlamsal ilişkilerinin yönü ve işleyiş biçimi aynı kalmaktadır. Aktörlerin eylemleri yapının yeniden üretimi için var olmaktadır. Eylem yapının ürünüdür. Değişim değil farklılaşma temelindedir (Kaya, 2005).

Sosyal bilimler alanında benimsenen son yapı tanımlaması, yapının insan zihnindeki oluşum olduğunu söyleyen tanımlamadır. Yapılar sadece gözlemcilerin oluşturduğu modellerden ibarettir (Strauss, 1994). Toplumsal yapıyı temel alarak açıklama yapan, eyleyenler arasındaki etkileşimi, kişinin eyleme kapasitesinin içersindeki öngörülme sonuçların değiştirme kapasitesini görmeyen, göremeyen kuram ve kuramcıların yapı tanımları katıdır. Yapı kavramının arkasında katı bir duruş sergileyen kuramcılar toplumsal yapı içerisindeki eyleyenlerin kişilik problemlerini, toplumsal yapının bütünsel ahengini bozan bir toplumsal sorun olarak anlamaktadırlar. Örneğin okula gitmek istemeyen bir öğrencinin okula gitmek istememesinin sebeplerini aramak yerine, okula gitmemesinin sorun olduğunu ve bu sorunun okula gitmesini sağlayacak bir çözüm yolu ile çözüleceğine inanırlar. Kişilik problemleri, toplumsal yapının kurallarına uymama durumunun toplumsal yapı tarafından belirlenmiş adıdır. Bu anlayışta toplumsal yapı, görece durağan kalıplaşmış, kalıcı toplumsal birimler dizisidir. Bu kalıcılığı belirleyen ise yapıyı oluşturan kurumların, yapıyla aralarındaki karşılıklı denge ve düzeni sağlayan işlevselliktir. İşlevi olduğu için yapılar var olabilmektedir. İşlevini kaybetmiş bir kurum toplumsal yapı içerisinde dengeyi bozmayacak şekilde farklılaştırılmalı değişen yapısal işlevi karşılayacak yeni bir kurum inşa edilmelidir. Değişen ve gelişen dünyada değişimi, denge içerisinde, yapısal öğeleri farklılaştırarak toplumsal düzeni sürdürülebilme olan ihtiyaç, yapısalcılığın yeni bir kavramsal boyutu olan yapısal işlevselciliğin çıkışını sağlamıştır. Bu nedenle yapısal işlevselcilik değişen dünyanın içerisinde değişimi farklılaşma olarak açıklayabilmek, toplumsal içerisinde yapının güç dengesini ve ahengi sürdürülebilir kılmak amacı ile ortaya çıkartılmış bir projedir. Yapısal İşlevselcilik, Türkiye'deki sosyoloji geleneğinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Yapısal işlevselcilik fikrinin en önemli temsilcisi Talcott Parsons'dır. Yapısal işlevselciliğin kaynağı Tolcott Parsons'ın

yazılarıdır. 1937 yılında yazdığı 'The structure of social action' adlı eseri Amerikan sosyoloji geleneğinin temelini oluşturan bir değere sahiptir. Bu eserinde Parsons kendi içerisinde tutarlı dengeler üzerinden analitik bir toplumsal eylem teorisi geliştirme hedefindedir. Parsons insan eylemini otantik, zora dayalı veya salt bencil tepkiler olarak betimleyen davranışçı modellere karşı çıkar. Parsons geliştirmek istediği yapısal işlevci toplum modeliyle, bireysel ve grupsal etkinliklerin kaosundan sosyal düzenin nasıl ortaya çıktığını ve varlığını devam ettirebildiğini, bireyin toplumla nasıl bütünleştiğini açıklamaya çalışır (Slaterry, 2007). Bu kuramda eyleyen, aktör olarak ele alınır. Çünkü yapının işlevlerini yerine getirebileceği sınırlılıklar belirlenmiş ve yapının işlevini yerine getirirken kullanabileceği hareket alanı sınırlandırılmıştır. Toplumsal çatışma hastalık olarak görülür. Değişim, yapısal farklılaşma kavramı ile açıklanır. Yapısal farklılaşma, esasen aynı yapı tarafından meydana getirilen işlevlerin zamanla çoğalmaları ve özelleşmeleri sonucunda birbirinden ayrılarak kendilerini yerine getirecek yeni yapılar yaratmaları demektir. Bu kuramsal yaklaşımda değişim üç temel yol ile gerçekleşir. Birinci yol toplumun yapısının dünyada meydana gelen değişikliklere göre kendisini düzenlemesidir. İkinci yol, toplum içerisinde meydana gelen teknolojik buluşların ortaya çıkardığı etkilere göre toplumun kendisini düzenlemesidir. Üçüncü ve son değişim yolu ise toplumun yapısal ve işlevsel farklılaşması sonrasında toplumun büyümesi ile gerçekleşir. (Yetim, 2007). Eyleyen aktör olarak görüldüğü için toplum ile bireyi birleştirici unsur toplumsal rollerdir. Toplumsal yapıya özgü olan, kültürel değerler ve normlar insanların yaşamlarına sosyal roller aracılığı ile girerler. Sosyal hayatta uyum sağlama, davranış kalıplarına kurallara uyumun asıl nedeni, toplum içerisinde daha iyi rollerde bulunma arzusudur. Daha iyi rollere ulaştıkça, kurallara ve ahlaki yükümlülüklerle daha çok uyum gösterilir (Layder, 2006). Ancak sadece

daha iyi rollere ulaşma isteği değil resmi olmayan (dışlama, dedikodu vb.) birçok yaptırımında aktörlerin toplumsal yapı ve gruplarla bütünleşmesini sağlar.

Refleksif sosyoloji düşünürlerinin kurum veya yapının kişilik davranışları üzerine etkisini açıklama ihtiyacını, yapısal işlevselciliğin bir diğer önemli ismi olan Robert K. Merton'da hissetmiştir. Merton, yapının içerisindeki kurumların kişilik davranışlarına etkisini yapısal işlevselci bir bakış açısı ile incelemiştir. Robert Merton 'rol modeli' ve 'kastedilmeyen sonuçlar' gibi terimleri sosyoloji dünyasına kazandırmıştır. Merton, yapısal işlevselcilikteki, işlevsellik üzerine durur ve bu konuda iki önemli yanlış yapıldığını ileri sürer. Bunlardan ilki bir toplumsal birimin topluma yaptığı etkinin sadece olumlu yönlerinin üzerinde durulmasıdır. Merton'ın üzerinde durduğu ikinci yanlış ise öznel bir yön taşıyan güdü ile nesnel bir yön taşıyan işlevselin birbiri ile karıştırılmasıdır (Kongar, 2006). Merton değişmeyi Anomie kavramı ile açıklar, Anomie kavramını anlamak için Merton, kişinin çevresini kültürel ve toplumsal çevre olarak ayırır. Değerler, normlar kültürel çevreyi, insan ilişkileri ise toplumsal çevreyi meydana getirir. Anomie kavramının açıklaması ise; Kültürel çevre ile Toplumsal çevre arasındaki uyumsuzluk halidir. Anomie içerisinde olan kişinin topluma tepkileri, Uyum, yenilik yaratma, geri çekilme ve isyan olarak sıralanmıştır (Kongar, 2006). Merton'ın adına ve kavramlarına sosyal bilimlerde yapı kavramının anlamı başlığı altında bu kadar fazla değinilmesinin iki sebebi bulunmaktadır. İlk sebep, Merton anomie kavramı ile eyleyeni kalıplara sokmaktadır. İkinci sebep ise eyleyeni kalıplara sokmasına rağmen, refleksif sosyolojinin günümüzde önemli bir yere gelmesinin nedeni olan, eylemin ön görülmeyen sonuçlarını ilk gösteren isimdir.

Yapısal işlevselci düşüncenin yapı kavramı katı bir yapı anlayışından oluşmaktadır. Eyleme odaklanan fenomoloji, entomoloji ve sembolik etkileşim

kuramlarının içerisindeki yapı kavramları ise, eylemi, ikili ilişkileri açıklamak için yapılmış olan analizlerdir. Bu kuramların içerisinde kişileri dışarıdan etkileyebilecek hiçbir etkenin kabulü söz konusu değildir. Refleksif sosyoloji içerisinde de kabul edilen bir yapı anlayışı vardır. Ancak refleksif sosyolojinin yapı anlayışı ne yapısalcılık gibi yapıyı merkeze alan bir anlayış, nede mikro kuramlar gibi yapıyı görmeyen, yapının karşısında, yapıya rağmen bir teori oluşturma anlayışındır. Refleksif sosyolojide yapı, eyleme engel olarak değil, onun üretimi ile ilişkili bir şey olarak kavramlaştırılabilir (Giddens, 2005). Yapı betimleyicidir, işlev ise tanımlayıcıdır. Yapı, toplumsal ilişkinin, ilişkilerin kalıbını gösterir. İşlev ise, bu ilişki kalıbının gerçek hayattaki işleyişini anlatır (Giddens, 2005). Sosyal sistemlerin tüm yapısal özellikleri, birey karşısında bir özerkliğe sahiptir. Mikro kuram teorisyenlerinin dediği gibi bireyler toplumu yaratsaydı. Birey doğmadan toplum olmayacak mıydı? Birey yaşadığı zamanda yeni bir toplum yaratma kapasitesine sahip değildir. İnsan var olan bir toplum yapısı içerisinde şekillenerek birey olabilir. Bireyler toplum içerisinden elde ettikleri ‘bilgi stokları’ sayesinde toplumsal pratikleri öğrenir ve kaynakları kullanabilirler. Sosyal sistemlerde var olan bireylerin düzenli ilişki kurmaları, bilgi stoklarının birbirlerine benzemesi ile bağlantılıdır. Evrensel bir ilişkiler düzeni sağlayabilmek için farklı toplumların bilgi stoklarının kapsamlı bir şekilde yapısal özelliklerinin analizinin yapılması ile evrensel bilgi stokları bilgisi elde edilebilir. Refleksif sosyolojide sosyal sistemler rollerden değil, pratiklerden oluşurlar. Pratik, gündelik hayat içerisinde tekrarlanarak oluşan eylemlerin bilgisidir. Bu nedenle bilgi pratiğin bilgisidir. Aktörler pratik bilinçlerinden yararlanarak yapıları üretir ve yeniden üretirken ‘sosyal sistemleri’ yaratırlar. Refleksif sosyolojinin bilgisi pratik bilgidir. Pratik bilgi yapının bilgisinin eyleyende var olmasını sağlayan bilgidir. Sosyolojik

literatürde yapı ve sistem teriminin ayrılması, yapı ile eylem arasındaki düalizmin aşılmasını sağlayacaktır (Giddens, 2005).

Toplumsal yapıyı sınıfların çatışmasının sonucu olarak ele alan klasik teoride bulunmaktadır. Bu teori çatışmacı kuram olarak klasik teoride önemli bir yere sahiptir. Bu teorinin en önemli temsilcisi Karl Marx'tır. Marx, tarihi sınıf çatışmalarının oluşumu olarak görmektedir. Modernliğin sınıf çatışması ise burjuvazi ile işçi sınıfı arasında gerçekleşmektedir. Toplumsal yapıyı oluşturan ve değiştiren sınıflar arasında süregelen çatışmalardır. Marx için kişi tek başına eyleyen olamamaktadır. Kişi sınıfı ile hareket ederse eyleyenin değiştirme yetisine sahip olabilmektedir. Marx'a göre kişi tek başına özgür olabiliyorsa birey egemen sınıfın ölçülerine uyum sağlamaktadır (Marx ve Engels, 2004). Kişinin sahip olduğu bu özgürlük Marksist bir özgürlük değildir. Toplumsal yapının kurumları sınıflar arası güç dengesini korumak için inşa edilmiştir. Çatışmacı kuramın içerisinde eyleyenin değiştirme dönüştürme kapasitesi kişisel olarak yok sayılmıştır. Bu nedenle çatışmacı kuram klasik eylem teorilerinden en uzak yapı teorisidir.

Çatışmacı kuramda eyleyen sahip olduğu tüm bilgiyi içinde bulunduğu sınıfın içerisinde elde edebildiği eğitim ve dış koşullara bağlı olarak elde eder. Bu nedenle çatışmacı kuramlar için eğitim ve kurumların işleyiş yapısı önemlidir. Kurumların var oluşu amacı egemen sınıfın ideolojisini sürdürmektir. Koşulların ve insan eylemlerinin değişmesi ancak kırılmalar ile meydana gelir. Bu kırılmalar ise egemen ideolojinin el değiştirmesine neden olan devrimlerdir.

Yapısalcı, yapısal işlevselci ve çatışma merkezli yapı kuramlarına kısaca değindikten sonra klasik teorinin eylem teorileri, eylemi şu şekilde açıklamaktadır. Eylem kavramı, fiziksel varlıkların dünya içindeki olaylara fiili veya tasarlanmış sebepli müdahalelerinin seyri olarak tanımlanmaktadır (Giddens, 2005). Eylem kavramı, sosyoloji

içerisinde önemli bir yerde bulunmaktadır. Max Weber, eylem merkezli bir sosyoloji tanımlaması yapmaktadır. Weber için sosyoloji, insan eylemlerinin yorumlayıcı bilimidir. Sosyoloji anlamların arkasındaki anlamları aramaktadır. İnsanlar eylemlerini, seçtikleri hedefe ulaşmak için bilinçli yollardan gerçekleştirirler. Eyleme süreci, anlamlar, hedefler ve niyetlerle doğrudan ilişkilidir. Eylemin anlam, neden ve niyetle ilişki içinde olması, eylemin öngörülebilir sonuçları olduğunun kanıtıdır. Eylemin sadece öngörülür sonuçları olduğunu kabul ettiğimiz zaman devrimlerin, toplumsal burhanların ve krizlerin önceden bilineceğini kabul etmiş oluruz. Ancak eylemin öngörülen sonuçlarının yanında eylemin öngörülemeyen sonuçları da bulunmaktadır. Eylemin öngörülemeyen sonuçları olabileceğini ve bu sonuçların öngörülemeyen değişimlere sebep olabileceğini kabul etmek, eylem kuramları ile yapı kuramlarının ayrıştığı noktaların başında gelmektedir. Sosyoloji biliminin en önemli eylem sosyologlarından Weber'e göre sosyal eylem iki şekilde açıklanmaktadır.

1-Aktörlerin kendi eylemlerine atfettikleri anlam olarak sosyal eylem.

2-Tipik anlam, bizzat sosyologun eyleme verdiği anlam olarak sosyal eylem.

Weber'e göre, sosyologun en iyi anlayabileceği eylem, rasyonel eylemdir (Bireyin kesin sonuçlara ulaşmak için uygun araçlar seçtiği eylem). Bu nedenden ötürü, rasyonel olmayan eylemleri anlamakta sosyoloji zorlanır. Weber, sosyal bilimcilerin sosyal eylemleri daha iyi anlamasını sağlamak için toplumsal eylemin ideal tipini belirler. Bu ideal tipler, geleneksel eylemler, duygusal eylemler, değere yönelmiş akılcı eylemler ve amaca yönelmiş akılcı eylemlerdir (Kongar, 2006). Araştırmanın kavramsal çerçevesinde değere yönelmiş araçsal eylemler, ereksel akıl olarak ele alınmıştır. Amaca yönelik akılcı eylem ise araçsak akıl olarak ele alınmıştır.

Eylemin merkeze alınması, modern zamanda insan merkezli hareketlerin yükselmesi ve bu hareketleri makro kuramların açıklayamaması ile önem kazanmıştır. Toplumsal yaşama yön veren etkinliğin insan eylemi olduğunu temel alan sosyal bilim kuramları, insan eylemlerinin çıkışı ve eylemlerinin etkisi üzerine birçok inceleme ve analiz geliştirmiştir. Eylemi merkeze alan kuramlar, toplumun geneli üzerinden açıklama yapmadığı için bu tip kuramlara küçük kuramlar, yada mikro kuramlar adı verilmiştir. Mikro kuramlarda, makro kuramlarda olduğu gibi kendi aralarında kesin bir uzlaşma belirleyememişlerdir. Mikro kuramların kendi arasında sosyal bilim kuramlarının oluşumu sürecinde bazı konular ve kavramlar üzerinden çatışmalar yaşanmıştır. Eylem kuramları kendi içinde çatışmalar yaşamasına rağmen, eylem kuramlarının yine kendi içinde benzer yönleri de bulunmaktadır. Mikro kuramlar arasındaki benzer yönler şu şekilde özetlenebilir. Eylem kuramlarının temel argümanı, eyleyenler arasındaki yüz yüze karşılaşmaların toplumsal yaşamın temel özelliği olmasıdır. İnsanlar yaratıcı, akıllı ve bilgilidirler. Eyleyenler ikili karşılaşmaları düzenleyerek toplumsal düzeni inşa eder. Toplumsal düzen eyleyenlerin bir başarısı olarak ortaya çıkar. Eyleyenler, eylemin öngörülme sonuçlarını önceden sezebilir. Eyleyenlerin eylemleri, başarılı, karşılıklı ve anlaşılabilir. Toplumun nasıl işlediğini irdellemek için eyleyenlerin buldukları konuma ilişkin tanımlamaları kavramaya çalışan yorumlayıcı metodolojiye ihtiyaç duyulur (Smith, 2007).

Toplumun yapısal özelliklerini göz önünde bulundurmadan toplumsal kırılmaları, ani değişimleri insan eylemlerinin bir sonucu olarak görmek, kırılmaları, dönemsel ani değişimleri daha iyi bir şekilde açıklamaktadır. Ancak insanların yüz yüze ilişkilerini, toplumsalın oluşturabilirliği noktasında merkezi bir konuma getirmek, toplumun tamamını içine alabilecek çözümleri elde etme konusunda ne kadar başarılı

olacağı, olduğu tartışmalara açıktır. Modern dönemde zamansal ve uzamsal boyut ortadan kalkmıştır. Bu nedenle ikili ilişkilerin oluşumunda önemli bir yere sahip olan ötekinin bilgisi, bağlamsal bilgi, kaynakstal ve kurumsal bilginin elde edilmesi güçleşti. Bu güçleşme sonucunda, eyleyenin elde edilen bağlamsal bilgi ile eylemlerin öngörülme sonuçlarını anlaması zorlaşmaktadır. Zamansal ve boyutsal ayrımın ortaya çıkması ve artması sonrasında salt mikro kuramların bilgisine dayanarak eyleme girmek, ötekinin bilgisine, bağlamsal bilgiye, kaynakstal ve kuramsal bilgiye sahip olmamayı beraberinden getirir. Bu durum eyleyenin, eyleminin öngörülme sonuçları olacağından haberi olmadan eyleme girmesine neden olmaktadır. Bu eylemler kendisini giderek eylemin öngörülen sonuçlarının yerine salt öngörülme sonuçları olan eylem biçimine bırakacaktır. Bu durum eyleyen eyleme girerken karşısındaki eyleyene ne kadar güvenilebilir sorusunu ortaya çıkarmalıdır. Weber'in tabiri ile anlamların arkasındaki anlamları anlamak güçleştiği için, eylemlerin nedenleri ve sonuçlarını, sadece eylem teorileri ile anlamlandırmak yetersiz kalacaktır. Eylem teorilerinin zayıf noktası, eylem teorilerindeki kişiye atfedilen önem ve bu önem ile günümüz yaşam dünyasındaki kişinin eyleme giriş bilgisinin yetersizliğinden kaynaklı ortaya çıkan güvensizlik arasındaki çelişkidir. Eyleyenin bilgisinin ve mikro kuramların yanlış hatalı olduğu düşünülmemektedir. Modern dönemde, eyleyenin eylemlerini sorgulaması gerektiği ortaya çıkmıştır. Eyleyen ise eylemlerini sadece ikili ilişkiler üzerinden elde ettiği yorumlama bilgisinden değil, tüm yapının içerisindeki kurumsal ve sistemsel işleyişin getirdiği bilgiler ile birlikte sorgulamalıdır. Elbette eyleyen, düşünebilir, değiştirebilir, eyleme amaçlı, araçsal veya erkesel bir akıl ile girebilir. Ancak mikro kuramların ve eylem merkezli açıklama yapan kuramların, en büyük eksikliği eyleyenin ilişkilerini yapı ve sistemin bağlamsal bilgisini görmeden açıklama istekleridir.

Eylem teorileri, eyleyenin değiştirme donüştirme kapasitesini biricikleştirmektedir. Bu nedenle eyleyenin veya eyleyenlerin yaptığı toplumsal kırılmaları ve devrimleri daha iyi açıklayabilmektedir. Yapısal teoriler ise, yapının durağanlığı, duzenli ve dengeli hali üzerinden hareket ettiği için toplumsal kırılmaların yaşanmasını açıklayamamaktadır. Fakat yapı merkezli açıklama yapan teoriler toplumun yapısal analizini, gu dengesini daha iyi açıkladığı için toplumsal kırılmalar sonrasında yaşanacak değişimlerde yapının nasıl ve ne olude etkileneceğini daha net ortaya koymaktadır. Toplumsal kırılmaların, değişimlerin nasıl meydana geldiğini bulmak ve sonrasında yaşanacak değişimin ne yonde ve ne olude etkili olacağını ongormek için sadece eylem ya da sadece yapı merkezli açıklamalar yapmak yeterli değildir. Bu nedenle eylem teorileri ile yapı teorileri arasındaki karşıtlığın aşılması toplumbilimi açısından onem taşımaktadır. Bu karşıtlığı aşmak için sosyal bilimler alanında yapı eylem teorilerini birleştirme duşuncesi ile yola çıkan teorilerde bulunmaktadır. Bu teorilerin en onemlisi ise refleksif sosyolojidir.

I. 2. Refleksivite ve Refleksif Sosyoloji

Refleksif kavramı, sosyal bilimlerin birçok alanında kullanılan, kullanıldığı bilim dalına gore, kullanıldığı teori ve teorisyene gore anlamsallaştırılan bir kavramdır. Sosyal bilimlerde refleksif kavramının ilk olarak kullanımı sosyal bilimlerin antropoloji alanında 1970’li yılların başında sanat çalışmaları yapan Barbara Myerhoff ve Jay Ruby’nin eserlerinde gorulmüş ve anlamlandırılmıştır (Science Encyclopedia, [SE], 25.10.2009). Refleksivite kavramının, sosyoloji biliminde kullanımı Talcott Parsons’ın çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Ancak kavramı sosyoloji kuramları içerisinde onemli bir yere taşıyan başlıca isimler, modernliğin sosyolojisini yapan Anthony Giddens, Ulrich Beck ve Pierre Bourdieu’dur. Refleksivite teriminin anlamı, duşunumsellik olarak Turkeeye

çevrilmektedir. Refleksivite (düşünümsellik) kavramı içerisinde *desantrasyonu* barındırır. Desantrasyon terimi, kendi içerisinde çıkmayı ve bir yere bağımlı olmamayı anlatmaktadır. Bu nedenle refleksivite dış dünyayı algılama bilgisini ve yöntemini kullanan bireyin, aynı bilgi ve yöntem ile kendisini algılaması, kendisini sorgulamasıdır. Refleksif düşünce toplumsal çerçeveyi hem betimleyen hem inşa eden pratikleri ifade eder. Refleksivite kavramı, toplumsal eylemin üretilmesinin koşullarını belirler, aynı zamanda toplumsal eylemi kabul edilebilir eyleme dönüştürür. Bu kabul edilen eylem, eyleyenin algılayabildiği eylemdir (Coulon, 2010). Refleksif düşünce genel anlamda, düşünenin düşüncesini düşündüğü bakış açısı ve/veya yöntemi ile kendi düşüncesini eleştirmesidir. Başka bir ifade ile refleksivite, bir bilgi dalının ya da disiplinin; bir teori ya da ideolojinin; bir düşünce sisteminin ya da düşünürün, araştırma ya da düşünme nesnesi konusunda kullandığı bakış açısını, yöntemleri, bu bakış açısı ve yöntemleri kullanarak ulaştığı düşünce ya da teorilere uygulaması anlamına gelmektedir.

Bireyler sürekli olarak kendi eylemleri ile ilgilenen ve bu eylemler üzerinde düzenli olarak düşünen varlıklardır (Giddens, 2005). Refleksif düşüncenin içerisinde olan, refleksif anlamda bireyin kendisini eleştirmesi, modernlik ile paralellik taşır. Bu nedenle refleksif düşünce, modernizmin içindeki eyleyenin düşünme şeklidir. Eyleyenin düşünme şekli Alman sosyal bilimci Ulrich Beck'in refleksif düşünce ile modernliği eleştirdiği ifadelerde somut şekilde ortaya çıkmaktadır. Beck, modern kurumların, özellikle bilim ve teknolojinin gelişirken nasıl riskler yarattıklarına işaret eder (Benton ve Craib, 2008). Bu ifade Beck'in refleksif düşünerek modernliğin bakış açısını ve yöntemini sorguladığının kanıtıdır. Modernliğin getirdiği düşünce sistematiği ile modernliğin kendisini sorgulama fikri refleksif düşüncenin çıkışı olarak adlandırılmaktadır. Refleksif düşünce temelinde teorisini ortaya koyan ve kendi yazılarında *Epistemic Reflexivity* terimini kullanan diğer

refleksif düşünce temsilcisi Bourdieu'dur (Maton, 2002). Bourdieu, Beck ve Giddens'in refleksif düşünce yapıları içerisinde, Beck'in ve Giddens'in refleksif sosyoloji düşünceleri birbirine daha yakındır. Bourdieu'nun bilgisel refleksivite kavramı içerisinde toplumsal yapının zamansal ve uzamsal etkilerinin zamansal boyutu daha yoğun hissedilmektedir. Bourdieu, eyleyenin içerisinde var olan arka plan bilgisini, eyleyenin kendisini refleksif olarak sorgularken kullandığına inandığı için Bourdieu'nun refleksif sosyolojisi bilgisel bir boyut taşımaktadır.

Refleksif düşünce, modernliğin düşünce sistemidir. Refleksif sosyolojinin içerisinde modernliğin getirdiği politik eyleyenin otonom olma durumu vardır. Politik eyleyenin otonom olması sayesinde, politik eyleyen kendini refleksif olarak düzenlemiş kültür, bilgi ve sosyalin otonomisini sağlamaya başlamıştır. İşte tam bu noktada refleksif düşünen eyleyenin, değiştirme dönüştürme kapasitesi, değiştirmek istediği yapının normatif değerleri ile karşı karşıya gelmiştir. Sosyolojinin kuramları bu toplumsal yapı ve eyleyen karşılaşmasının tarafları ve tarafları birleştirenleri olarak ayrılmışlardır. Bu ayırım, eyleyenin eylemi üzerinden toplumsalı açıklayan kuramlar, eyleyenin içinde bulunduğu toplumsal yapı temelinde toplumsalı açıklayan kuramlar ve üçüncü olarak, kesin bir ayırım yapmayı eyleyen ile toplumsal yapı arasında dualistik bir ilişki olduğunu kabul ederek, eyleyen ve toplumsal yapı arasındaki karşıtlıklar üzerinden toplumsalı açıklayan kuramlar temelinde ayrılmışlardır. Refleksif sosyolojinin kuramları, eyleyen ile toplumun normatif değerleri arasında kesin bir ayırım yapmamışlardır. Refleksif sosyolojide eyleyen yapıyı kullanır, yapı da dönüşür. Ancak eyleyen eyleme bilgisini yapının bağlamsallığından elde etmiştir. Bu nedenle refleksif sosyolojide yapı ile eyleyen ayrılmamaktadır. Eyleyenin bağlamsal öteki bilgisini elde ettiği yer olan yapının üzerine veya eyleyenin eylemleri ile oluşturduğu bir düzen fikrine odaklanmayan refleksif sosyoloji, yapı ve eylem bilgisini,

eylem ve/veya yapı merkezli hareket eden teorisyenlerin kuram ve kavramlarından elde ederler. **Kısacası refleksif sosyolojinin kuram bilgisi, yapı teorileri ile eylem teorilerinin mutlu evliliklerine dayanmaktadır.**

I. 3. Eyleyenin, Toplumsal Yapıyı Değiştirme Kapasitesi

Araştırmanın temel problemi olan “Refleksif sosyoloji açısından gözlemlenebilir koşullarda yapı-eylem etkileşiminin farklı boyutları ve süreçleri eyleyenler tarafından nasıl anlamlandırılmaktadır?” sorusunun cevabını ulaşmak için araştırmada toplumsal yapının eyleyen üzerindeki etkisi ve eyleyenin toplumsal yapıyı değiştirip, dönüştürebilme kapasitesi sorgulandı. Yapılan sorgulamalar öncesinde bu başlık altında eyleyenin toplumsal yapıyı değiştirme ve dönüştürme kapasitesinin ne olduğunu ve araştırmada nasıl ele alındığı açıklanmaktadır.

Eyleyen tek başına değiştirme dönüştürme kapasitesine sahip değildir. Eyleyenin değiştirme dönüştürme kapasitesi ancak bir yapı içerisinde yer aldığı zaman görülmektedir. Bu nedenle her insan değiştirme dönüştürme kapasitesine sahip değildir. Eyleyen, yapının içinde yapıya uyarak yapıdan elde ettiği manevra ve strateji silahlarına göre yapıyı değiştirme dönüştürme kapasitesine sahip olmaktadır. Eyleyenlerin yapının içinde elde ettiği hediye ve kazanımlar aynı değildir. Bu nedenle değiştirme dönüştürme kapasitesine sahip olan bireylerin sahip oldukları değiştirme dönüştürme kapasiteleri arasında da fark bulunmaktadır. Eyleyenin eyleme durumu sadece yapının açıklarını bilerek yapının kısıtlamalarını aşma çabası değildir. Eyleyenin eyleminde yapıyı kısa vadede farklılaştıracak uzun vadede değiştirebilecek bir güç vardır. Aktörün, üyenin, öznenin bu eylem tanımlamasına uyabilmesi refleksif düşünerek eyleyen olabilmesine bağlıdır.

Özetle, eyleyenin değiştirme dnştrme kapasitesini yapıyı ele aldığı dşnce tarzı belirlemektedir. Yapıya karşı olan bir eyleyenin değiştirip dnştrme kapasitesi yapıya bağımlı hareket eden bir eyleyenin değiştirme dnştrme kapasitesinden daha azdır. Ancak sadece yapıya bağımlı hareket etmek, eyleyenin sadece değiştirme ve dnştrme kapasitesine sahip olmasına neden olmaktadır. Eyleyen değiştirme dnştrme kapasitesini refleksif dşnce ile kullanmalıdır.

Bunun içinde eyleyende şu zellikler olmalıdır;

- Eyleyen içerisinde desantrasyonu barındırmalıdır.
- Araçsal ve ereksel aklı değişimli kullanabilmelidir.
- Yapının sınırlılıklarını bilmelidir.
- Koşulları rasyonel olarak değerlendirmelidir.
- Kendi sahip olduğu eyleme gcn bilmelidir.
- Eyleminin sonuçlarını ngrmelidir.
- Sylemleri ile eylemleri tutarlı olmalıdır.

I. 4. Toplumsal Yapının Eyleyene Etkisi

Araştırmada yapı kavramı iktidar ve gcn ekonomi temelinde belirlenmesi şekilde ele alındı. Yapının temel hedefi iktidar ve gcn srekliliğinin sağlanmasıdır. Yapının eyleyeni sınırlandırması, eyleyenin eylemleri ile iktidar ve gcn srekliliğini tehlikeye attığı durumlarda gerçekleşmektedir. Yapı, eyleyeni iki aşamada kısıtlar. **İlk olarak yapı, eyleyene yapının içerisinde değiştirme ve dnştrme kapasitesi vererek kendisine bağlar.** Bu bağlanma durumu, eyleyene yapının ahenk ve dzenine katkı sağlama eğilimi kazandırır. Bu durum yapı tarafından eyleyenin bilinçdışı olarak rızasının alınmasıdır.

Ancak her eyleyenin bilinçdışı rızasını mümkün değildir. Bu tür durumlarda yapı eyleyeni ikinci bir yolla daha kısıtlamaktadır. Bu kısıtlama şu şekilde gerçekleşmektedir. **Eyleyen yapının kurallarına uyarak elde ettiği değiştirme ve dönüştürme kapasitesinin gücünü refleksif düşünce ile birleştirebilmektedir.** Bu birleşme sonucunda eyleyenin girdiği her eylem, iktidarın, gücün yapı içerisindeki ahenk ve düzenini bozacak bir hale dönüşebilmektedir. Yapı, eylemin bu şekilde bir dönüşüm yaşamaması için eyleyeni içerisinde bulunduğu sistem ve kurumlar ile sınırlandırmaktadır. Eyleyen bu sınırlandırma halinden çıkmak için yapıya bağımlı olarak elde ettiği değiştirme kapasitesini, yapının verdiği meşruluktan farklı (bu Weber'in karizmatik otoritesi olabilir) bir meşruluğa dönüştürmelidir. Eyleyen bu dönüşümü sağlayamaz ise eyleyenin manevra alanı yapı tarafından kısıtlanır.

II. BÖLÜM

SOSYAL TEORİ REFLEKSİVİTE İLİŞKİSİ

“Görünen gerçek olsaydı bilime gerek kalmazdı”

K. Marx

Bu bölümde sosyal teorilerin refleksivite ile bağlantısının kurulmasına çalışılmaktadır. Sosyal teoriler içerisinde yapısalılık, neo-marksizm ve eylem merkezli teorilerin refleksivite ile ilişkisi kuruldu. Kurulan bu ilişki yapı ve eyleyen üzerinden bağlantılar oluşturularak açıklandı.

II. 1. Refleksivitenin Yapısalcılık Boyutu

Refleksif sosyoloji daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi yapı ve eylem kuramlarını birleştirme düşüncesi etrafında şekillendi. Refleksif sosyolojinin içerisindeki yapı anlayışının tarihsel arka planında yapısalılık düşüncesinin etkisi görülmektedir. Bu nedenle refleksivitenin yapısalılık boyutu adlı bu başlık oluşturuldu. Refleksif sosyolojinin içerisindeki yapısalılık Sigmund Freud, Ferdinand De Saussure ve Claude Levi Strauss'un yapısalılık anlayışından etkilenmiştir. Yapısalcılık düşüncesi Freud'un bilinçaltı kavramı ve Strauss'un dilin toplumsal yapıyı inşa etmesi ve eyleyeni sınırlaması çerçevesinde ele alındığı sürece refleksif sosyoloji içerisindeki yapı anlayışının teorik geçmişi belirlenebilmektedir.

II. 1. 1. Eyleyenin Düşüncesinde Yapının Yaratılması

Sigmund Freud ve yapısalılık ilişkisi şu bağlantılar ile açıklanabilir. Freud tüm eyleyenler için genel geçer bir ifade ile kişinin vücudunu, iç ve dış algılamaların çıktığı yer olarak tanımlamaktadır (Freud, 2009). Ayrıca id, ego ve süperegö sınıflaması yapısalıcı bir sınıflamadır. Eyleyen doğuştan dürtülerle dünyaya gelir. Dürtülerin en belirginini ve önemlisi

cinsellik ile ölüm dürtüsüdür. Doğuştan gelen ve bilinçaltında olan dürtüler, id'in istek ve arzularını belirler. İd'in istek ve arzularını belirleyen hiçbir şey dışsal değildir. Eyleyenin kendi dışından gelen bir etki ile oluşmaz. İd, haz ve haza ulaşmak için talepler üzerinden hareket eder. İd, talep ve arzularının en kısa zamanda gerçekleşmesini ister. İdin bu hazcılığı ile toplumun yapısının kendi içerisindeki kuralları, normları, ritüelleri arasında çatışma yaşanmaktadır. Bu çatışmaların sonrasında intiharlar, sosyal sapmalar, suç ortaya çıkmaktadır. Ego, bedenseldir, özel bir şekilde farklılaşmış idin kısmıdır (Freud, 2009). İd ve ego arasındaki ilişkiyi esas olarak belirleyen ise süperego'dur. Süperego, bilinçaltının toplumsal yapı ile buluşmasını sağlayan, bilinçaltına sahip eyleyenin toplumun içerisinde idi mümkün olduğunca en az red edilerek yaşamasını sağlayan sağduyu bilgileridir. Eyleyenin id'inin en az red edilmesi ile id'in isteklerinin süperegonun istekleri ile uzlaştırılmasını sağlayan ise ego'dur. Süperegonun içerisinde ahlak, vicdan gibi toplum tarafından verilen içselleştirilmiş normlar bulunmaktadır. "Din ve ahlak kısıtlamaları oidipus kompleksiyle başa çıkılmasından, toplumsal duygular ise yeni kuşakların üyeleri arasında kalmış olan rekabetin aşılması zorunluluğundan elde edinilir" (Freud, 2009: 96).

Eyleyenin, id'in isteklerine göre her an her şeyi yapmasını toplumsal yapının koyduğu kurallar ile belirlemektedir. Tüm toplumlarda yukarıda belirtilen id, ego ve süperego işleyişinin aynı olduğu fikri, Freud'un düşüncelerinin yapısalcı modellere yaklaşmasının başlıca sebebi olarak görülmektedir. Freud, günlük yaşamın psikopatolojisini¹ yaparken, eyleyene toplumsal yapının etkileri üzerinden açıklamalar yapmıştır. Perde çağrışımları yaklaşımında, eyleyenin unuttuğu fikri gündelik dünyadaki imgeler sayesinde hatırlayabileceğini belirtir (Freud, 2003).

¹ S. Freud 1901 yılında *The Psychopathology of Everyday Life* orijinal ismi ile yayınlamıştır. Türkçeye *Günlük yaşamın psikopatolojisi* adı ile çevrilmiştir.

Freud'un modelinde, eyleyenin hareketleri ve davranışları eyleyenin bilincinde olmadan kısıtlanmaktadır. Eyleyen ego aracılığı ile orta bir nokta arayışındadır. Eyleyenin dürtüleri, algıladıkları ve öğretilenler ile eyleme girmesi arasında ayırım yaşanmaktadır. Bu ayırım tarihin hiçbir döneminde günümüzde olduğu kadar belirgin ve etkili bir biçimde toplumsal yapının kurallarının içselleştirilmesini bu denli belirsizleştirmedir. Günümüzde toplumsal yapı tarafından eyleyene karşı yapılan müdahale, aktörün kendisini eyleyen sanmasına izin verecek kadar belirsizdir. Dürtüler ve algılar arasındaki ayırım, algıların belirleyiciliğinin güçlenmesi yönünde değişmektedir. Artık süper ego, ideal benini yaratmakta daha başarılı, id ile uzlaşma sürecinde daha fazla söz sahibi olmaktadır. Psikopatolojinin analizlerinde toplumsal yapının etkileri üzerinde durulurken toplumsal yapının algıda ve bilinçte yaptığı değişimlerin idin belirleyiciliğine olan etkinin üzerinde yeterince durulmamıştır.

Günümüzde, gündelik hayat toplumsal yapının güçlenmesi ile esnek seçeneklerin sunulduğu, hazzın doyuma ulaştığı bir yaşam alanı olarak anlaşılabilir. Fakat gündelik hayatımız bir hayat tarzını öğretir ve haklılaştırır. Şimdinin dünyasının güç ilişkilerinin siyasi alandaki boyutunu anlamamız için gündelik hayatın analizinin yapılması önemlidir (Brown, 1989). Freud, eyleyenin algı, istek ve arzularını toplumsal yapının etkileri ile birleştirerek tüm toplumlarda genel geçer bir id, ego ve süperego sistemi çerçevesinde ele aldığı için refleksif teorisinin yapı boyutunun içerisinde yer almaktadır. Freud'un refleksif düşünceye etkisinin diğer boyutu ise bilinçaltının analizidir. Giddens bilinçaltının eyleyene etkisini belirlemek için Freud'un çalışmalarından yararlanmıştır.

II. 1. 2. Dilin Eyleyeni Dönüştürmesi

Dil, yapısalcılığın çıkış noktası olarak kabul edilmektedir. Dilin ikili ilişkileri belirlemesi, eyleyenin sahip olduğu anlamı oluşturması, eyleyenin neye göre ve nasıl hareket edeceğini belirlemektedir. Aynı zamanda dil ortak bilinç ve düşünce sistemi oluşturmak için modern dünyada kullanılan bir araçtır. Refleksif sosyoloji içerisinde bulunan yapı tanımlamasının tarihsel analizinde dilin oluşturduğu yapıda yer almaktadır. Dil merkezli yapısalcılık Saussure ile Strauss'un çalışmalarıyla sosyal bilimler dünyasında kendine yer bulmuştur. Saussure'un çalışmalarından etkilenen Strauss yapısalcılık düşüncesine damgasını vurmuştur. "Levi Strauss'un etnolojisi, insanların gerçekte ne yapıp ettikleri, toplumsal örgütlenişleri, statüleri, rolleri, gereksinimlerini nasıl karşıladıkları, ayinleri nasıl yaptıkları, mitoslarında neler anlattıkları vb. üzerine değil, tüm bunları yaparken boyun eğdikleri, arka plandaki bilinçdışı sistem ya da yapı üzerineydi" (Özbudun, 2010: 192). Yapı, bilinçdışı sistem, yaşanan her şeyin arkasında yer alan asli unsurdur. "Strauss'a göre yapı, gözlemci tarafından oluşturulan ve somut gerçeklerle ilişkisiz bir modeli çağırıştır" (Giddens, 2005:204). Strauss'un bu yapı tanımlaması zaman ve mekan ile ilişkili olmayan, sosyal sistemlerle ilişkilendirilmeyen bir tanımlamadır. Bu nedenle yapısalcılık düşüncesinin yapı anlayışı Bourdieu, Giddens gibi isimlerin yapı anlayışından farklıdır. Yapısalcılık düşüncesinin içerisinde eyleyen, insiyatif, değiştirme gücü gibi kavramlar yer bulamamaktadır. Levi Strauss, dil üzerinde yaptığı incelemeleri sosyal sistemlere de uygular. Levi Strauss'a göre yapının içerisinde her toplumda olan evrensel değerler bulunmaktadır. Bu durumu farklı toplumların yemek çeşitleri üzerine yaptığı açıklamalarda belirtmiştir. Levi Strauss'a göre "pişmiş yemek bir kültürdür, çiğ yiyecek ise doğal olarak dönüştürülmüş olandır" (Keat ve Urry, 1994:157).

Levi Strauss'un 1958 yılında 'yapısal antropoloji' kitabı yayınlandı. Bu kitap sonrasında yapısalcılık akımı kendinden söz ettirmeye başladı. Ancak Levi Strauss'un yapısalcılık anlayışı sonrasında etkili olan post yapısalcı Michel Foucault gibi veya yapısalcı Althusser gibi isimler üzerinde etkili olamamıştır. Foucault'nun yapı anlayışı ²Dumezil'e dayanır (Timur, 2005). Althusser'in Yapı anlayışı ise Althusser'e özgü yapının öğelerini farklılık temelli tanımlayan bir yapı anlayışıdır. Levi Strassus'un yapı anlayışının yapısalcılık içerisinde bir dönüm noktası olmasının sebebi ise dönemine göre yapı kavramına getirdiği yenilikçi bir duruştan kaynaklanmaktadır. Levi Strauss yapısalcılığının yeniliği, yapının tarihsel analizini, yapının işleyiş sürecini, rasyonel akıl ile kavramsallaştırılmasından ileri gelir (Leledakis, 2000).

II. 2. Yapısal İşlevselci Perspektifin Refleksiviteye Etkisi

Yapısalcılık düşüncesine işlev atfetmek yapısalcılığın betimlemesine tanımlama getirme hedefi taşımaktadır. Toplumsal yapının işleyişini tanımlamak ise eyleyenin yapı içerisindeki konumunu belirleme düşüncesini beraberinde getirmektedir. Yapısal işlevselcilik düşüncesinin refleksif düşünmenin oluşumunda önemli bir yere sahip olmasının nedeni; yapısal işlevselciliğin, yapının işlevini ve eyleyenin bu işlev içerisindekini yerini tanımlamasıdır. Yapının işlevlerinin tanımlanması içerisinde yorumu barındırmaktadır. Sosyal Bilimler alanında yapının işlevsel yorumunu yapan temel isim ise Talcott Parsons'dır. Parsons, Amerikan sosyoloji geleneğinin başlamasının ve etkili bir şekilde devam etmesinin başlıca (kendi deyimiyle) aktörüdür. Parsons, Harvard Üniversitesinde hayatı boyunca uzlaşmadığı ve eleştirilerine maruz kaldığı Pitirim Sorokin'in düşünceleri ile Amerikan sosyoloji geleneğinin temellerini atmıştır. Parsons,

² Georges Dumezil, bir dönem İstanbul Üniversitesinde görev yapmış dünyaca ünlü filolog, etnolog ve din tarihçisidir. Türkiye'de Ubıhça üzerine yaptığı çalışmalar ile tanınmıştır.

Sorokin'le birlikte dönemindeki öğrencilerinden Robert K. Metron, Kingsley Davis, Wilbert Moore ve Robin Williams gibi sosyoloji alanında söz sahibi olan isimlerin üzerinde etkili oldu (Coser, 2010).

Yapının işlevselciliği yorumlanırken, yapı ve eylem kavramlarının tanımları yapılmaktadır. Yapı, yapısal işlevselcilik için ahenk, uyum, düzen temelli tanımlandı. Yapının ahenk, uyum ve düzenli işlemesi için çatışma merkezli kavramlardan kaçınıldı. Bu nedenle yapısal işlevselcilik ekonomi temelli anlamlandırmalardan kaçıp, kültür merkezli tanımlamalar yaptı. Kültür merkezli tanımlamaların öncü temsilcisi yine Parsons oldu. Kültürü merkeze alan bir tanımlama için belirleyici olan sınıf, ekonomi, çatışma değil gönüllülük, kolektif bilinç, uyum, etkileşim, denge ve düzendir. Yapısal işlevselciliğin kültürü merkeze alan uyum, denge merkezli bir modeli benimsemesinde, Durkheim'in kolektif bilinç açıklamaları ve Weber'in fikir değerler dizisine yönelik görüşleri etkili olmuştur (Coser, 2010). Belirleyiciler arasındaki bu değişim yapısal işlevselciliğin güç ve eşitsizlik üzerine açıklamalarının zayıf olduğunun kanıtıdır. Ekonomi ve çatışmayı belirleyici olarak ele almadan kültürü merkeze alarak yapı merkezli bir kuram oluşturma hedefi sosyal bilimlerdeki birçok ismin yapısal işlevsellikten etkilenmesine neden oldu.

II. 2. 1. Tanımlanan Eylem

Yapısal işlevselciliğin eylem tanımı, refleksif sosyolojide olduğu gibi değişimi başlatabilecek rasyonel akla, güce ve inisiyatif geliştirme kapasitesine sahip değildir. Yapısal işlevselciliğin eylem anlayışı Parsons'ın 1937 yılında yazdığı 'toplumsal eylemin yapısı' adlı esere dayanır. Bu eserde, toplumsal eylemin içerisindeki eyleyenin fazla rasyonel olduğunu ve toplumsal birlikteliğin bu rasyonellik ile sağlanamayacağı görüşü ortaya atıldı. Parsons, buna bağlı olarak yapısal işlevselcilikte eylemin özgür ve rastlantısal

olmasının kolektif bilinci oluşturmayaacağına inanıyordu. “Parsons karar verme özgürlüğünü ahlaksal yanılabilirlikle karakterize edilmiş olan bir özerklik anlamında anlıyordu” (Habermas, 2001: 650). Bu nedenle yapısal işlevselcilik kendisinden daha önceki teorilere göre farklı bir sosyal sistem ve eylem tanımı yapmaktadır.

Yapısal işlevcilik için sistem kavramı ise kültür merkezli bir tanımlamadır. “Sosyal sistem, bireysel kişilik tarafından içselleştirilen ve toplumun kendi bireyleri için geliştirdiği roller, normlar, beklentiler ve kurallar aracılığıyla işleyen kurumsallaşmış bir kültür kalıbıdır” (Slattery, 2007: 378). Yapısal işlevselcilik kuramı içerisinde reflektif düşüncede önemli bir yere sahip olan eylem ve eyleyen tanımlamaları yerine sırası ile etkileşim ve aktör kavramlarını kullanmaktadır. Yapısal işlevselcilik teorisinde net olarak görülmemesine rağmen işlevselliğin temel düşüncesinde eylemin öngörülemez sonuçları olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle eylemin öngörülmez sonuçlarını ortadan kaldıracak, seçimsizliğin seçimi ile oluşturulan genel geçer bir konsensüs fikri meydana getirmiştir. Toplumsal düzenin bütünlüklü ahenginin devamını ise kültür, kimlik ve toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi sistematik olarak kurumsallaştırarak sağlamaya çalışmıştır (Smith, 2007).

II. 2. 2. Aktör-Eyleyen Ayrışması

Yapısal işlevselcilik düşüncesi, rasyonel eylem teorilerinin içerisindeki değişim ve kırılmaları, gücün konumunun değişmesine olanak vermeyecek şekilde düzenleme hedefindedir. Bu hedef kapsamında, eylemlerin döngüsel olabildiği ve değişimin yavaş, zamanla yerleşerek bütüne zarar vermeden farklılaşarak meydana geldiği en önemli alan olan kültür üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Kültür, “davranışa ilişkin normların, rollere ilişkin beklentilerin ve anlamlandırmaların, sapmaya karşı yaptırımların aktöre

aktarılmada ve aktörün uygulamasında etkin, birincil rol oynamaktadır” (Smith, 2007: 41). Bu aktarıma sürecinde yapısal işlevselcilik tanımlamasının dışına çıkılmaması için yapısal işlevselciliğin teorisyenleri hangi hareketin eylem olarak adlandırılabilceğini kategorize etmiştir. Bir hareketin eylem sayılması için amacının, araçlarının, çabasının, koşullarının olması gerekmektedir. Eylemin amaçları, araçları, neye çaba göstereceği ve eylemin gerçekleştirileceği koşullar eyleyenin düşüncelerinin aktöre dönüşmesini sağlayan, kültür ile oluşturulan bir öğretdir (Habermas, 2001). Bu öğretiy toplumdaki çeşitli gruplandırmalar ile meşru kılınmaya çalışılmıştır.

Eyleyeni aktör olarak görmek ve eyleyenin eylemliliklerini rol olarak ele almaktır. Bu durum toplumsal yapının içerisinde var olan sahnenin oluşturulmasını beraberinde getirmektedir. Yapısal işlevselciliğin Aktör üzerinden hareket eden temel modeli Parsons’ın toplumsal sistem, kişilik sistemleri, sosyal sistem ve davranışsal organik sistem gruplamasının içerisinde çıktı (Poloma, 1993). “Toplumsal sistem bir bütünleşmenin kaynağıdır; kişilik sistemi amaca ulaşma gerekliliğini karşılar; kültürel sistem, sistemin modelini devam ettirir; Organik davranış sistemi de uyumsal ihtiyacı karşılamaktadır” (Poloma, 1993: 159). Kişilik sistemi, bu sistem ayrımları içerisinde var olan kültürel ve sosyal sistemlerin belirlenmesinde en etkili olan sistemdir. Bu nedenle Parsons, yani yapısal işlevselci mantık, kişilik sisteminde var olan kişinin nasıl değişkenler taşıması gerektiğini kalıp değişkenleri tanımlaması yaparak ortaya koymaktadır. Kalıp değişkenleri, tüm toplumların gelişmesinde ve modernleşmesinde bireylerin yaşayacağı öngörülen değişimlerdir. Bu kalıp değişkenlerin her toplumda yaşanacağı vurgulanmakta, bu değişimlerin olma durumuna göre toplumun modernliğin neresinde konumlandığı tanımlanmaktadır. Kişilik sistemi bu değişimlerin yaşanması ile meydana geldi. Kalıp değişkenleri yolu ile aynılaşan eyleyenler, roller içerisinde aktöre yaklaşan bir tutum izledi.

Aktörün ihtiyaçları, örgütlenmesi, öteki aktörlerin ihtiyaç ve görüşleri arasındaki uyumluluk kişilik sistemleri ile başlamaktadır (Kongar, 2006). Yapısal işlevselliğin düşüncesinde, işlevsel olarak analizler anlamlandırmalar yapılmasının yanında, yeni bir işlevsel süreç yaratma hedefi ve bu yarattığı işlevsel sürecin devamlılığını sağlama yöntemi amaçlandı. Toplumların hepsinin aynı yolu izlemesi gerektiği fikri ve çatışma yerine kültür merkezli bir uyum, döngüsellik yaklaşımı hâkim fikir oldu. Bu hâkim fikir, güç ve eşitsizlik ayrımına dikkat çekmek istemeyen birçok sosyal bilimci tarafından kullanıldığı için yapısal işlevselcilik, sosyal bilimler dünyasında önemli bir yer edindi. Yapısal işlevselciliğin, eyleyeni yok sayan uyum, ahenk ve denge üzerine kurulu açıklamaları 1970'li yıllardan sonra dünyada meydana gelen kırılmaları, çatışmaları ve güç değişimlerini tanımlamakta yetersiz kaldı. Bu yetersizlik eylem merkezli teorilerin önem kazanmasına neden oldu. Tarihsel süreç içerisinde eylem teorilerinin de yetersiz kalması refleksif sosyoloji düşüncesini ortaya çıkaracak bir arayışın başlamasına neden oldu.

II. 3. Refleksif Düşüncenin Neo-Marksist Boyutu

Refleksif sosyoloji yapı ile eylem arasındaki çatışmayı aşma hedefi taşımaktadır. Bu çerçevede yapı eylem çatışmasının en net görüldüğü teori Marksist teoridir. Marksist teoride üretim araçları üzerinden belirlenen sınıflar arası çatışma güç ve iktidar ilişkisini belirlemektedir. Refleksif sosyoloji ise yeni dönemin sosyolojisidir. Yeni dönemde modernliğin sonuçlarının somut olarak görülmesi nedeni ile klasik Ortodoks Marksizm ile değil Neo-Marksizm, Refleksivte ilişkisi ele alınmıştır. Neo-Marksizm, Refleksif sosyolojinin yapısındaki çatışmayı anlatabildiği için ele alınmıştır. Neo-Marksizm denince akla ilk olarak Gramsci, Horkheimer, Marcuse, Althusser ve Wallerstein gelmektedir. Günümüz dünyasında yapının eyleyeni şekillendirmesi Althusser ve Marcuse gibi isimlerin

kuramlarında net bir şekilde görülür. Refleksif sosyolojinin temsilcilerinden olan Bourdieu, Althusser'in düşüncelerine, Beck ise Marcuse'un düşüncelerine düşünümsel olarak yakın durmaktadırlar. Günümüz yaşam dünyasında yapının eyleme etkisini en iyi anlatan Neo-Marksist düşünür Louis Althusser'dir. "Althusser, teorizimin karşısında durmak amacı ile düşüncelerini geliştirmiş ve ilk sorusunu, bilimi, gündelik yaşam düşüncesinden ve ideolojiden ayıran şeyin ne olduğunun açıklanması ve anlaşılması üzerine sormuştur" (Stones, 2008: 212). "Althusser'in kuramsal çabası ise gelişmiş kapitalist sistem içerisinde, iktidar ile ideolojinin bağlantısını açıklamaya yöneliktir" (Üşür, 1997: 41). Özetle, Neo-Marksizm'in katı yapısallığı, Refleksivitenin çatışmayı içinde barındıran yapısal duruşunun oluşumunu sağlamıştır.

II. 3. 1. İdeolojinin Çağırıldığı Özne

Marksizm'de eyleyen ya burjuvadır yada işçi sınıfının mensubudur. Eyleyenin tek başına bağımsız olarak değiştirme dönüştürme kapasitesi yoktur. Sadece sınıfı ile hareket eden eyleyenin değiştirme dönüştürme kapasitesi vardır. Ancak değişen üretim ilişkileri ve modernliğin öngörülemeyen sonuçları neticesinde Neo-Marksizm sınıf temelli açıklamaların yanında farklı saptamalarda da bulunmuştur. Artık ideoloji sınıfın çıkarlarına göre hareket etmek olarak tanımlanmamaktadır. "İdeoloji, toplumsal bütünlüğün çeşitli düzeyleri arasındaki işleyişin bireysel bilinçler üzerinde oluşturduğu bir şekillenmedir. İdeoloji, yapının özne üzerindeki bir etkisidir; özneye dışsaldır, çoğu zaman bilinçdışı olarak yaşanır ve öznelere egemen değerleri benimseterek onları sisteme uyumlu hale getirir" (Üşür,1997: 43). Bu bağlamda artık İdeoloji öznelere seslenmektedir. İdeolojinin özne ile ilişkisi, öznenin gerçek dünya ile kurduğu bağın ilişkisini düzenleme amaçlıdır. İdeolojinin genel bir tarihinin olmaması, ideolojinin toplumsal yapı içerisinde bilimin

gelişimi sonrası değişen özne ilişkilerine göre kendini öznenin gerçek dünyayla kurduğu bağda yeniden ve yeniden üretmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ideoloji bilimle karşı karşıya değil beraber ilişki içerisinde ilerler. Bilimin ilerlemesi egemen ideolojinin gücünü koruması açısından önemlidir. Günümüzde özne, toplumsal yapı içerisinde sınıfsal konumundan habersiz varlığını kazanır. Gündelik yaşam içerisinde sürekli tekrarlanan ilişkiler yeni doğan özneye devletin ideolojik aygıtları tarafından atfedilen anlamların devamını sağlar. Örneğin, kendinizi nasıl tanımlarsın sorusuna verilen cevaplar, öznenin toplumsal yapıda durduğu yeri anlamamızı sağlayacak içerikler taşımamaktadır. Özneye kim olduğunu tanıtan devletin ideolojik aygıtlarıdır. Bu tanımları sürekliyleştiren ise özneler arası ilişkilerdir.

İdeoloji, sınıfın üyelerini artık özne olarak çağırılmaktadır. Özne olarak çağırılmasının sebebi ise öznenin eyleyene göre daha çok yapı yanlısı olmasıdır. Öznenin içerisinde uyum daha fazladır. Özne yapı içerisindeki ilişkilere daha fazla bağımlıdır. Öznenin içerisinde yaratılan uyum öznenin başka özneleri çağırmasına neden olur. Bu bağlamda ideolojinin özneyi çağırılmasının en önemli sebebi ise, öznenin özneyi çağırılmasının bilinmesidir. “Her türlü ideoloji, özne kategorisinin işleyişi sayesinde somut bireylere somut özneler olarak seslenir” (Althusser, 2003: 102). Bu süreç Parsons’ın kalıp değişkenleri çerçevesinde bir modernleşmenin yaşanmadığı toplumlarda daha net görülmektedir. Bu toplumlarda küresel dünyanın yerel boyutunu kontrol etme adına yaratılmış egemen özneler bulunmaktadır. Egemen özne, etrafındaki daha çok eyleyeni özneleştirebilen ideolojilerin güçlenmesini ve sürdürülmesini sağlayan öznelerdir. Egemen özne, devlet içerisinde görevli veya devlete bağlı olmayan kişiler olabilir. Egemen özne, içinde bulunduğu topluma özgü değerler üzerinden hareket etmektedir. Egemen öznenin en önemli yönü, bir toplumda egemen olmayan ideolojiyi, toplumsal yapıya hâkim kılabilme

yeteneğini ve devletin aygıtlarının ideolojisini belirleme gücünü elinde bulundurmasıdır. Küreselleşmenin yerelleşme boyutunda ortaya çıkan, toplumun önder kabul ettiği, toplumu hakim ideolojilere göre farklılaştıran isimler ideolojinin özneyi çağırmasının sonucu olarak görülmektedir.

II. 3. 2. Devletin İdeolojik Aygıtlarının Eyleme Kapasitesini Belirlemesi

Devletin ideolojik aygıtları, devletin baskı aygıtları ve devletin ideolojik aygıtları olarak ikiye ayrılabilir (Althusser, 2003). “Devletin baskı aygıtı, hükümet, ordu mahkeme, hapisane vs. kurumlardan oluşurken, devletin ideolojik araçları dağınık görünümle ve çok sayıdadır. Bunlardan bazıları; eğitim, dini, öğretimsel, hukuki, siyasal, sendikal, kültürel, aile, haberleşmedir, bunların dağınık görüntüsüne rağmen, bunlar egemen ideolojinin şemsiyesi altında birleşmektedir” (Güngör, 2001: 222). En önemli ideolojik aygıt ise eğitim olarak adlandırılmaktadır. Devlet, eyleyenin değiştirme kapasitesini ideolojik aygıtlarla şekillendirmektedir. Eyleyen bu şekillendirme projesine karşı çıktığı zaman devlet, baskı aygıtları ile eyleyenin değiştirme kapasitesini sınırlandırılmaktadır. Devletin ideolojik aygıtlarının Marksizm ile benzer yönü, devletin ideoloji aygıtlarının sınıf mücadelesini etkileyebilmesi ve gücün ekonomi ile ilişkili olmasıyla açıklanabilmektedir (Althusser, 1991). Neo-Marksistlere göre eyleyenin değiştirme kapasitesi kalmamıştır. Frankfurt Okulu temsilcilerinden olan Adorno ve arkadaşları, modernliğin getirdiği bilimsel gelişmelerin eyleyeni yok etmesi üzerine çarpıcı eleştiriler getirmiştir.

“Hakikatin yalan, yalanın da hakikat gibi görüldüğü bir dönemeçteyiz şimdi. Her açıklama, her haber, her düşünce daha önce kültür endüstrisinin merkezlerinde biçimlendirilmiş olarak geliyor bize. Böyle bir ön-biçimlendirmenin tanıdık izini taşımayan şeylerse inandırıcılıktan yoksun bulunuyor, çünkü kamuoyu kurumları ortaya sürdükleri her şeyi bin türlü olgusal kanıtla ve topyekûn iktidarın el koyabildiği her çeşit makullük aylasıyla

donatabiliyorlar. Bu türden basınçlara direnen doğrular, imkânsız görünmenin yanında, kültür endüstrisinin son derece yoğunlaşmış yayım aygıtıyla yarışamayacak kadar da güçsüz kalıyor” (Adorno, 2009: 113).

Neo-Marksistler, kapitalist sistemin yapısı içerisinden rasyonel düşünebilen, bağımsız, ereksel akıl ile hareket eden bir bireyin çıkabileceğini düşünmemektedir. Özgürsüzlüğün akla yatkınlığı ya da akılcılığın akıldışlığı bu baskı rejiminin temel ideolojik karakteridir (Marcuse, 1997). Refleksif sosyolojinin içerisindeki var olan yapı anlayışının katılığını eleştiren ve eyleyeni belirlediğini direkt olarak söyleyen yapı merkezli düşünce Neo-Marksizmdir. Bu nedenle Neo-Marksizm refleksif sosyolojinin düşüncelerini etkilemiştir.

II. 4. Refleksif Sosyolojide, Eyleyenin Kuramsal Arka Planı: Sembolik Etkileşimcilik, Etnometodoloji ve Fenemoloji

Refleksif sosyolojinin içerisindeki eylem tanımlamasının kavramsal geçmişini oluşturan eylem teorileri bu başlık altında ele alınmıştır. Ele alınan bu eylem teorileri çıkış tarihlerine göre birbirlerini etkilemişlerdir. Refleksif sosyolojiyi en çok etkileyen eylem teorisi ise Sembolik Etkileşimciliktir. “Sembolik etkileşimcilik, toplumun mikro boyutlarına, gündelik yaşantılarımıza, içinde yaşadığımız gündelik dünyaya ve insanların ‘sembolik iletişim aracılığıyla gündelik yaşantılarında nasıl etkileştiklerine, düzen ve anlamı nasıl yarattıklarına odaklanır” (Slattery, 2007: 334). Weber ve Simmel’in görüşlerinden etkilenen sembolik etkileşimci teori, eyleyeni açıklarken, eyleyeni toplumdaki ayırmamıştır. Sembolik etkileşimcilik eyleyen ve toplumu ikiz olarak kabul etmiştir, bu nedenle klasik sosyoloji teorisyenlerinden, özellikle Durkheim, Parsons ve Marx’ın düşüncelerine karşı bir duruş sergilemektedir (Kızılcılık, 1996). Sembolik

etkileşimcilik bu nedenle eyleyen merkezli açıklamalar yapmaktadır. Sembolik Etkileşimciliğin temsilcileri Herbert Blumer, George Herbert Mead ve Ervin Goffmandır.

Sembolik Etkileşimcilik, Refleksif Sosyolojinin eyleyen tanımlamasının oluşumunda kullanılan önemli kavramları ortaya çıkardı. Mead, ben ve benlik ayrımı ile geliştirilmiş diğeri bilgisini ortaya koymaktadır. Ortaya koyduğu kavramları toplumsal yapı ve eyleyen merkezli olarak açıklamaktadır. Toplumsal yapı benliğin oluşumunda etkilidir. Ben ferdidir, eyleyenin diğerlerine karşı tutumudur. Bu tutumu belirleyen, toplumun eyleyene karşı sergilediği tavidir. Benlik ise, sosyaldır, eyleyenin davranışlarının toplumsal yapının istediği davranışlar ile çarpışması ile oluşur. Toplumsal yapı eyleyenin davranışlarını çocukluktan itibaren belirlemeye başlar. Eyleyenin davranışlarındaki belirlenme durumu rol verme ile ortaya çıkar. Yetişkinlik döneminde roller çoğalır ve her bir role göre davranış geliştirme yeteneği elde edilir. “Ben karşıt bir ayrım içinde, bireyin o ötekilere karşı bir tavır üstlendiğinde, onların ona karşı takındıkları tavra yönelik geliştirdiği... Özgürlük ve insiyatif anlamı veren... Bir cevaptır” (Coser, 2010: 299).

Eyleyenin, karşısındakinin eylemini gözlemlerken, karşısındakinin eyleminin anlattığı anlamı anlaması geliştirilmiş diğerinin bilgisi ile gerçekleşmektedir. Geliştirilmiş diğeri bilgisi, eyleyenin günlük hayatta çabuk strateji ve manevra yapmasına olanak tanıdığı için, eyleyenin sahip olduğu geliştirilmiş diğerinin bilgisinin düzeyi eyleyenin yorumlama kapasitesinin değiştirmeye olan etkisini belirler. Geliştirilmiş diğeri bilgisi toplumsal roller ve simgelerin anlamını bilme ile öğrenilir. Bir örnekle belirtmek gerekirse, devlet dairesinde günlerdir yaptıramadığımız bir işi herhangi bir memurun odasına girdiğimizde odada bulunabilecek resmin, yazının, simgenin vb. arka plan bilgisini, geliştirilmiş diğeri bilgimiz ile birleştirip, memur ile olan

ilişkimizdeki eylemimizi bu bilgiye göre şekillendirebilirsek memur, yaptıracağımız işin hızlanmasını sağlayabilmektedir. Toplumsal yapının içerisindeki resmin, yazının, simgenin vb. anlamı ile elde ettiğimiz bilgi, eyleyenin anlattığı ve bizim anladığımız bilgidir. Anlatma ile anlama arasındaki ortaklık veya karşıtlık bizim odasına girdiğimiz devlet memuru ile ilişkimizi belirlemektedir. Eyleyen günlerdir yürümeyen bir işi anlatılan bilgi ile anlanan bilgiyi birleştirerek çözebilmekte ve böylece toplumsal yapının belirleyiciliğini aşabilmektedir.

Sembolik Etkileşim kuramının temsilcileri kitlenin bilgisine güvenilemeyeceğini belirtir. Toplumsal yapıyı kamu ve kitle olarak ayıran Blumer, anketlerin kişilerin bilgisini değil kitlenin bilgisini, kitlenin eğilimlerini ve dönüşümlerini ortaya koyduğunu dile getirir” (Varol, 2010: 54). Sosyal bilimcinin, eyleyenin eylemine dışarıdan bakarak toplumsal yapı üzerinden açıklama yapması eyleyenin eylemine yüklediği anlamı yok saymaktır. Bu nedenle sosyal bilimlerde yapılan alan araştırmalarında ayrıntılı gözlemler, görüşmeler yapılmalıdır. Sosyal bilimci her zaman anlamları, sembolleri, toplumsal yaşamın gerçekleştiği dili bulmaya çalışmalıdır. “Toplum varlığını, aksiyon aktörlerde bulur. O nedenle sosyal programlar, parça ve bütünlük toplumsal yapının temel parçalarıdır” (Erol, 2003: 35).

Sembolik Etkileşimciliğin Refleksif sosyolojinin eylem tanımlamasına kattığı ben-benlik, kitle ve kamu ayrımları ile genelleştirilmiş diğeri kavramları yukarıda belirtildi. Ancak Refleksif Sosyolojiyi en fazla etkileyen Sembolik Etkileşim kuramcısı Erving Goffmandır. Goffman, gündelik hayatı analiz ederken, eyleyenin davranışlarını bir oyuna benzeterek açıklama eğilimindedir. Goffman’da eyleyen ile eylem arasındaki ilişki iki şekilde açıklanır. İlk olarak, eyleyenin aktör tanımlaması ile açıklanmasıdır. Bu tanımlamada eyleyen ‘bir rolü sergileyenler’ olarak görülmektedir (Smith, 2007). Her

eyleyen oyun sergiler, oyun gündelik hayat içerisindeki yüzyüze ilişkiler esnasında ortaya çıkmaktadır. Eyleyenin, günlük yaşam içerisinde sergilediği faaliyetler performans olarak adlandırılır. “Performans, bir kimsenin belli bir gözlemci kümesi önünde sürekli bulunduğu bir süre boyunca gerçekleştirdiği ve gözlemciler üzerinde birazda olsa etkisi olan tüm faaliyetlerdir” (Goffman, 2009: 33). Eyleyenin ikinci tanımı ise performans izleyicisi diğer bir ifade ile gözlem yöneticisi olmasıdır. Aynı eyleyen Goffman’ın rol ayrışması kavramı ile hem performans sergileyen hemde bir performansı gözleyen ve yöneten olabilmektedir. Eyleyen, performansını ifade donanımı ile sergilemektedir. Bu ifade donanımı vitrin adı ile tanımlanmaktadır. Vitrinin içerisinde etkileme yöntemleri ve sahne donanımlarının bilgisi vardır. Etkileme yönteminin başarısı eyleyenin oynadığı role inanması ile bağlantılıdır. Çünkü eyleyenin performansını sergilerken içten ve inandırıcı olması oynadığı role inanmasından kaynaklanmaktadır. “İletişim kurduğumuz birinin bir sahtekâr olduğunu öğrendiğimizde, oynadığı rolü oynamaya hakkı olmadığını ilgili statüye sahip olma iddiasının geçerli olmadığını öğreniyoruz demektir” (Goffman, 2009: 66). Goffman, eyleyenin her zaman aynı rolü oynamadığını ama her zaman bir rol içerisinde oynadığını söylemektedir. Bu rol ayrımlarını ise ‘sahne önü’ ve ‘sahne arkası’ terimleri ile açıklamaktadır. Sahne önü, performansın sergilendiği yerdir. Sahne arkası ise performansın hazırlandığı yerdir. Sahne arkası başka bir performansın sahnelendiği yerde olabilir. Sahne arkasında yapılan performans provasındaki yardımlaşma ise Goffman’ın literatüründe takım çalışması olarak geçmektedir. Takım, sahne önündeki performansa katılacak, performansın içeriğini, hedefini ve amacını bilen aktörlerden oluşmaktadır. Takım üyeleri performans sergilenirken birbirlerine duydukları güven ve yardımlaşma ile gözlemcileri istedikleri şekilde yönlendirme gücüne sahiptir (Kızılcelik, 1996). Örneğin mağazada alışveriş yapan bir müşteri mağazanın sahibinin dediklerine zor ikna olmaktadır. Ancak

mağaza sahibinin arkadaşı müşteri rolüne girerek mağaza sahibinin dediklerini doğrular ve aynı şeyleri tekrar söylerse müşteri daha çabuk inanmaktadır. Bu durum aynı zamanda her rolün daha önceden yaratılmış bir güven anlamına sahip olduğunun kanıtıdır.

Toplumsal kurumların içerisinde eyleyen belli kurallara göre hareket eder. Ancak eyleyen bu kuralları kendi kapasitesine göre dönüştürebilir. “Toplumsal kurumların incelenmesinde mevcut edep standartlarının tanımlanması önemlidir” (Goffman, 2009: 109). Bir ofis ile bir caminin çalışma edebinin aynı olmayacağı gibi her toplum kurumu farklı edep ölçülerine sahiptir. Ancak toplumsal kurumlardaki edep biçimlerinin ortak yönleri vardır. Bu ortak edep biçimi ise ‘göstermelik iş’ olarak adlandırılır. Göstermelik iş, kurumlarda çalışanların işini yapıp bitirmesi değil, her zaman çalışıyor izlenimi vermesi durumudur. Her zaman çalışıyor izlenimi vermek kurumun içerisinde gerçekleşen bir performanstır. Kurumun arka sahnesini görmeyen bir kişi bu performansa inanır ve bu şekilde bir izlenim elde eder. Bu durum kuruma yeni giren bir eyleyen içinde geçerlidir. Kurumun içerisine yeni giren eyleyen arka sahnenin içerisine girdikçe kurumun edebini ve göstermelik iş kavramını anlamaya başlar. Kurumun işleyiş yapısı kuruma giren eyleyenin eylemlerini belirlemektedir. Kuruma (ordu, hapisane, yetimhane, okul) giren bir kişinin benliği kurum tarafından dönüştürülür. Buna ayin geçidi adı verilir. Kurumlar arası geçişlerinde bir ayrılma dönemi yaşanmaktadır. Bu ayrılmaya en iyi örnek aile kurumuna geçerken yaşanan balayı dönemidir. Ayin geçidi esnasında yeni girilen kurumun içerisinde, daha önceden gelen kurumun içerisinde elde edilen kimlik tasnif edilir ve yeni kurumun kimliği oluşturulur (Smith, 2007). Askere giden bir iş adamının er rütbesi alması, hapisaneye giren bir orgeneralin yeni kurumda mahkûm kimliği ile tanımlanması örnek verilebilir. Kurumlar eyleyenleri, kurumun içerisindeki edep ve işleyiş mantığına göre sınırlamaktadır.

II. 4. 1. Düzen ve Anlamın Yaratılışı

Refleksif Sosyolojinin eylem anlamlandırmasının arka planında yer alan bir başka düşünce akımı ise Etnometodolojidir. Eyleyen merkezli düşünce yapıları içerisinde, eyleyenin ilişkilerinin gündelik yaşam içerisinde, sürekli yeniden üretiminin nasıl yapıldığı, bu yeniden üretimin eyleyenler tarafından nasıl anlamlandırıldığı üzerine odaklanan etnomtedoloji, eyleyenin gündelik yaşam içerisinde kullandığı metodları açıklama çabası içersindedir. Etnometodoloji, yapısal analiz üzerinden günlük eylemin resmi yapısı üzerine odaklanmaktadır (Garfinkel ve Sacks, 2005: 162). Etnometodoloji, eyleyenin eylemlerini açıklamaya çalışmaz. Etnometodoloji, eyleyenin eyleme girme biçimini, eyleme girdiği ortamın oluşumunu, eyleyenin eyleme girerken kullandığı bilginin oluşumunu açıklamaya çalışır. Etnometodoloji, gündelik hayatın deneysel araştırmalara konu olmasını sağlamıştır.

Etnometodoloji, Harold Garfinkel'in 'etnometodolojide araştırmalar' (1967) adlı kitabı sayesinde sosyal bilimler alanında etkili bir yaklaşım haline gelmiştir (Cuff ve diğ. , 1990). Garfinkel, Talcott Parsons'ın öğrencisi olmasına rağmen, Parsons'ın görüşlerine karşı çıkmış, Garfinkel gibi Parsons'ın öğrencisi olan Alfred Schutz'un düşüncelerinden etkilenmiştir. Schutz'un düşünce temeli, Parsons'ın sistemi biricikleştirerek kursamsal açıklaması gibi değil, eylem üzerinden gündelik hayatın açıklanmasıdır. Garfinkel eyleyenlerin nasıl bir arada eyleme girdiğini, gündelik hayatın her gün nasıl yeniden devam edebildiğini, eyleyenlerin eylemlerinin anlamlarının ne olduğu sorularını sorduğunda döneminde hâkim olan yaklaşımların yetersiz olduğunu, bu yaklaşımların bazı soruları açıklayamayacağı fikrini benimsedi. Parsons'ın etkisi ile eyleyenlere, üye adını verdi, toplumun üyeleri üzerinden açıklamalarını yaptı. Schutz'un görüşlerinden etkilenen

Garfinkel ise, gündelik hayatın içindeki ilişkileri metotlarla, deneylerle açıklayarak etnometodolojinin, sosyal bilimler alanında söz sahibi olmasını sağlamıştır.

Garfinkel'a göre, modern dünyada, insanların bir arada yaşamasının sürdürülebilirliği, üyelerin kendi eylemlerini ve diğer üyelerin eylemlerini açıklayabilme kapasitesi ile üyelerin eyleme girerken kullandıkları arka plan bilgisinin varlığına bağlıdır. "Garfinkel'a göre insanlar, dünyayı ve birbirlerini anlamayı sürdürmek ve birbirlerini anlamak için tasarlanmış etkinlikleri sergilemek zorundadırlar" (Smith,2007: 98). Toplumsal düzen, bu nedenle her üyenin katılması ile oluşmuş bir yapıdadır.

"Başka deyişle Garfinkel toplumsal düzeni 'katılnmalı üretim' olarak anlar. Bir etkinlik veya ortamın tanınabilir özellikleri nasıl ortaya çıkarsa çıksın, o 'lokal olarak' üretilen bir şey olarak görülmelidir. Onun her şeyden önce 'bu etkinlik veya ortam olarak tanınması lokal bir üretilimdir'.³

Garfinkel toplumsal düzenin, üyelerin katılımı ile oluştuğu fikrinin doğruluğunu kanıtlamak için öğrencileriyle beraber, arka plan bilgisinin içerisinde olmayan ve üyelerin eylemin açıklanmasını elde edemeyecekleri deneyler yaptı. Garfinkel bu deneyler ile gündelik hayatın her gün nasıl yeniden yaratılmasının başarılabilindiğini açıklamaya yönelik üç temel kavram geliştirdi. Bu kavramlar, dokümanter metot, refleksivite ve anlamın bağlamına gönderimliliklerdir. Dokümanter metot, üyenin gündelik hayat içerisinde karşılaştığı olağandışı bir durumu, gündelik hayatı anlamak için kullandığı arka plan bilgisinin içerisinde var olan anlamlar bağlamında bir yerlere yerleştirebilme durumudur. Refleksivite ise, yaşadığımız özel olayları genel olaylardan elde ettiğimiz bilgilerle açıklama, çözme durumumuzdan ileri gelmektedir. Garfinkel'a göre gündelik hayatın her gün yeniden yaratılmasını sağlayan son etken ise; anlamın bağlamsallığı durumudur. Gündelik hayat içerisindeki her anlamın sadece bağlamında anlaşılabilir olması durumudur

³ Ümit Tatlıcan'ın resmi web sitesinde Tatlıcan'ın çevirmiş olduğu orijinal ismi "Meaning and action: I, symbolic interactionism' Perspectives in Sociology" adlı makaleden alıntılanmıştır.

(Slattery, 2007). Garfinkel deneylerinde, toplumun üyelerinin dokümanter metotlaştıramayacağı, arka plan bilgisi içerisinde olamayan, üyelerin bağlamsal anlam içerisinde anlayamayacağı eylemlilikler gerçekleştirmiştir. Bu eylemler, cenazede gülmek, otobüste yaşlıları kaldırıp yerine oturmak gibi eylemliliklerdir. Garfinkel'in birçok deneyinde üyelerin kızdığı, aşırı tepkiler verdiği, gündelik hayatın yeniden üretilmesi için engel olabilecek tavır ve davranışlar sergiledikleri görülmüştür. Garfinkel'in yaptığı bu deneylerin, toplumun üyelerinin eylemleri ile gündelik hayatın her gün yeniden ve yeniden yaratılmasının nasıl olduğunun anlatılması yönü ile sosyal bilimler alanında önemli bir yere sahiptir. Garfinkel'in düşünceleri refleksif sosyolojide, eyleyenin, eyleyene göre değişen, değiştirme dönüştürme kapasitesinin var olduğunu göstermiştir. Bu durum refleksif sosyoloji için önemli bir arka plan bilgisi sağlamıştır.

II. 4. 2. Refleksif Düşünen Eyleyenin Doğal Tavrı ve Ayraca Alma

Eylem teorilerinin birçoğu, eylemi açıklarken kullandıkları kavramları ve yaptığı analizleri makro kuramların tespitlerine karşı, makro kuramın tespitlerini kullanarak veya makro kuramların tespitlerini bir noktaya kadar kabul ederek yeni bir eylem teorisi geliştirmişlerdir. Ancak eylem teorileri içerisinde en felsefi olan ve makro kuramlar üzerinden hareket etmeyen bir düşünce akımı bulunmaktadır. Bu düşünce akımı Edmund Husserl'in kurucusu olduğu fenomenolojidir. "Fenemoloji, deneyimledikleri şekliyle fenomenlerin doğrudan tasvirine odaklanan ve deneyimlenmemiş ön kavramsallaştırma ve varsayımlardan kaçmanın yanı sıra, nesnelere nedensel açıklamalarını verme çabası güden teorilere hiçbir biçimde müracaat etmeyen felsefi bir akıma gönderme yapar" (Küçükalp, 2006: 53). Fenemolojinin en önemli isimleri Edmund Husserl ve Alfred Schutz olarak kabul edilmektedir.

Fenemolojinin düşünce dünyası, sosyal bilimler dünyasındaki karşıtlıklardan ortaya çıkmış bir sentezin yeni bir karşıtlık tarafına bürünmesidir. Karşıtlıkların bir tarafında, eyleyenin bulunduğu eylemlilik diğer tarafında eyleyenin farkında olmadan, algılarını, kararlarını, düşünce şeklini belirleyen toplumsal yapı bulunmaktadır. Toplumsal yapının eyleyene verilen anlamlarını Husserl doğal tavır olarak adlandırmaktadır. “Doğal tavır, kimi uyanık kimi yarı uyanık, her gün içinde sürüp gittiğimiz bu yaşayışta takındığımız davranıştır” (Uygur, 1998: 41). Öte yandan toplumsal yapının her türlü etkisinden arınmış olan salt ben vardır. Doğal tavır, eyleyene diğer eyleyenler ile içinde eyledikleri alan hakkında bilgi veren anlamlardan oluşmaktadır. Doğal tavrın içerisinde, toplumsal yapı bilgisi vardır. Doğal tavır yapısalcıdır. Eyleyen doğal tavidan çıkabilmek için doğal tavır bilgisinden kendisini ayrıca alarak ayrıştırabilir. Ayrıca alma ile eyleyen, doğal tavrı oluşturan anlamları, yorumlama kapasitesinin içerisinde kullanmayarak doğal tavrın etkisinden ve şekillendirme gücünden kurtulmaktadır. Ayrıca alınarak ulaşılan bilgi dünyanın özsel yapısına ulaştıran bilgidir. Eyleyen, toplumsal yapıdan kurtularak düşünme ve eyleme kapasitesine sahiptir. Bu kapasitesini ayrıca alarak düşünme yeteneği ile elde etmektedir. Ayrıca alma kavramının ilk anlamı, toplumsal yapının ontolojik anlamlarından kurtularak bu anlamlara yeni bir anlam katma durumu olduğu için, katılan anlam; ayrıca alma ile doğal tavrın öğelerinden ayrılan salt ben’in⁴, toplumsal yapının tüm gerçekliklerinin bilinç edimleri yolu ile inşa edilmiş olduğunu söyleyen anlamdır. Bu ikinci anlam reduksiyon kavramının anlamıdır. Husserl fenemolojisinin asıl kavramı, ayrıca alma kavramı ile düalizm oluşturan bu reduksiyon kavramıdır. Redüksiyon, doğal tavrın, toplumsal yapının anlamlarını transandantal ben’in isteklerine indirgenmesidir. (Küçükalp,

⁴ Husserl’in salt beni Platon’un transandantal ben kavramından gelmektedir.

2006). Husserl, bilincin algı, kavrama ve refleksiyon gibi bazı edimlerinin olduğunu ve bu edimlerin fenomenolojide çok önemli yer tuttuklarını belirtmiştir.

Bilincin algılaması, perspektif değişimleri ile gerçekleşmektedir. Bilinç perspektifler ile oluşmaktadır. Eyleyen bakış açısı ile, üç boyutlu nesnelere sadece tek bir boyutunu algılar, bilinç daha önceki deneyimlerinin verdiği perspektifler ile nesnenin göremediği kısımlarını tamamlar. Bu nedenle perspektifler öznelir. Öznel olan perspektifler kişiden kişiye farklılık gösterebilir. Okul duvarının içini göremediğimiz halde sağduyu bilgisi ile içinde ne olduğunu, bilincimizle tamamlayabiliriz (Uygur, 1998). Farklı perspektifler ile kavradığımız anlamları refleksiyon ile anlamlandırırız. Husserl'e göre, refleksiyon deneyim biçimlerini genel adıdır. "Refleksiyonla bize verilen şeyler, algıda verilen içerikler gibi perspektif bağımlı değildirler. Somut bir şeyin algısı olarak ortaya çıkar refleksiyon. Husserl'in fenomenolojisinde refleksiyon, öznel olandan nesnel olana geçiş anlamına gelmektedir."⁵

⁵ http://dusundurensozler.blogspot.com/2008/06/edmund-husserl-felsefesinde-cogito_13.html, (10.02.2010)

III. BÖLÜM

REFLEKSİF SOSYOLOJİ KURAMI VE KURAMIN TEMSİLCİLERİ

“Yanlış Hayat Doğru Yaşanmaz”

T. W. Adorno

Geçen bölümde refleksif sosyoloji kuramının kuramsal çerçevesini oluşturan sosyal teoriler ele alındı. Bu bölümde ise refleksif sosyoloji kuramı ve kuramı oluşturan refleksif sosyolojinin temel teorisyenlerinin düşünceleri incelenmektedir. Bu anlamda Anthony Giddens ve yapılaşma teorisi, Pierre Bourdieu'nun refleksivite ve habitus kavramları, Ulrich Beck'in düşünümsel modernite söylemi, Margret Archer'ın sistematik refleksivite kavramı üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

III. 1. Refleksif Sosyoloji Kuramı

Refleksif Sosyoloji kuramı modern dünyanın kuramıdır. Çünkü Refleksif Sosyoloji modern dünyanın getirdiği sonuçları aşamayan kuramlar üzerinden inşa edilmiştir. Refleksif sosyoloji, modernlik ile beraber gelen yapı ve eylem teorilerinin arasındaki ayrışma nedeni ile anlamlandırılmayan, açıklamayan sosyal olayları aydınlatma hedefindedir. Bu nedenle Refleksif sosyoloji kuramının mantığı, yapı ve eylem teorilerini birleştirme düşüncesine dayanır.

III. 2. Anthony Giddens

Giddens, sosyal bilimler alanında görüşlerini kabul eden ve etmeyen birçok sosyal bilimci tarafından, günümüzün en önemli sosyal bilimcilerinden birisi sayılmaktadır. Sosyal bilimlerin iki önemli kuramlarının ayrışma noktası olan yapısalcı teoriler ile özne merkezli, yorumlayıcı teoriler arasında var olan düalistik çatışmanın ortadan kaldırılmasına

yönelik çalışmaları Giddens'in sosyal bilimler ve sosyoloji dünyasında elde ettiği önemli yere gelmesine neden, olmuştur. Giddens'in çalışması insan yaşamındaki yorum ve anlam sistemlerinin rolünü vurgular. Eylem ve yapı modellerinin aynı derecede kusurlu olduğunu ileri sürer. Şöyle yazar; eğer yorumlayıcı sosyolojiler, varsayıldığı gibi öznenin emperyalizmi üzerine kuruldu ise, işlevselcilik ve yapısalcılık toplumsal nesnenin emperyalizmini önerir (Smith, 2007).

Giddens daha önce Weber'in yaptığı gibi, yapısalcılık ve bireyselleşimin dogmatizmine karşı çıkmış ve onun yerine yapılaşma teorisini önermiştir. Bu düşünce, toplumsal yapılar içinde bireylerin kendini ifade edecek ve zamanla bu yapıları daha iyileriyle değiştirebilecek güce ve özgürlüğe sahip olduğunu anlatır. Ona göre, ne toplum nede birey tam güçlü konumdadır. Onlar daha ziyade paranın iki yüzü gibidirler. Toplumsal yapılar bir yandan insan eylemi tarafından yaratılırken, öte yandan insan davranışını ve toplumsal hayatı tanımlar ve belirler. Bu yüzden Giddens'in toplumsal yapıların hem insani faillikten meydana geldiğini hem de onu yarattığını anlatan 'yapının ikiliği' fikrini savunur. Yapı ve faillik Giddens'in teorisinin merkezi unsurudur (Slattery 2007).

III. 2. 1. Yapılaşma Teorisi

Yapı kavramı, Giddens tarafından, farklı yerlerde,

a) Kısıtlayıcı ve mümkün kılıcı olarak,

b) Bellek izleri, dolayısıyla üretildiği anda fiili gerçeklik kazanan soyut bir oluşum, süreç olarak,

c) An/Bütünlük ilişkisi, yani orada olmayan bütünlük olarak,

d) Kurallar ve kaynaklar olarak,

e) Dönüşüm/dolayım ilişkileri olarak tanımlanır.

Ayrıca Giddens'in temel çalışması *Toplumun İnşasında*, yapılar ve yapı arasında da ayırım yapar (Giddens, 2005). Giddens'in yapı kavramı, içerisinde her zaman bir ikili yapısal süreci barındırır. Yapı anlayışının, her zaman betimleyici bir yönü vardır. Giddens yapı, kavramına yapısalcı kurumlarda olduğu gibi bir şekillendiren, belirleyici olan, asıl olan, merkezi bir yer vermez. Giddens'in yapı anlayışı, toplumsal içeriklerin çeşitliliği içinde gözlenebilen kalıplar veya ilişkilerden meydana gelir. Yapı, sadece insan eylemine kısıtlamalar getiren bir şey olarak değil, ona imkân sağlayan bir faktör olarak da kavramsallaştırılmalıdır. Yapı her zaman, esas itibariyle kendi yapılaşmasından hareketle incelenebilir. Toplumsal pratiklerin yapılaşmasını araştırmak, yapının eylem aracılığıyla inşa edilerek nasıl oluştuğunu ve bununla beraber, eylemin yapısal olarak nasıl inşa edildiğini açıklamaya çalışmaktır (Giddens, 2005).

Yapıyı, eylemin var ettiğini savunmak eylemden önce yapı olmadığını kabul etmeyi gerektirir. Ancak eylemden önceki süreçte bir yapı içerisinde eylem gerçekleştirilir. İnsanlar toplumu yaratmazlar toplum insanlardan öncede vardır. Yapıda hiçbir zaman kendiliğinden var olmaz, yapı eyleyenin, eylemi tarafından yaratılır. Eyleyen ile yapı arasında karşılıklı bir ilişki süreci bulunmaktadır. Eylem, hem yapının aracı, hem de yapının sonucudur. Eyleyenin yapının içerisinde gerçekleşen eyleme katılabilmesi için Giddens'in kavramı ile 'bilgi stoklarına' sahip olması gerekir. Bilgi stokları, sosyal sistemlerin oluşumunu sağlayan yapılaşmış bütünlüğün içerisinde var olan ve yapılaşmayı sağlayan toplumsal pratikleri ve bu pratiklerin yeniden üretilmesinin bilgisidir. Yapı, toplumsal etkileşimin üretici kaynağıdır. Toplumsal etkileşimlerle yeniden üretilir. Giddens'in sistem ile yapıyı ayırması, yapılaşma teorisi ile ortadan kaldırmaya çalıştığı yapı eylem karşıtlığını aşma girişiminin bir parçasıdır. Giddes'a göre bir sosyal sistemin

yapılaşmasını araştırmak, üretici kurallar ve kaynaklar sayesinde ve niyetlenilmemiş sonuçlarında etkisi ile, bu sistemin etkileşim sırasında yeniden üretilme biçimlerini araştırmaktır (Giddens, 2005).

Yapılaşma, sosyal sistemleri oluşturur. Yapısal ilkeler, toplumsal kurumlarda vardır. Toplumsal kurumlarda sistemsel öğeler bulunmaz. Toplumsal kurumların yapılaşması ile birlikteliği sosyal sistemleri meydana getirir. Yapının zaman ve mekânı yoktur. Sistemin zaman ve mekânı vardır. Giddens'in sosyal sistem kavramı en genel anlamda şöyledir; sistem eylemin yeniden üretilmiş karşılıklı bağımlılığını, başka deyişle, bir veya daha fazla parçadaki değişimin diğer parçalarda başlattığı değişim ilişkisini ve ayrıca bu değişimlerin ilk ortaya çıktığı parçaların değişmesini ifade eder (Giddens, 2005). Toplumsal yeniden üretim ve sistem birbiri ile ilişki içindedir. Bir anlamda sistemi, toplumsal yeniden üretim olarak görebiliriz. Sistemi toplumsal yeniden üretim olarak gördüğümüz anda eyleyenin niyetlenmiş ve niyetlenmemiş, başka bir ifade ile eyleyenin öngörülen ve öngörülme-yen eylem sonuçlarını kabul etmek gerekir. Yeniden üretim, sosyal sistemin üyelerinin bizzat kendi etkinlikleri içerisinde başarabilecekleri bir durumdur. Her toplumsal yeniden üretim, toplumsalın içindeki bireylerin kurallar ve kaynaklar konusunda önceden bilgi sahibi olması sayesinde kurallar ve kaynakları kullanarak girdikleri eylemlerin sonucunda gerçekleşir. Giddens'in kaynaklar ifadesinde belirtmek istediği sosyal sistemlerin yapısal unsurlarıdır.

Giddens'in yapılaşma teorisi yapının hem imkân sağlayıcı hem de engelleyici ilkesinden hareket etmektedir. Bu nedenle yapısalcılığın yapıya atfettiği aktöre verdiği rol, Giddens'in kuramında pratik olarak ortaya çıkar. Yapısalcılıktan uzaklaşarak rol yerine, pratik ifadesini kullanmasına karşın, pratiklerin bilgisini kullanacak olan eyleyen, pratiğin bilgisini yapısal öğelerden elde eder. Sosyal sistemler, yeniden üretilen pratiklerden oluşur.

Kurumlar ise, yeniden üretilen kurallar ve kaynaklardan meydana gelir. Giddens bu noktadan hareketle, toplumsal bütünleşme ve sistem bütünleşmesi ayrımı yapar, toplumsal bütünleşme, gündelik kişiler arası, somut ilişkilere dayanan bir bütünleşmedir. Sistem bütünleşmesi ise zamana ve mekâna yayılmış yüzyüze ilişkisi olmayan insanların bir arada olduğu bütünleşmeyi anlatır (Layder, 2006).

Eyleyenin yapıdan hareketle, yapıyı değiştirmesi için yapıyı kullanabilmesi gerekir. Eyleyenin yapıyı kullanması ise üç yoldan gerçekleşir. Anamlardan, yani yapıya ait bilgi birikiminden yapıyı dönüştürmek için yararlanmak. İkinci olarak yapının değerlerini bilerek hareket etmek, yapının normatif ve ana değerlerini çok iyi bilmek gereklidir. Örneğin, din kurumunun değerlerinin, çok önemli ve hassas olduğu bir toplumda, dini kurumlar üzerinden hareket edilecekse çok seçici ve dikkatli olunması gereklidir. Eyleyenin yapıyı kullanması için izleyebileceği son yol ise toplumsal yapıyı değiştirmek isteyen eyleyen, toplumsal güç ilişkisi ve bu ilişkinin dengesini çok iyi bilmesi gerekmektedir. Güce ulaşmadan değişimi başaramayacağı için güç ve güç ilişkilerini anlamadan değişimi anlamakta mümkün olmayacaktır (Kaya, 2005). Eyleyen yapıyı değiştirmek istiyor ise, değiştirmek istediği toplumsal yapının anlamları, değerleri ve güç ilişkilerini çok iyi bir şekilde analiz etmeli ve bu analizin sonuçlarına göre kendi davranışlarını gözlemleyerek eyleme girmelidir.

“Tüm insanlar, rutin olarak yaptıkları şeyin nedenleriyle onu yapmanın ayrılmaz bir parçasını oluşturacak biçimde bağlantılı kalırlar” (Giddens, 2004: 42). Bu bağlantılılık durumu Giddens’in teorilerini belirlemiştir. Yapılaşma teorisi, yapı ve eylem teorilerinin birleşmesi üzerine kurulduğu için, yapı ve eylem kuramcılarının kavram ve tespitlerinden, etkilenmiştir. Özellikle Marx’ın insanlar tarihlerini, kendileri yazalar, ancak bunu istemedikleri, seçemedikleri koşullarda yazarlar sözü ile, Giddens’in, yapı eyleyene

değişimi belirlemesi ve değişimi gerçekleştirmesi için fırsat verir ancak daha sonra aynı yapı eyleyeni sınırlandırır, görüşü arasında yakın bir ilişki vardır. Bunun yanında eyleyenin eyleme kapasitesi için elde etmesi gerekli olan pratik bilinç, yorumlayıcı sosyoloji kuramlarının anlamlandırma, benliğin sunumu, kalıplaşmış ötekinin bilgisi gibi kavramlarından elde edilen bir bilinç yapısına sahiptir.

Yapılaşma teorisini oluşturan ana kavramlar, modernliğin getirdiği kavramlar ile birlikte düşünülmektedir. Giddens yapılaşma teorisini oluştururken, modernliğin süreksizlikleri, zaman ve mekân ayrışması, yerinden çıkarma, düşünümSELLİK ve güven, risk kavramları üzerinden bir teori geliştirir. Bu kavramlar yapılaşmanın iyi bir şekilde anlaşılması için gerekli olan kavramlardır. Bu kavramların kavramsal içeriği modernliğin öğelerini oluşturan öğelerdir. Bu nedenle Giddens'in yapılaşma teorisi modernliğin teorisi ve Giddens ismi içinde modernliğin sosyologu denilmektedir.

Modernliğin süreksizlikleri, geleneksel toplumdaki, modern topluma geçiş sürecinde geleneksel toplumda var olmayan ancak modern toplumda görülen toplumsal durumlardır. Ancak geleneksel toplum ile modern toplum arasında sürekliliği olan bazı geleneksel öğelerde vardır. Bu öğeler modernliğin önünde büyük bir engel değil aksine değişimin benimsenmesini ve yayılmasının önünü açan bir durumdur. Modernliğin süreksizliklerine modernliğin sonuçları da denilmektedir. Modernliğin en önemli süreksizlikleri değişimin hızı, değişimin yönü ve modern kurumların doğasıdır. Geleneksel dönemden, modern döneme geçilmesi ile beraber yaşanan değişimin toplumu etkileme hızı artmıştır. Bu artışın en önemli nedeni teknolojik gelişmelerdir (Yetim, 2007). Para transferleri, anlaşmalar, ekonomik görüşmeler çok daha hızlı bir şekilde yapılabilmektedir. Değişimin alanı ise değişimin etkisinin dünyanın büyük bir kısmında etkili olmasıdır. Bir ticaret anlaşmasının, dünyanın birçok ülkesinde protestolarla ya da sevinç gösterileri ile karşılanması buna

örnek olarak gösterilmektedir. Modern kurumların doğası ise geleneksel kurumların doğasından farklılaşmıştır. Ulus devlet, kapitalizm, küreselleşme gibi birçok yeni kurumsal ve kurumların işleyişini değiştiren öğeler ortaya çıkmıştır (Girgin, 2008).

Yapılaşma teorisinin diğer önemli bir kavramı ise, modernliğin getirdiği, zaman ve mekân ayırımının ortaya çıkmasıdır. Geleneksel toplumda, güneşin doğuşu, yetişen tarımsal ürünlere göre zaman tanımları yapılırken, modern toplum ile beraber zamanı, evrensel olarak kabul edilen, saat, dakika üzerinden yapılmaya başlanmıştır. Zamanın belirli bir durum içerisine girmesi toplumsal örgütlenmenin yolunu açmıştır. Artık toplumda bireyler zamanı belirleyerek belli bir mekânda toplanabilir olmuşlardır. Fakat modernliğin sonuçlarından birisi olan değişimin alanı ve bu alanın artması zaman ve mekânın birbirinden ayrılmasına neden olmuştur. Günümüzde artık zamanında olan bir eylemin etkileri çok daha sonra, çok farklı yerlerde gözlemlenebilir.

Modernliğin ve dolayısı ile yapılaşma teorisinin bir diğer kavramı, ‘yerinden çıkarma’ dır. Yerinden çıkarma modernliğin getirdiği, işbölümü uzmanlık ve geleneksel ilişkilerin ortadan kalkması, kapitalist ekonomik sisteme geçişin bir sonucudur. Birey ilişkilerini yerinden çıkarma kavramı temelinde oluşturmaktadır. İki tür yerinden çıkarma düzeneği vardır. Simgesel işaretler, terimi ile herhangi bir özel konumda onları bulunduran kişi ya da grupların belirli karakteristiklerine bağlı olmaksızın elden ele geçebilen mübadele araçları anlatılmaktadır (Giddens, 2004). En büyük simgesel işaret ise paradır. Bir diğer yerinden çıkarma düzeneği ise, uzmanlık sistemleridir. Uzmanlık sistemleri, bir başka ifade ile soyut sistemlerdir. Soyut sistemler modernliğin getirdiği hızlı değişimi sonucu bireyin anlamadan, açıklamadan kabul ettiği bilgileri anlatır. Modern dönemde bir uçağın nasıl çalıştığını bilmeyen bir birey, modernlin getirdiği uzmanlığa güvenerek hayatını, bu sisteme emanet edebilmektedir. Soyut sistemler güven ve risk ilişki

içerisindedir. Kişi uçak firmasına güvenmek zorundadır. Bu güveni uçak firmasının daha önceki uçak seferlerindeki başarısı sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında yapılaşma teorisinin güven bilgisi, güveni yaratma temelinde var olan bir güven bilgisidir. Güven içerisinde risk taşır, modernliğin başarısı ile risk ters orantılıdır.

Modernliğin, günümüz toplumsal yaşamına getirdiği bu değişimler, sosyal bilimlerin dünyayı anlamak için ortaya koyduğu kuramsal boyutların yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Sadece yapısalcı bir söylem veya sadece eyleyen merkezli bir açıklamanın günümüz dünyasında var olan değişimleri anlamlandırmakta eksik kalmıştır. Giddens'in eyleyen ve yapı ayrışması yapmadan ortaya koyduğu yapılaşma teorisi bu nedenle büyük önem kazanmıştır. Modernliğin getirmiş olduğu, değişimi anlamak için Giddens'in teorisinde ele aldığı süreksizlikler, zaman ve mekân ayrışması, yerinden çıkarma, güven, risk gibi kavramlar öne çıkmıştır. Giddens'a göre yapılaşma teorisi eşliğinde modern dünyanın kuramsal karşıtlıklarını aşmak ve toplumsal konsensusu oluşturabilmek mümkündür. Eyleyen Giddens'in yeniden tanımladığı bu kavramları, refleksif (düşünümsel) düşünce biçimi ile yapıyı göz önünde bulundurarak eylemelere girebildiği ölçüde modernliğin öngörülemeyen sonuçlarının enaza indirilmesini sağlanabilecektir. Modernliğin öngörülemeyen sonuçları ortadan kaldırılabilirdiği ölçüde toplumlar konsensusa ulaşabilecektir.

III. 2. 2. Kuramları Birleştirme Düşüncesi; Refleksivite

Modernliğin getirmiş olduğu ve Giddens'in kavramsal sınıflamaları ile ortaya koyduğu değişim, bireylerin yapı algısını ve yapıların bireyler üzerindeki bilinçlilik düzeyini etkilemiştir. Geleneksel dönemin insanı, modern dönemde birey halini almıştır. Yapıların modern toplumlarda, insanı aktör olarak tutma sürekliliği ile modern dönem

insanın, aktör değil birey olma isteğindeki süreksizlik, düalistik bir süreç olarak devam etmektedir. Modern dönemin insanı, birey olarak kalabilmek için, yapısal ögelere geleneksel olmayan modern bir düşünce sistematığı ile bakma, bu süreç içerisinde modernliğin getirmiş olduğu öngörülen ve öngörülmeven sonuçları araçsal ve ereksel aklın zamansal değişimine dayalı bir biçimde kullanmak durumunda kalmıştır. Modernliğin getirmiş olduğu eyleyenin, bilimin, dinin ve doğanın otonom kazanma durumu eyleyenin otonomisi ile dini, bilimi ve doğayı kontrol altına alma çabasına dönüşmüştür. Bu dönüşüm eyleyeni başka türlü bir gelenekselliğin bağlamsallığına hapis etmiştir. Yeni bir geleneksellik içerisinde eyleyenin hapis kalmasının devam edebilirliğinin korkusu, modern bir düşünce biçiminin süreklilik kazanmasına neden olmuştur. Bu düşünce refleksif düşüncedir.

Refleksif düşüncenin içerisinde agency (kişinin, değiştirme ve dönüştürme kapasitesi) vardır. Yapı, agecynin ürünüdür. Ama yapı karşısında agency süreklilik kazanamaz ve bir noktada yapı agency'yi sınırlar (Kaya, 2005). Giddens'in sosyolojisinde, bilgi yapıdan meydana gelir, fakat yapıyı değiştirecek kapasite bireye aittir. Refleksif düşünce, yapının sunduğu kapasitenin, bireyin kapasitesi ile değişimine olan inançtır (Yetim, 2008). Refleksif düşünce tarzı bireyin olaylar karşısında gösterebileceği, inisiyatif tutumu arar. Reflkesif düşünceye sahip bireyin, düşünmek için kullandığı bilgi toplumsal pratiklerden oluşan bilgidir. İnsanlar birbirleri ile etkileşim halinde iken, yaşantıları sırasında edindikleri bilgileri, sorgulamadan otomatik olarak kullanılırlar. Toplumsal hayatta bir şeyler yapmak istediğimizde bu bilgileri kullanırız. Kullanılan bu bilgilerin içerisine, kendi kişisel özelliklerimizi, toplumsal bilgilerin içerisine taşıyarak toplumsal bilgileri yeniden yorumlarız. Bir başka ifade ile insanların içinde buldukları ortamları değiştirme dönüştürme, geçmişten devraldıkları toplumsal bilgileri, kaynakları, bilgileri

yeniden yaratma yeteneklerini yansıtır (Layder, 2006). Refleksif düşüncenin içerisinde, bilinçdışı güdülerde vardır. Kişilerin pratik bilinçlerini kullanırlarken sergileyebildikleri farklı tutumlar, farklı kişilik özellikleri bilinçdışı güdüler ile açıklanabilir. Toplumsal bir eylem esnasında bireyin, pratik bilgileri ve becerilerini belirleyen önemli bir etken, bilinçdışı güdülerdir. Giddens, Freud'un analizlerinden etkilenmiş ve çalışmalarında faydalanmıştır.

Bir eyleyenin düşüncesine refleksif denilebilmesi için, dünyayı anlamak, yorumlamak, değiştirmek için kullandığı düşünce yapısını, kendi eylemlerini değerlendirir ve yorumlarken de kullanmalıdır. Marksist bir düşünce sistemi ile dünyayı ve olayları yorumlayan, açıklayan bir kişi, kendi eylemlerini yine Marksist bir düşünce sistemi ile sorgulamalıdır. Bu nedenle refleksif düşüncenin iki boyutu vardır. Gözlemcinin formüle ettiği teoriler ile ilgili olan refleksivite ikinci boyutu ise, kendi davranışlarını anlamaya ve açıklamaya çalışan bireyin refleksivitesi bir diğer ifade ile davranışın refleksif gözetimidir (Giddens, 2005). Davranışın refleksif gözetimi, insan davranışının niyetsel/yönelimsel veya amaçlı karakterini anlatır. Burada bir süreç olarak niyetsellik/yönelmişlik vurgulanır. Sokaktaki bireyler, birbirlerinin belirli davranışlardaki niyetlerini anlamak istediklerinde, kendi etkinliklerini diğer kişilerin etkinliklerini ve nesnel dünyası ile ilişkilendirdikleri etkinlikleri sürekli rutin bir gözetim sürecinde tutarlar. İnsan eylemlerinin ayırt edici özelliği Garfinkel'in ifadesi ile insan eylemlerinin açıklanabilirliğidir (Giddens, 2005). Refleksif gözetim fiziksel, sosyal, zamansal bağlamlardan rutin olarak yararlanmayı getirir. Modern dünyada bireyin, davranışlarını refleksif olarak düzenlemesi sistemsel bütünleşme düzeyinde düşünülmelidir. Bu çoğunlukla iki toplumsal hareket biçiminin temelidir. Hukuki rasyonel toplumsal örgütlenme ve laik toplumsal hareket (Giddens, 2005). Ancak refleksif gözetim girişimlerinin sistem teknolojisinin devreye girmesi ile salt teknik

denetime dönüşmesi Habermas'ında vurguladığı gibi bir ideolojik güç haline gelebilir Bu güç bireyin agency kapasitesini kısıtlayacak bir ideolojik güç halini alır. Refleksif düşüncede, eylemsel ve söylemsel bir tutarlılık vardır. Eylemin refleksif gözetiminde örtük ve sözel hazır bilgilerden yararlanır ve bu bilgiler yeniden üretilir. Toplumsal yeniden üretimin sürekliliği, yerleşik tutumlar ve bilişsel bakış açılarının en iyi durumda tutulmasını gerektirir (Giddens, 2005). Diğer bir açıdan ise; toplumsal yeniden üretimin sürekliliği yapılaşmış kurumların, sistemlerin yeniden yapılaşmasını sağladığı için yapılar ile bireyler arasındaki güç ilişkisinin yönü değişmemektedir.

Refleksif düşünce, bireyin kendini ve toplumu anlamada kullandığı yöntemi aynı düşünümSELLİK üzerinden geliştirdiği için, bireysel eylemler yapıyı, belli bir noktaya kadar değiştirebilirler. Bu değişimi, yapının değişim bilgisini kendi eylemlerine yansıtarak başarabilirler. Bu nedenle refleksif sosyolojinin kuramsal bilgisi yapı ve eylem kuramlarını kesin bir şekilde ayırmaz, yani eylemi ya da yapıyı biricikleştirmez. Modernliğin süreklilikleri eyleyeni kısıtlayan öğeleri içerisinde taşır. Yapının eylemi sınırlama durumu yapısal öğelerden olan ekonomi ile büyük oranda gerçek kılınır. Modernitenin gerçekleşmeyen öğeleri yapının yanında yer alır. Aktörün tam anlamı ile otonomisini sağlayamaması toplumsal ve bireysel ekonominin otonom kazanamaması ile gerçekleşebilmektedir. Giddens bağımlılık kuramından etkilenmiştir. Azgelişmişliğin süreklilik kazanması durumunu modernliğin eleştirisi olarak okumaktadır.

Refleksif düşüncede, birey kendini gözetim için kullandığı bilgiyi, refleksif düşünceye sahip olmayan toplumun yapısal öğeleri tarafından elde ediyor ise, refleksif düşüncenin yapıyı değiştirme durumu olmayacak, dönüştürme durumu ise daha sınırlı olacaktır. Bu sınırlılık yapının eylem karşısında galip gelmesini sağlamaktadır. Sonuç olarak, refleksif düşüncenin bir toplumsal düşünce, ideolojik bir duruş şeklinde

görülebilmesi için modernliğin öğelerinin toplumda var olması gerekliliği kaçınılmaz bir ihtiyaçtır.

III. 3. Pierre Bourdieu

Fransız sosyoloji dünyasından Emile Durkheim'den sonra en önemli sosyologlarından, aynı zamanda antropolog olan Pierre Bourdieu' nun sosyolojisi refleksif (düşünümsel) sosyoloji açısından önemlidir. "Bourdieu'nun çabası genetik yapısalcılık olarak adlandırılmaktadır. Bourdieu, görüşlerinden etkilendiği Goldmann, Lukacs ve Benjaminin görüşlerinin etkisi ile genetik yapısalcılık söylemine yaklaşmaktadır" (Fowler, 1997: 85). Yapısal analizin entelektüel kaynaklarını kullanan, ancak yapılar, eylemi üretme ve yeniden üretilme biçimleri temelinde yaklaşan bir sosyoloji geliştirme hedefindedir. "Yanlış ikilikler olarak nitelediği, yapı-eylem, öznelcilik-nesnelcilik, teori-pratik eşleşmeleri doğru değildir. Öznelci-nesnelci bölünmeyi aştığını iddia eder fakat nesnel konumlardan ve aktörlerin tutum veya davranışından söz ederken aynı bölünmeyi tam olarak eski yerine koyar" (Stones, 2008: 212). Bourdieu'ya göre, sadece her iki taraftan bakmak değil, onların ayrılmaz bir ilişki içinde olduklarını da görmek önemlidir. Nesnelcilik ve öznelcilik daima diyalektik bir ilişki içerisindedir. Buradaki amaç öznelciliğe düşmeden nesnelciliği aşma hedefidir. "Teori ve araştırmanın sosyolojinin ayrılmaz iki parçası olduğunu savunmaktadır. Araştırmalarının ampirik yönü ile teorik yönlerini beraber yürütmüştür" (Tatlıcan, Göker, Arlı ve Çeğin, 2007: 79). Bourdieu, Fransız bilim dünyasının elit yapısına uzak bir düşün çizgisi izlemiştir. Fransanın en önemli sosyal bilim okulunda okumuş, Fransız sosyolojisinin yapısına destek veren ve Fransız sosyal biliminde saygın bir yere sahip olan Raymon Aron gibi bir ismin yanında çalışmıştır. Bourdieu'nun düşünceleri Fransız sosyal bilim ve bilim elitlerine karşı bir

duruş sergilemesine rağmen yaşadığı dönemde başta Jacques Derida olmak üzere çağdaşı birçok isimden çok daha iyi kürsü ve prestije sahip olmuştur. Fransız eğitim sisteminin Bourdieu'nun üzerinde bıraktığı etki Bourdieu'nun görüşlerine yansımış, ürettiği sosyal teorinin inşasında etkili olmuştur (Fowler, 1997).

III. 3. 1. Pratik Teori ve Refleksivite

Bourdieu, Giddens gibi makro ve mikro kuramları aynı şeyin iki farklı yüzü gibi görmektedir. Bu nedenle iki kuram türü üzerinde, derin analizler ve tespitlerde bulunmuştur. Toplumsal eylemin yapıları hangi yollarla biçimlendirdiğiyle ilgilenen ve hatta etkileşimin aktörlerin kim olduklarını ve hangi stratejileri izlediklerini nasıl biçimlendiklerini vurgulayan George Herbert Mead, Harold Garfinkel ve Erving Goffman Max weber gibi önemli sosyologların çalışmalarından yararlanır. “Rasyonel toplumsal eylem, eylemin başarılı olup olmayacağından bağımsız olarak, bir eylemin estetik, dini ya da başka bir biçiminin değerli olduğuna duyulan inanç tarafından belirlenen eylem olarak tanımlanır” (Wallerstein, 2009:157). “Bourdieu’ya göre, iki kuram türü arasındaki bağlantıyı nesnel toplumsal ilişkilerin belirli durumlarda üretildiği ve yeniden üretildiği toplumsal pratikler sağlar. Pratikler, etkinliklerin eylemlerin sonucudur” (Layder, 2006: 227). Bu bir çeşit eylem felsefesinin üzerinden sağlanan bir birlikteliktir. “Bu felsefe, niyete dayanmayan yönelmişliği yani eyleyicilerin toplumsal dünyanın parçası olmalarıyla kazandığı alt-bilinçsel ve ön-düşünümsel hâkimiyeti kavramaya çalışır. Bu hakimiyet tam anlamıyla insani toplumsal pratiği tanımlamaktadır” (Bourdieu, Wacquant, 2003: 28). Pratikliğin bilgisi, teorinin bilgisinden ayrılmaz bir bütündür. Ancak Pratik bilgi ile eyleme girerken, bilgisayarın işleyiş anlayışı gibi her zaman teorinin mantığına uymak zorunda değildir. Birey toplumsal kararlara, etkilere uyarak hareket etmeye bilir. Teori ile pratik

birbirinden ayrılarak birbirini tamamlamayabilir. Bir insan evleneceği kişiyi seçerken, toplumsal kurallara, ailesine, geleneğin eş seçimi için öğrettiği teorik kurallara bakar ancak bunlara bakıp karar vermeyebilir. Sadece toplumsal pratikler göze alınarak eyleme girilmesi, eyleme toplumsal aktörlerin, yani yapının gözünden bakmayı gerektirir. Kurallara uyarak hareket etmek, yapının yanında yer almayı gerektirir. Ancak bir birey her zaman için kurallara uymayabilir, kendi stratejilerini ortaya koyabilir. Aylık maaşını alan bir memur, ödemesi gereken borçlarını ödemek yerine, parası ile altın alıp, altın değerlendirildiği zaman tekrar paraya çevirdikten sonra borçlarını ödeyip artan parası ile tatil gidebilir. Bu örnekteki memur, toplumsal kurallara uymayıp, strateji belirlemiştir. Kural yerine stratejiyi geçirmek, zamanı, zamanın tekrarlanamazlığını yeniden devreye sokar. Kural yapısallık, strateji ise eylemsellik içerir.

Bourdieu'nun klasik sosyal bilimlerden ayrıldığı diğer en önemli nokta ise, kültür tanımıdır. Kültür, basitçe insanların uyduğu kurallar değildir. Kültür, kamusal alan içerisinde öğrenilen hiçbir kuralın düzenlemeyi sağlayamadığı yerlerde insanların farklı manevralar geliştirmelerini mümkün kılan, farklı eğilimler olarak anlaşılmalıdır (Fowler, 1997). Bourdieu'nun kültür tanımı içerisinde gücü barındırır. Çünkü güç, değiştirme dönüştürme kapasitesi ile tanımlanmaktadır. Güç, sabit değildir. Gücün değişimselliği söz konusudur, alana göre değişebilir. Bir profesör, alanı içerisinde güçlü bir konuma sahiptir, alanı dışında bir durum içerisinde ise gücünü yitirebilir. Örneğin bir tıp profesörünün güç dengesi bindiği bir otobüste, otobüs kaptanının güç dengesine göre farklı bir konumda yer alır. Bourdieu, bu durumu kontrolün diyalektiği olarak adlandırılmaktadır.

Bourdieu, yapı ile eyleyen arasındaki düalizmi açıklarken teorisinin en önemli kavramı olan 'Habitus'u kullanır. "Değerler, ne düşüncedir nede çağrılabilir; düşüncelerimizde olduğu gibi, maddi yaşamın ve maddi ilişkilerin içinden çıkarlar. Yaşam

habitusu içinde, ilk ailede ve dolaysız toplulukta öğrenilen zorunlu normlar, kurallar, beklentiler vb.dir. Bu öğrenme olmasaydı, toplumsal yaşam devam edemezdi ve bütün üretim dururdu” (Tatlıcan, Göker, Arlı ve Çeğin, 2007: 306). Habitus sadece insan deneyimlerinin algısına sistematiklik kazandıran ve yapılandıran bir yapı değildir. O daha ziyade yapılandırılmış bir yapıdır. O, toplumsal uzayın algısını sistemleştirmenin, mantıksal sınıflara bölmenin bir kuralı, kendi sistemi içinde toplumsal kategorilere ayırmanın içselleştirilmesinin bir tezhaürdür (Tatlıcan, Göker, Arlı ve Çeğin, 2007). En temelde, yapısal belirleyicilerin somut mantığı ile bireysel yaratıcılığın parçalı-mikro özneliği arasında bir orta yol arayan Bourdieu, yukarıda ele aldığımız düşüncelerden farklı bir içerikle, habitus kavramını failleri içeriden yöneten yapılaştırmacı bir mekanizma olarak tanımlar. “Bourdieu, habitus kavramını ilk kez ortaçağ felsefesi ve gotik mimari üzerine kaleme alınmış Erwin Panofsky⁶’nin çevirisinin dipnotunda kullanır. Habitus en temelde, dışsal toplumsal yapıların içselleştirilmesiyle ortaya çıkar” (Tatlıcan, Göker, Arlı ve Çeğin, 2007: 315). Habitus, toplumun üretildiği, yeniden üretildiği eksen içerisindedir.

Cezayir’de köylüler ve koloni hayatı üzerine yaptığı incelemeler, berberice konuşmaları, analizler üzerinden ortaya çıkan bu terim, toplumsal eyleyiciyi pratiğe yönelten ve onu güdüleyen mevcut yapılar sistemi olarak tanımlanabilir. Koşullanma ürünüdür, mütakabat, uyum sağlama gücü sayesinde bireyin dış dünya ilişki sistemini düzenler (Tatlıcan, Göker, Arlı ve Çeğin, 2007:104).

“Habitus, bireysel olanın, hatta kişisel, öznel olanın dahi toplumsal, kolektif olduğunu ortaya koymaktır. Toplumsallaşmış bir öznelliktir” (Bourdieu, Wacquant, 2003: 116). Habitus, geçmişten getirdiğimiz, etkilendiğimiz, her şey ile yeniyi anlama, düşünme, karar verme, davranışlarımızı belirleme arasındaki ilişkiyi anlatır. Aynı zamanda bir sonrayı sezgiyle anlamayı da içinde barındırır.

⁶ Erwin Panofsky, 1892-1968 yılları arasında yaşamış olan sanat tarihçisi. İkonografi üzerine incelemeleri mevcuttur.

Bourdieu'da eyleyen oyun içerisinde. Toplumsal bir oyun içerisinde alanlar vardır. Oyuncular bu alanların içerisinde her alanın kendi kuralları çerçevesinde hareket ederler. Bu alanlar hapishaneler, okul, hastane, ordu vb. alanlardır. Alanın sınırları ve kuralları alanın kendi içerisinde yazılı olmadan ortaya konmaktadır. En kaba, yazılı olmayan güç ilişkileri aynı zamanda simgesel ilişkilerdir; boyun eğme, itaat etmedir (Bourdieu, 2006). Alanın yapısı oyuncular arasındaki güç ilişkilerinin her anki durumuna göre değişmektedir, kontrolün diyalektiği alan içerisinde var olmaktadır. Alan bağlantısal düşünmeyi gerektirir. Bu bağlantılar, bireysel irade ve bilinçlerden bağımsızdır. Bir alan içerisinde var olan alan bilgisi bir başka alan içerisinde değişim gösterebilir. Alan içerisinde var olan bilgi ise 'Doxa' bilgisidir. Doxa, Bourdieu'nun geliştirdiği bir terimdir. "Dünya ve onun içerisindeki yerlerimizle ilgili daha bilinçli düşüncelerimizi biçimlendiren gerçekliği sorgulanmayan bilinç öncesi anlayışları anlatır" (Tatlıcan, Göker, Arlı ve Çeğin, 2007: 101). Alanın yapısı, mücadeleye veya önceki mücadeleler sırasında birikerek sonraki stratejileri yönlendiren özgül sermayenin dağıtımına katılmış etkenler veya kurumlar arasındaki güç ilişkisinin durumudur (Bourdieu, 1997). Bir diğer ifade ile ortak duyuya ilgili, kişinin kullanırken farkında olmadığı, üzerine düşünmediği, onun pratiklerinin mantığına işlemiş inançlar setidir. Alanların içerisinde hareket eden birey doxa bilgisini taşır. Doxa bilgisi kültüre ve alana göre değişim gösterir. Bireyler alanlara girerken sorgulamadan kabul ettikleri alana ait olan doxa bilgisi ile birlikte girerler. Örneğin, üniversiteyi kazanan bir öğrenci doğup büyüdüğü kültürden gelen sorgulamadan kabul ettiği üniversite bilgisi ile gelir. Bu bilgi ile alanın içerisinde eylemlere girmeye başlar. Sosyal fenomenler alan bilgisinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Sosyal fenomenler, insanlar arası ilişkilerin, organize edilmiş sistemleri olarak algılanmalıdır. Birey alana, doxa bilgisi ile girer ve eylemlilik sürecinde bu bilgiyi kullanır ancak alanı

biricikleştirmesinde ve alanın yeniden üretilmesinde doxa bilgisi yeterli değildir. Eyleyen, alanın içersinde, alanın yeniden üretimini sağlayabilecek şekilde, oyunun kurallarını içselleştirmelidir. Eyleyenin oyunun kurallarını içselleştirmesi ise yapının eyleyene alan içerisinde sunduğu hediyeler ile gerçekleşir. Birey toplumsal kurallara uyduğu sürece alan içerisinde kozlara sahip olur. Sahip olduğu kozları hediyeler ile içselleştirir. Bu içselleştirme içerisinde bulunduğu alanın tahakkümünü onaylamasına neden olur. Bir memur alanın içerisindeki kuralları ve sosyal fenomenlerin yapısını öğrendikten sonra elde ettiği bilgiler ile şef veya daire başkanı olduğu zaman alanın içerisindeki kozları ve çıkarları tanır ve alanın yeniden üretimini yapacak, alanı savunacak bir duruma gelir. Memur alan içerisine girdiği andaki sahip olduğu bilgi doxa bilgisidir. İşe yeni başlayan memurun yükselmesi ise alanın işleyişinin savunuculuğunu yapmasına bağlıdır. Alanın işleyiş yapısına olan bağlılık Bourdieu'nun ifadesi ile illisio dur. Illisio oyundaki kozlara, çıkarlara olan inançlar bütünlüğüdür. Alan içerisinde yükselmek doxa bilgisini illisio bilgisi ile birleştirerek elde edilir. Alan içerisinde yükselmek ise sermayenin değişimini ortaya çıkarır. Bourdieu'ü sermayeyi ekonomik sermaye, sosyal sermaye ve kültürel sermaye olarak üçe ayırır. Bir eyleyenin, alan içerisinde yükselerek elde ettiği ödüller sonucunda ekonomik sermayesi artar. Ekonomik sermayesindeki artış, ailesi ve çocuklarına daha iyi bir sosyal sermaye sağlamasına neden olur. Ekonomik ve sosyal olarak iyi bir konumda bir kişinin toplumsal yapı içerisinde, kültürel sermayesi de olumlu anlamda artış gösterir. Bourdieu'nun alan, doxa, illisio ve sermaye ayrımları, habitusun kavramsal içeriğinin içerisinde yer almaktadır. (Fowler, 1997)

Habitus kavramını, Bourdieu'ü akademi dünyasında homo-academicus kavramı ile açıklamıştır. Akademisyenlerin, sahip oldukları kültürel, sosyal ve ekonomik sermaye

ile alana girdiklerinde, alan içerisindeki kuralları yeniden üretme gücüne sahip olduklarını belirtmiştir. “Örneğin hukukçular, zengin varlıklı, elit ailelerden gelmiştir. Akademisyenler genellikle memur çocuğudur, bu durum onların akademik hayattaki görüşlerini, hatta hangi dersleri açıp açmayacaklarını, devlete karşı ne tarafta duracaklarını belirler” (Tatlıcan, Göker, Arlı ve Çeğin, 2007: 117). Bu düşünce biçimi entelektüel ve akademik organizasyonun, alan içerisinde üretilen bilgiyi nasıl etkilediğini de görmemizi sağlar. Bu bakış açısı refleksif bir bakış açısıdır. Eyleyenin sadece kendini anlama biçimlerini değil, bu pratiklerin organizasyonlarını da ortaya koymak için araştırma yapar.

III. 3. 2. Bourdieu ve Yapının İkiliği

Yapının ikiliği kavramı, iki yönlü olan bir durumun yapıya etkisi anlamında düşünülebilir. Bu iki yönlü durum yapının etkileme ve etkilenme durumudur. Yapının etkilenme durumu, yapının içerisinde olan yapı ile değişen, yapıyı değiştiren, eylem üzerinden gerçekleşen, eylem yapı ilişkiselliği üzerine kurulan bir durumdur. Bu ilişkisellik yapının ikili yönünü ortaya koymaktadır. Yapının ikilikli durumunda Bourdieu yapısalcı ya da fail merkezli görüşleri tercih etmek yerine bu ayrımı aşma düşüncesini taşımaktadır. Bourdieu şu sorulara cevap aramaktadır. “İnsan eylemini güdüleyen nedir? Bireyler, dışsal nedenlere tepki verirken nasıl davranırlar? Bireysel eylem ‘kültür’, ‘toplumsal yapı’ veya ‘üretim tarzı tarafından mı belirlenir? Aktörler, sosyal bilimlerdeki fenomenolojik, yorumcu ve rasyonel-aktör okullarının öne sürdüğü gibi, kendi belirlenebilir sebeplerine göre mi davranırlar?” (Tatlıcan, Göker, Arlı ve Çeğin, 2007: 308). Bourdieu bu sorulara yanıt ararken, başlangıçta, nesnelci yani yapıyı merkeze alan kuramları inceler. Faili, aktör olarak gören bu anlayış toplumsal yapıya, pratikler ile uyan bir aktörün değişen, yeni ortaya çıkan bir kuruma karşı kendini düzenlemesini

açıklayabilecek bir aktör tanımından yoksundurlar. Bir kişinin sahip olduğu, sosyal, ekonomik, kültürel ve sembolik sermayesinin değişimini gizil güç veya toplumsal yapının fırsat eşitliği ile açıklama çabasıdır. Gizil güç; toplumsal yapı içerisinde büyük yeteneklerin ortaya çıkmasına her zaman izin verildiği ve bu yetenekli adamın ortaya çıkışını da toplumsal ilişkilerin ürünü olduğunu savunan bir anlamsallık taşımaktadır. Yapıyı sınıf merkezli açıklayan kuramlar ise, yetenekli insanların olayların gidişatını değil de, olayların yalnızca tekil özelliklerini değiştirebildiklerini söyleyerek gizil güçlerin varlığını kanıtlarlar (Callinicos, 1998). Bourdieu, her sınıfın, eğitimin, estetik anlayışının meydana getirdiği bir 'toplumsal fakülte' bilgisinin olduğunu ve beğenilerin sermaye yapılarının bu toplumsal fakülte bilgisine göre belirlendiğini söylemektedir. Yapıyı batının biricikliği üzerinden modern tanımı yaparak açıklayan diğer yapı kuramları ise, gizil güç kavramını yapının sunduğu fırsat eşitliği ilkesi üzerinden tanımlama eğilimindedirler. Bourdieu, kişinin sahip olduğu sermaye çeşitlerini kişinin alanların içerisinde ve ilişio bilgisine olan inancına göre değiştirebileceğini savunurken, yapısalcı kurumların eyleyeni aktör olarak görme durumuna karşı çıkar. Bourdieu, yapının eşitlikçi bir özelliği olduğunu söyleyen yapı merkezli kuramlara ise, kişinin kendi tarafından seçemediği doxa bilgisini eyleyenlerin arasındaki farklılıklar üzerinden açıkladığından dolayı kabul etmez. Yeteneklerinden dolayı bir yere gelebilirlik yapının ikiliğinde kabul edilebilir gibi görünse de yeteneği ile elde ettiği ödül ve hediyeler (maddi, statü, saygı) alana tepki ile alanın içine giren kişinin değiştirme dönüştürme kapasitesini azaltır, durdurur. Bu nedenle habitus yapının var ettiği fakat yapının içerisinde olmayandır.

Bourdieu, yapı merkezli kuramları yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı eleştirirken, eylem merkezli kuramlarıda eleştirmektedir. Eylem merkezli kuramlar toplumsal kurumların ve yapıların oluşumunu, bireysel seçim ve stratejilerin bir araya

gelmesi ile açıklamaktadırlar. Bir çok insanın neden aynı seçim ve stratejileri izlediklerini, önceden varolan kurumlar ve kuralların kuşaklar boyunca devam etmesinin nedenlerini açıklayamazlar (Bourdieu, 1997). Eylem teorileri, habitusun içerisinde var olan kişinin nesnel çıkarlarına tarafsız olarak strateji belirleyebilme durumunu açıklayabilmektedir. Fakat eylem teorileri, bireyin stratejisini belirleyebilmesi için gerekli olan kapasitesite bilgisinin nereden ve nasıl elde edilebildiğini açıklamakta yetersiz kalmaktadırlar.

Bourdieu sosyolojisinde, yapı ile eylem arasında varolan zıtlığın yıkıcı ve yapay olduğunu iddia eder. Bu nedenle yapı ile eylem arasındaki ilişki yıkıcı ve yapay olmaktan ziyade diyalektik bir ilişkiye sahiptir. Bourdieu'nun en önemli kavramı olan habitus ne eyleme nede yapıya gönderme yapan bir kavramdır. Eylem ve yapı arasındaki ilişkiden ortaya çıkmış bir kavramdır. "Habitus; dünyada bizim algılama, yargıda bulunma ve davranma süreçleri yardımı ile ortaya koyduğumuz uzun süreli ve değişiklik gösteren yatkınlıklar sistemine işaret eder" (Stones, 2008: 263). Bourdieu, nesnelciliğe düşmeden öznelciliği aşma çabası içerisindeydir. Bu nedenle sosyal bilimcinin katılımcı gözlem ile failin eylemlerini gözlemlemesi, verdiği tepkileri anlamlandırması önem taşımaktadır.

Bourdieu'nun nesnel ve öznel karşıtığını aşma girişimi iki metodolojik düşünce ile sonuçlanır. İlk olarak onun araştırması 'katılımcı gözlem' olarak adlandırdığı şeyi hedefler. Yani araştırmacı ilk olarak araştırma nesnesini nesnelleştirir, ardından bu nesnelleştirmenin geçerliliğini ve ön kabullerini dikkatlice araştırır ve son olarak, insanların doğaçlamaları ve ustaca icraatlarını göz önüne alır (Tatlıcan, Göker, Arlı ve Çeğin, 2007: 313).

Bourdieu'nun sosyoloji görüşünde ortaya koyduğu kavramlar ve sermaye tanımları ve saptamaları, sosyal bilimlerde çok ses getirmiştir. Bu kavramlar, tanımlar ve saptamaların bu kadar çok ses getirmesi, sosyal bilimlerde varolan bir boşluğu doldurabilmiş olmasıdır. Bourdieu, modernitenin ortaya koyduğu eyleyenin otonom olma durumu ile bilimi, doğayı kontrolü altına almaya çalışan, böylelikle eyleyenin otonom olmasının sorgulanmasına neden olan toplumsal yapı ile eyleyen arasındaki

klasik ilişkiyi aşma çabası içerisinde olmuştur. Toplumsal yapı, eyleyenin doxa bilgisini eyleyenin seçimi olarak gösterebilmektedir. Eyleyen sahip olduğu doxa bilgisinin kendi seçimi olduğuna inandırılabilirdi için, doxa bilgisini kutsayan eyleyen bu inanç ile girdiği eylemlilikler üzerinden toplumsal yapının sürekliliğini sağlamaktadır. Doxa bilgisine eğitiminin, sınıfının değişmesi nedeni ile bağlı kalmayan sosyal, kültürel, ekonomik, sembolik sermayesi değişen eyleyen ise, elde ettiği yeni doxa bilgisinin alanlar içerisinde kendisine getirdiği hediyelerden (Statü, para, saygınlık, rahatlık) dolayı illisio bilgisine inanmaktadır. Bourdieu'nun çalışmalarının en önemli yönü eyleyenin eylemlilikleri ile ortaya koyduğu değiştirme çabasını, yapının durağanlığı farklılaştırarak koruma çabası arasındaki ilişkiyi net bir şekilde gösterebilmesidir. Bourdieu'nun çalışmalarında eyleyenin önemi vurgulansada toplumsal yapının belirleyiciliğinin azımsanamayacak ölçüde olduğu görülmektedir.

III. 4. Ulrich Beck

Beck, sosyal bilimler dünyasında önemli bir yere sahip olan modernliğin bittiği görüşüne karşı bir duruş sergilemekte ve yeni, ikinci bir modernlik döneminin başladığını, bu modernliğinde refleksif (düşünümsel) modernlik olduğunu söylemektedir.

Sanayi toplumunun normal başına buyruk, modernleşme süreci dâhilinde planlanmaksızın ve gizliden gizliye gerçekleşen sabit, işlek bir siyasal, iktisadi düzenin mevcut olduğu koşullarda modernleşme üç hedefe sahip olan bir değişim çizgisi izlemektedir. Modernliğin, bu yönü sanayi toplumunun ön-varsayımlarını ve temel çizgilerini ayrıştıran, çözelten ve başka modernliklere ya da anti modernliklere yol açan bir çözümlerdir (Beck, 1999: 68).

III . 4. 1.Düşünümsel Modernite

Düşünümsel modernleşme, günümüzde artık sanayi modernleşmesinde var olan Marksist, işlevselci çatışması ile modernleşmenin oluşamayacağını, çatışmanın ötesinde katmerli bir modernlik anlayışının gerekli olduğunu savunmaktadır. Düşünümsel modernleşme, sanayi modernleşmesinin ötesidir. Beck, sanayi modernleşmesine basit modernleşme adını vermektedir. Basit modernleşme geleneksel toplum biçiminin sanayi devrimi sonrası biçimlendirilmesidir. “Düşünümsel modernleşmede Sanayi toplum biçiminin başka modernlikler tarafından birincileyin çözülmesi, ikincileyin devralınması anlamına gelir. Toplumsal değişimin motoru bu durumda artık ereksel rasyonellik değil, yan etkidir. Bu yan etkiler, riskler, tehlikeler, bireyselleşme, küreselleşmedir” (Beck, 1999: 72).

Beck, Marx’ın söylemi olan, kapitalizm kendisinin mezar kazıcısıdır, söylemine zıt bir görüş ortaya koymaktadır. Beck’e göre modernleşmenin kazanımları, kapitalist sistemin başarıları, sanayi modernliğinin bitmesine buna bağlı olarak yeni ikinci bir modernlik ihtiyacının doğmasına sebep olmuştur. Bu sanayi modernliği sonrası arayış, postmodernizmle değil modernliğin yeniden okunması ile ortaya çıkarılabilecek bir durumdur. Modernliğin getirisi olan doğanın, bilimin otonomisinin sağlanması, kapitalist sistemin ihtiyaçları ile birleştiğinde zamanla, Beck’in yan etkiler diye tanımladığı öğeleri ortaya çıkarmıştır. Sorun modernliği ilerletme değil, modernliğin getirdiği yan etkilerin değiştirdiği alanları ereksel rasyonelite ile çözüme durumudur. “Düşünümsel modernleşmenin hem ampirik açıdan, hem de normatif açıdan karşı çıktığı durum, düşünümsel modernleşmenin ampirik-kurumsal olarak çizgisellik varsayımından kopmasıdır” (Beck, 1999: 81). Bu varsayım yerine ‘kendi kendine tehdit argümanı’ geçer.

Ancak bu düşünce ne görüldüğü kadar orijinal, ne de tek anlamlıdır. Klasik toplum biliminde de bu düşünceye rastlamak mümkündür

Basit modernleşme, yeniden üreten eyleyen yapıları imgesini çizerken, düşünümsel modernleşme, yapıları değiştiren eyleyenler imgesini taslak olarak ortaya koyar. “Yapılar ve aktörler arasındaki diyalektik gevşetilir, hatta ters yüz edilir. Yapıların kendileri, toplumsal pazarlık ve değişim süreçlerinin nesnesi haline gelirler. Düşünümsel modernleşme sürecinde sanayi döneminin doğallıkları, aşıkârlıkları da çözülür, böylelikle bireylerin eylemselliği merkezi bir konuma geçer” (Beck, 1999: 91).

III . 4. 2. Risk Toplumu

Sanayi modernleşmesi ile Düşünümsel modernleşme arasındaki en büyük ayrım, düşünümsel modernleşmede sınırların ortadan kalkmasıdır. Artık tehdit bir başkasından değil, kendi içimizden gelmektedir. Yoksulluk, savaşlar, etnik çatışmalardan bir sınır çekerek korunulabilirken doğal afetler, salgın hastalıklar, nükleer silahların getirdiği riske karşı bir sınır çekebilme durumu ortadan kalkmıştır. “Risk kavramı kendiliğinden modernizm kavramına bağlıdır. Risk, modernleşmenin kendisi tarafından yaratılan ve tanımlanan tehlike ve güvensizliklerle sistemli bir biçimde başa çıkmaya çalışmanın bir yolu olarak tanımlanabilir” (Beck, 2009: 561). Modernliğin getirdiği yan etkilerin ile beraber gelen risk, demokratiktir, sınıflar ve sınırlar üstüdür, herkesi etkiler. Riskten kar elde edenler de, edemeyenler de riskten etkilenir (Kaya, 2005). “Küresel riskin yaygın yaratısı, yeni kozmopolitan sivil şekillenme ya da modernliğin farklı yol ve bütünlüklerinin üzerinden bir kibarlık göstergesidir”⁷. Beck, günümüz dünyasının risk toplumu aşamasında olduğunu vurgulamaktadır. Bu risk toplumu, merkezi teoriler temelli

⁷ Ulrich Beck’in 2009 yılında Şangay’da yaptığı “Imagined Communities of Global Risk” adlı sunumunda yaptığı açıklamalar ile temellendirilmiştir.

düşüncelerle tanımlanmıştır. İnsan yapımı olan bu riskin, tahmin edilemeyen, ölçülemeyen tehditler barındırdığını öngörmektedir.

Risk toplumu, yeni sosyal hareketlerin doğmasına neden olmuştur. Risk toplumunda evrensel iyi aranması yerine, kötüden uzaklaşmaya çalışma vardır. Sosyal hareketler sınıf merkezli olmak yerine, çevre sorunları, hayvan hakları, küresel ısınma gibi hareketlere dönüşmüştür. Bu sosyal hareketler, kültürel öğelerden bağımsızdır. Kapitalizmin bilimi kullanarak doğayı ve toplumu kolonize etme durumu, düşünümsel modernleşme ile birlikte sosyal pratiği bilimin aracılığı ile bilimden kurtarmaya dönüşmüştür. Bilim kendi başına güç olan bir araç olmaktan çıkarılarak, insanlar için kullanılacak bir güce dönüşecektir. Beck'in yaptığı geleneksel modern toplumlar, erken (Sanayi) modern toplumlar, geç veya düşünümsel modernlik ayrımlarının göstergelerini çıkarttığımızda arka sayfadaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Geleneksel Toplular Pre-Modern	Erken Modern Toplular	Geç Veya Refleksif Modernlik
Agency'nin üzerinde Yapılar ve kurumlar	Agency'nin üzerinde Yapılar ve kurumlar	Eyleyenin değiştirme dönüştürme kapasitesi yapılardan önce gelmektedir
<p><u>Kominal yapılar:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Bütüncül/parçalı yapılar toplumsal ilişkilere yön veriyor. 'Biz' fikri hakim. • Dikey ve yatay hareketliliklerle entegre olmuş toplum yapısı. • İnsanlar içedönük resmi bütünsellik içerisinde, maddesel ilişkiler etrafında birleşmiş. 	<p><u>Bütünleşmiş Yapılar:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ayrışmış 'BİZ' kavramı • Otonom Birey • Sosyal Sınıflar • Dikey ve yatay hareketliliklerle entegre olmuş toplum yapısı • Benzer kurumlar arasında güncelleşme, mekanlaşma değişimi • İşlevsel olarak bölümlere ayrılma • Kişisel olmayan bürokratikleşme 	<p><u>Merkezi olan eyleyenin değiştirme dönüştürme kapasitesidir:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Bireyin kendi refleksivitesi, otonomisi ve yaşamına, yaşama baktığı şekilde bakma. • Yapısal refleksif durum: kişinin yapıları (kuralları ve kaynakları) ,değiştirme kapasitesi • Toplumsal bağların esnekliği • Modernliğin gelişebilmesi için sınıfın bilinçlenme zorunluluğu • İletişim ve teknoloji yeni toplumsal yapılar • Bilgi Temelli • Müşteri merkezli ortak üretim
Sosyal değişimin öncüsü Yapı	Sosyal değişimin öncüsü Birey ve bireylerin değiştirme kapasitesi	Sosyal değişimin öncüsü Birey ve bireylerin değiştirme kapasitesi ⁸

Tablo-1 : Farklı Modernliklerin Yapı ve Eyleyen İlişkisi

⁸ Nottingham Trent Üniversitesinde ders notu olarak kullanılmıştır. Nottingham Trent Üniversitesinin resmi web sayfasından alınmıştır. 23.02.2010

III. 5. Margret Archer

Margret Archer, son dönem sosyal teorisyenler üzerinden hareketle mikro ve makro sosyal teorilerin eksiklerini mikro ve makro teorilerini birleştirerek aşma çabası içerisindedir. Tablo ve şekiller ile makro ve mikro teorileri analitik düalizm adı ile şekillendirdiği bir bütünlük içerisinde tartışmaktadır. Archer, modernliğin klasik tanımında var olan refleksivitenin yaşanmadığını, Ulrich Beck'in ortaya koyduğu risk toplumunun doğru olduğunu söylemektedir. Ancak Archer'ın katılmadığı nokta risk toplumunun sadece refleksif düşünerek aşamayacağını düşünme durumudur. Refleksif düşünceyi açıklarken kültürü merkeze alan Archer, bu düşüncesi ile Pierre Bourdieu'dan etkilenmiştir. Bourdieu'nun habitus kavramını daha muhafazakâr bir tutum ile ele almıştır.

III. 5. 1. Yapı Ve Değişim Arasındaki Arabuluculuğun İlerlemesi

Yapının değişimi sınırlamasını modernlik tanımının içeriği üzerinden açıklamak gerekir. Eyleyenin dönüştürmesi ile yapının dinamikleri arasındaki ilişkilerin karşılıklılığı, refleksivitenin varlığı ve yokluğu arasındaki ayrımı ortaya çıkaracaktır.⁹ Archer, yapının içerisindeki kültürel öğeler ile refleksif düşüncenin ortaya çıkışını bağdaştırmaktadır. Bu bağdaştırma, kültüre göre değiştiği için Archer'ın kültür merkezli analitik çözümlenmeleri, Bourdieu ve Beck gibi refleksif düşünce üzerine tartışan sosyal bilimcilere nazaran daha fazla Avrupa modernliğini biricikleştiren bir konumda yer almasına neden olmaktadır

Archer, yapı ve değişim arasındaki arabuluculuğu analitik olarak ele almıştır. Bu analitik arabuluculuk, yapı ve eylemi kendi içinde ayırıştırarak ele almasına, analiz edebilmesine, ayırıştırabileceği bir toplum yapısı üzerinde çalışmasına olanak sağlamıştır. Bu analizler için Archer, Avrupa toplum yapısını incelemiştir. Klasik toplum yapısı

⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Margaret_Archer (10.02.2010)

teorisyenlerinden Strauss ve Sasure gibi dil üzerinde çalışmış ve dilin İngiltere akademisi yaşamındaki yerini incelemiştir. İngiltere’de akademilerde İngilizcesi aksanlı olan akademisyenlerin, İngiltere’nin kendi aksanı ile konuşan akademisyenlere göre yükselmelerinin, belirli bir konuma gelmelerinin, yetki ve sorumluluk almalarının daha zor olduğunu görmüştür. Toplumsal yapı, dilin etkisi ile insanları sınırlandırabilmektedir. Toplumsal yapının bu durumu yine toplumsal yapının içerisindeki eyleyenler aracılığı ile oluşturulmakta ve sürdürülmektedir. Kültürel faktörlerin ve sosyal formların eyleyenler tarafından ortaya konduğunu kabul ettiğimiz sürece sosyal formları somutlaştırabiliriz (Archer, 2003).

Archer, refleksif düşüncesini oluştururken Mouzelis’in kültür, Bourdieu’nun habitus, Giddens’in üçüncü yol, Roy Bhaskar’ın sosyal yaşamı farklı agents’lardan oluştuğu fikri ile doğada var olarak kabul edilen kolektif hafıza ya da başka bir ifade ile ‘morfogenetik alanlar’ bilgisinden etkilenmiştir (Archer, 2003). Morfogenetik, bir biyoloji terimidir. Morfogenetik teriminin içeriğinde, doğanın yasalar bütünü değil alışkanlıklar bütünü olduğu ve bir formun var olmasının bu formun dünyanın herhangi bir yerinde görülebilineceğine dair kanıt olmasının kabulü vardır.¹⁰ Morfogenetiğin içeriğinde eyleyen hem kendi düşüncelerinin hem de grup düşüncelerinin yaratıcısı olma durumundadır. Morfogenetik bakış açısı bir organizmanın gelişimini anlattığı, dünyanın her yerinde aynı seyri takip ettiği, bir yerde var olduğu için her yerde olabileceği ilkelerine sahip olması nedeni ile evrimsel aynı zamanda yapısalcı bir kavramdır. Yapısalcı bir kavram olan morfogenetik düşünceyi, refleksif düşünce ile birleştiren modernliğin sonuçlarının eyleyen üzerine etkisidir. Archer sosyal yapı ve kültürün farklılaştığını savunmaktadır. Küresel ısınma ya da nükleer bomba yapılabilir, ancak yetenek ve sınırlama içerisindeki bireyin

¹⁰ http://www.astroset.com/bireysel_gelisim/newage/newage60.htm, (22.02.2010)

refleksif yetenekleri ve var olan duruma karşı koyan stratejileri bunları önleyebilir. Öngörülemeyen riskleri ve bu risklerin verebileceği zararları engelleyen strateji Eyleyenin değiştirme dönüştürme kapasitesidir (Archer, 2003).

III. 5. 2. Sistematik Refleksivite

Yetenek ve sınırlama ayrımı ile kültür ve toplumsal yapı ayrımı arasında simbiyoz bir ilişki vardır. Eyleyenin kısıtlanması üzerine eyleyenin yetenekleri ile bu sınırlara şekil vermesi toplumlarda yapısal öğelerin aktarılmasına neden olmaktadır. Eyleyenin, kültür ve yapı tarafından kısıtlanmasına süreç içerisinde müdahaleler ederek şekil vermesi günümüz bireyciliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bireyselliğın çıkışı yaygınlaşması ile gruplar arası, topluluklar arası, toplumlar arası ilişkiler yerine bireyler arası ilişkiler, bireysel yaşama biçimleri yaygınlaşmış, bu durumda akla ait yeteneklerin durmadan düzenlendiğı günlük hayatın refleksif düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu refleksif düşünceye sistematik refleksif düşünce adı verilmektedir. Eyleyenler yalnız yaşayan, izole olmuş, çocuksuz, tek başına başarılabilir mesleklere sahip olan kişiler durumuna gelmiştir (Archer, 2003). Sistematik refleksivite düşüncesi, toplumsal yapıyı değiştirme dönüştürme amacıyla değildir. Eyleyen manevra ve strateji yapabildiğı sürece toplumsal yapıyı değiştirme dönüştürme amacı ile değil, manevra ve stratejilerini sürekli kılabilir, toplumsal yapıyı farklılaştıracak eylemlilikler peşindedir. Günümüzde gündelik hayatın sistematik refleksivitesinin oluşturduğı manevra ve stratejiler ile makro kuramlar arasındaki ilişki görünürde kopmuş hale gelmiştir.

Günlük hayatın içerisinde ortaya çıkan bu sistematik refleksif düşüncenin geleneksel toplumların cemaat ilişkisi içerisinde var olmadığı kabul edilmektedir (Archer, 2003). Geleneksel toplumlarda kişinin eyleme yeteneğı olmadığı için toplumsal yapının

sınırlamalarının farklılaştırılmaması eyleyenin yaşam biçiminin değişmemesine neden olmuştur. Geleneksel toplumlardaki eylemlilikler bireysel değil kitleseldir. Geleneksel toplumun kendi iç dinamikleri ile ortaya çıkan manevralar ve stratejiler ile yapılmak istenen eylemliliklerin hedefi toplumun farklılaşması değil değiştirilmesidir. Eylemlilikler morfogenetik bir yapı izlemez. Modernliğe tam olarak ulaşılmamış ülkelerde, Greenpeace eylemleri, küresel ısınma karşıtı eylemler, silahlanma karşıtı, yoksulluk karşıtı eylemlilikler toplumların kendi iç dinamikleri ile değil Avrupa merkezli modernlik fikrinin yayılma durumu ile ortaya çıkmaktadır.

II. bölümün yapı ve eylem tanımlamaları ile başlayan III. Bölümde yapı, eylem kuramları ve temsilcilerinin açıklamaları bu açıklamaların yorumlanması ile oluşturulan kavramsal çerçeve bölümü IV. Bölüm olan araştırmanın yönteminin açıklanması ile devam edecektir.

IV. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın problemi, amacı, önemi, sınırlılıkları ve yöntemi açıklanmıştır. Çalışmanın yaklaşımı ve modeli bu bölüm içerisinde ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

IV. 1. Araştırma Probleminin Tanımlanması

Refleksif sosyoloji açısından gözlemlenebilir koşullarda yapı-eylem etkileşiminin farklı boyutları ve süreçleri eyleyenler tarafından nasıl anlamlandırılmaktadır? İfade edilen bu soru araştırmanın temel problemini olarak belirlendi. Belirtilen probleminin cevabına ulaşmak için, yapı ve eylem teorileri arasındaki karşıt ilişkilerin rasyonel ve eleştirel analizleri yapıldı. Bu bağlamda, araştırmada toplumsal yapının eyleyen üzerindeki etkisi ve eyleyenin toplumsal yapıyı değiştirip, dönüştürebilme kapasitesi sorgulandı.

Belirtilen bu etki ve kapasite, kuramsal çerçevenin içerisinde, “toplumsal yapının eyleyene etkisinin tanımlanması” ve “eyleyenin, toplumsal yapıyı değiştirme kapasitesinin tanımlanması” adı ile oluşturulan iki ayrı başlık altında tanımlandı.

IV. 2. Araştırmanın Alt Problemleri

Eylem teorileri ile yapı teorileri arasındaki zıtlıklar ve eyleyen kişi ile toplumsal yapı arasındaki ortaklaşa (simbiyotik) ilişki aşağıda ifade edilen alt problemlerin çerçevesini oluşturmaktadır. Araştırmanın problemi olan; Refleksif sosyoloji açısından gözlemlenebilir koşullarda yapı-eylem etkileşiminin farklı boyutları ve süreçleri nelerdir? Sorusunun cevabına ulaşma hedefinin sağlanması için eyleyen ve yapı değişkenleri

kullanılmıştır. Bu değişkenler arasındaki ilişki şu alt problemler oluşturularak açıklanacak ve anlamlandırılacaktır.

Alt problemler;

1- Yapı eylem etkileşimi içinde yapılar ne derece etkilidir? Bu etkileşimler yapı içerisindeki eyleyenler tarafından nasıl betimlenmektedir?

2- Yapı- eylem etkileşiminde eyleyenin yapıyı değiştirme kapasitesi eyleyenler tarafından nasıl betimlenmektedir?

3- Eyleyenin yapı algısı ile yapısal süreçler arasındaki ilişkiyi eyleyenler nasıl betimlemektedir?

4- Eyleyenin yapı algısı ile yapının kendi varlığını sürdürebilmesi arasındaki ilişkinin nasıl olduğuna yönelik eyleyenlerin değerlendirmeleri nelerdir?

5- Eyleyenin yapıyı dönüştürme kapasitesi veya bu yönde bir bilinci var mıdır?

6- Dinamik bir yapının, yapı- eylem etkileşimi bağlamında eyleyene sunduğu koşul ve olanaklar nelerdir?

7- Yapı içerisinde, yapının değişimi sınırlaması veya değişime fırsat sağlaması arasındaki ayırım eyleyenler tarafından nasıl algılanmaktadır?

IV. 3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırma probleminin tanımı amacını içinde barındırmaktadır. Yapı içerisindeki eyleyenin yapı ile etkileşimini, karşılığını, yapı algısını ve yapıya uyumunu nelerin belirlediğini; bu belirlenmişlik içinde, yapının kurumları arasındaki işleyişin eyleyenin üzerindeki algısını tespit etmek, yapının eyleyeni neden sınırladığını ve yapının sürekliliğini sağlamayı nasıl başardığı sorusunu aydınlatmak çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Özet olarak, toplumsal yapının eyleyenin değiştirme ve dönüştürme

kapasitesini yapının içerisinde, yapının varoluş mantığından eyleyeni ayırmadan nasıl içselleştirebildiğini bulmak araştırmanın en belirgin amacını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın önemi, son dönem sosyal teori analizlerinde ortaya çıkan refleksif sosyoloji anlayışı ile yapı ve eylem kuramlarının birlikteliğine ve etkileşimine dayalı bilgisini örnek olay tekniğiyle elde edilen verilerden hareketle araştırması olarak ifade edilebilir. Bu çerçevede, toplumsal yapıyı oluşturan sistemlerden birisi olan sağlık kurumunda örnek olay tekniği ile araştırma yapılmıştır. Örnek olay incelemesi için Mersin ilindeki bir hastaneden görüşme tekniği ile veriler elde edilmiştir.

IV. 4. Araştırmanın Sınırlılıkları

- Bu araştırmada, yasal izinleri alınarak Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesi ele alınmıştır.
- Bu araştırmanın örnek olay kısmı sadece Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde uygulanmıştır.
- Bu araştırmada, hastaneler toplumsal yapıyı oluşturan sistemlerin içerisinde yer alan sağlık sisteminin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesi de sağlık sisteminin bir alt sistemi olarak kabul edilmiştir.
- Araştırmada sadece Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama hastanesinde görev yapan doktorlar ve tedavi gören hastalar ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırma verileri bu doktorlar ve hastalarla sınırlıdır.

IV. 5. Araştırmanın Yöntemi

Sosyal bilimlerin ilk temsilcileri, gelişme sürecinde bilimselliğinin sorgulanma kaygısı ile hâkim olan doğa bilimlerinin metodolojisi çizgisinde hareket etmiştir. Doğa bilimlerinin metodolojisi ise bilindiği üzere pozitivisttir. Pozitivist metodolojinin getirdiği paradigma sosyal bilimlerin metodolojisini büyük oranda etkilemiştir. Bu nedenle sosyal bilimlerin araştırmalarının büyük bir kısmında sayısal ve istatistiksel veriler üzerinden analizler, yorumlar ve saptamalar yapılmıştır. Sosyal bilimler metodolojisi alanındaki gelişmeler, pozitivistin ilke ve yaklaşımlarının dışında, anlamaya ve yoruma dayalı farklı metodoloji ve yaklaşımları da gündeme getirmiştir. Bu çalışmada sayısal ve istatistiksel verilerin oluşturulması ve yorumlanmasına dayanan nicel araştırma tekniği değil, katılımcı gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşmenin kullanıldığı nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. “Nitel araştırma gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğan ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamak mümkündür”(Şimşek ve Yıldırım, 2000: 19). “Ayrıca nitel çalışmada toplumun bütünü temsil edecek orantısız sayıda insanla değil, az sayıda insanla çalışılır. Bu insanlarla derinlemesine görüşmek veya onlara ait dokümanları çözümleyerek yorumlamak temel metodolojik ilke oluşturur” (Erjem, 2005).

Nitel araştırma yöntemi etnometdoloji, fenemoloji, sembolik etkileşimcilik vb. eylem merkezli yaklaşımların sıkça kullandığı araştırma tekniğidir. Nitel araştırma yöntemi, olayları daha yakından ayrıntılarına girilerek bağlantıların analiz edilmesine olanak veren bir yöntemdir. Nitel araştırma kaç kişinin neye yöneldiğini değil kaç kişinin niçin ona yöneldiği sorusu üzerinden hareket eder. Nitel araştırma yönteminde kuramsal çerçeve, kuramsal çerçeveden çıkartılan analizler önemlidir. Nitel araştırmalarda veri

toplanırken kullanılacak sorular ve gözlem formu varsayımlar, kuramsal çerçeve, daha önceden hazırlanan gözlemlerin bütünlüğü göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır (Seyidoğlu, 2003; Şimşek, 2003; Özdamar, 2003). Nitel araştırma yönteminin genel geçer kabul edilen bir tanımını yapmak kolay değildir. Nitel araştırma yönteminin tanımlanmasının zor olmasına karşın nitel araştırmalarının en çok karşımıza çıkan altı temel özelliği bulunmaktadır. “(1) doğal ortama duyarlılık (2) araştırmacının katılımcı rolü, (3) bütüncül yaklaşım, (4) algıların ortaya konması, (5) araştırma deseninde esneklik ve (6) tümevarımcı analizdir” (Şimşek ve Yıldırım, 2000: 21).

IV. 6. Araştırmanın Yaklaşımı ve Modeli

Yapı, eylem ve refleksif sosyolojinin kuramları ile temsilcilerinin görüşlerinin yorumlanarak aktarıldığı kavramsal çerçevede araştırmacının duruşunu ve bu duruşun gerekçesini açıklamak için araştırmanın yaklaşımı ve modeli adlı bu bölüm hazırlanmıştır. Kavramsal çerçevenin oluşumu esnasında yapılan okumalar öncesinde yapı ile eylem arasındaki karşıtlığın kabulü söz konusuydu. Süreç içerisinde okunan Türkçe ve İngilizce kitaplar, dergiler ve makaleler sonucunda eylem ile toplumsal yapı arasındaki ilişkinin farklı boyutlarının olduğu görülmüştür. Bu boyutları kendi içerisinde inceleyebilmek için yapı kuramları, eylem kuramları ve refleksif sosyoloji kuramları ayrı ayrı ele alınmıştır. Kuramlar içerisindeki zamansal ve isimsel değişimleri daha net görebilmek ve gösterebilmek için kuramlar, temsilcilerinin adları, kavramları ve düşünceleri üzerinden yorumlanmıştır.

Araştırmacı çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmaya toplumsal yapının eyleyen üzerinde kısıtlama, sınırlama, baskı etkisinin olduğu düşüncesini kabul ederek başlamıştır. Ancak kuramsal okumalar ile birlikte toplumsal yapının eyleyen üzerinde

kısıtlama, sınırlama ve baskı kurmasının her zaman ve her eylemde olmadığı fark edilmiştir. Günümüzün modern sosyal dünyasında varlığını sürdüren bir toplumsal yapı olduğu kabul edilmiştir. Ancak, bu anlayışın ne değişimleri ve dönüşümleri sadece yapı üzerinden açıklayan, yapı kuramcılarının tanımladığı bir yapı anlayışı, nede eyleyenin eylemlerini biricikleştiren eylem kuramcılarının tanımladığı yapı anlayışı olduğu görülmüştür. Bu nedenle kuramsal okumalar esnasında eylem ile yapı arasındaki ilişkinin farklı boyutları olduğu fikrine yönelinmiştir. Tezin kavramsal çerçevesinde benimsenen eylem ile yapı arasındaki ilişkinin farklı boyutları eylem ile yapı kuramları arasında kalmış değil, yapı kuramlarına daha yakın bir boyut izlemiştir. Kavramsal çerçeve içerisinde, araştırmacının durduğu yerin katı bir yapı veya eylem teorisi içerisinde olmamasının nedeni günümüz dünyasında ortaya çıkan modernliğin öngörülen ve öngörülemeyen sonuçlarının toplumsal yapıya ve eyleyen üzerine gösterdiği etkilerdir. Bu durum araştırmada katı olmayan yapı ve eylem kuramlarının farklı boyuttaki karşılıklı kabulünü, araştırmacının refleksif sosyolojinin temsilcilerine ve temsilcilerinin kuramsal analizlerine yakın bir yerde durmasını beraberinde getirmiştir.

Kuramsal çerçeve içerisinde refleksif sosyolojinin temsilcilerinin görüşlerine, özellikle Anthony Giddens ve Pierre Bourdieu'nun söylemlerine ağırlık verilmiştir. Bu isimler üzerinde durulmasının sebebi, eyleyenin yapıyı kullanabilmesinin ve yapı eylem arasındaki karşıtlığın aşılmasının nasıl olacağını daha net, somut ifadeler ile gösterebilmeleri olmuştur. Karşıtlığın aşılmasını Giddens ile Bourdieu'nun daha net ifadeler ile gösterebilmelerinin en büyük nedeni son dönemin isimleri olmaları ve bu nedenle modernliğin sonuçlarını somut göstergeler ile yorumlayabilmeleridir. Giddens yapı sistem ayırımını ortaya çıkararak sistemin, eylem ile bir arada yaşayabilirliğini savunmuştur. "Toplumsal sistem sadece, insanlar gündelik hayatta yaptıklarını yapıyor

oldukları için vardır” (Giddens, 2001: 67). Bourideu ise eyleyenin eylemlerini toplumsal yapı ile çatışmadan düzenleyerek eyleyenin toplumsal yapı içerisinde konumunu değiştirebilmesinin yollarını sunduğu için kavramsal çerçevenin ikinci önemli ismi olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın yaklaşımını, araştırmanın başlığı çerçevesinde ele alınan kuramların modernliğin sonuçları ile ilişkisi belirlemiştir. Bu durum yapının etki gücünü değiştirmemiş ancak eylem ile ilişkisini farklılaştırmıştır. Günümüzde modernliğin sonuçları, eylem, kapitalizm ve toplumsal yapı arasındaki ilişki toplumsal yapı, eylem ilişkisini farklı bir boyuta taşımıştır. Artık eylemler kitlesel olarak toplumsal yapının güç dengesini değiştirmeye yönelik değil toplumsal yapının içerisinde güç elde etmeye yönelik olduğu sürece meşru sayılmaktadır. Eylemlerin toplumsal yapının genelini değiştirme hedefi kalmamıştır. Bourdieu ve Giddens gibi son dönem teorisyenler, eyleyene yapı içerisinde güçlü bir konum elde etmenin yolunu gösterebildikleri için önemli olmuşlardır.

Modernliğin otonom bireyi, kapitalist üretim ilişkileri içerisinde doğayı ve bilimi kolonize etmeyi amaçlamıştır. Bu amaç eylemlerinin öngörülemez sonuçlarını ortaya çıkarmıştır. Öngörülmez sonuçlar aynı zamanda modernliğin sonuçlarıdır. Modernliğin sonuçlarının insanlığa etkisi ise sınıfsal eylemleri yeni toplumsal eylemlere dönüştürmede etkili olarak görülmüştür. Eyleyenin agency kapasitesi artık toplumsal yapıda hakim olan gücü değiştirmeye yönelik değil, hakim olan gücü sürekli kılmak için uygulanan stratejilerin sonuçlarını ortadan kaldırma hedefindedir. Bu sonuçlar Giddens, Beck, Archer, gibi yine son dönem teorisyenlerin nükleer savaş, küresel ısınma, sosyal orman söylemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak günümüzde toplumsal yapı ve eyleyen ilişkisi iki noktada değişmiştir. Bu iki noktada Toplumsal yapıdaki güç dengesini değiştirememiş ancak güç dengesinin

görülmesini zorlaştırmıştır. İlk olarak toplumsal yapı eyleyen ilişkisinin değiştiği nokta eylemliliklerdir. Kapitalizmin getirmiş olduğu kültür ile birlikte artık eylemler geneli düzeltme hedefinde değil toplumsal yapı içerisinde bireysel konumlar elde etme hedefindedir. Oyun, manevra, sağduyu bilgisi, bağlamsal bilgi vb. kavramlar artık yapının güç dengesini değiştirme hedefinde değil, eyleyenin gücün içerisinde ahenkli bir yer elde etmesi için var olmaktadır. Toplumsal yapı eylem ilişkisinin değiştiği ikinci nokta ise birinci nokta ile bağlantılıdır. Kapitalizm, yapı içerisinde eyleyene oyunun kurallarını kabul ettiği ve başarabildiği ölçüde ahenkli bir konum vermiştir. Bu konum sınıfsal hareket bilincini ortadan kaldırmış, toplumsal kırılmaları önleyen bir konumu planlı bir hale getirmiştir. Modernlikle beraber gelen kapitalizmin öngöremediği sonuçlar, sınıfsal eylemleri yeni sosyal hareketlere dönüştürmüştür. Yeni sosyal hareketlerin çıkışı modernliği öngörülemeyen sonuçlarıdır. Yeni sosyal hareketler süreç içerisinde kendiliğinden ortaya çıkmış Ancak yeni sosyal hareketlerin yükselmesi projeleşmiştir. Yeni sosyal hareketlerin yükselmesi ile eyleyenin yapıya uyma durumuna göre yapı içerisinde ahenkli bir konum elde etmesi aynı projenin stratejisidir. Araştırmanın kuramsal yaklaşımı bu şekilde belirlenmiştir. Araştırmanın modeli ise örnek olay araştırmasına uygun olarak seçilmiştir.

Araştırma modeli, araştırma amacına uygun ve ekonomik olarak verilerin toplanması ve çözümlenebilmesi için gerekli koşulların düzenlenmesidir (Karasar, 2005). Araştırma modelleri tarama ve deneme modelleri olarak ikiye ayrılır. Tarama modelleri, geçmişte ve halen varolan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan yaklaşımlardır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Balcı, 2001). Deneme modelleri ise neden-sonuç ilişkilerini belirlemek amacı ile doğrudan araştırmacının kontrolü altında, gözlenmek

istenen verilerin üretildiği araştırma modelleridir. Tarama modelleri ile var olan durum gözlemlenirken, deneme modelinde, gözlenmek istenenlerin araştırmacı tarafından üretilmesi söz konusudur. Tarama modellerinde kendi içinde iki alt modele ayrılır. Bunlar genel tarama modeli ve örnek olay tarama modelidir. Bu araştırmada örnek olay tarama modeli kullanılmıştır (Balcı, 2001). Örnek olay tarama modeli evrendeki bir örneğin (hastane, okul vb.) ayrıntıları ile incelenmesine dayanmaktadır. “Örnek olay, bir konu, sorun, durum ya da sürecin incelenmesi için yeterli (elverişli uygun) olduğu gerekçesiyle seçilen ve derinliğine araştırma yapılan somut birim (kişi, aile, grup, köy olay...)’lere denir”(Kızılçelik ve Erjem, 1996: 426).

IV. 7. Veri Toplama Teknikleri

Araştırmada, nitel araştırma yöntem, ilke ve yaklaşımlarına bağlı kalınmıştır. Çalışma nitel araştırma paradigması ve örnek olay inceleme tekniği çerçevesinde tasarlanarak, daha çok gözlem ve görüşme tekniği kullanılmış ve ayrıca literatür temelli verilerden de yararlanılmıştır. Araştırma konusu hakkında derinlemesine bilgi elde etmek için örnek bir birim seçilmiştir. Bu nedenle literatürde örnek olay inceleme tekniği (case study) olarak ifade edilen teknik kullanılmıştır. “Örnek olay inceleme tekniğinin en ayırıcı özelliği, İncelenmesine konu olan birimleri ölçme ve biçmeden daha çok, bunların incelik ve içyüzlerine (dinamiklerine) girebilmeyi amaç edinmiş olmasıdır” (Güven, 2006: 173). Araştırmacı örnek olay çalışmasında araştırmacının problemini cevaplamak için derin, ayrıntılı, yoğun analizler yapma şansına sahiptir. Bu nedenle nasıl ve neden sorularının cevabını arayan araştırmacı örnek olay çalışmasını kullanabilmektedir.

Genel anlamda olay (durum) çalışması şu şekilde tanımlanabilir. Güncel bir olguyu, olgunun yaşam çerçevesi içinde ele alan olgu ile olgunun içinde bulunduğu

ilişkinin kesin hatlarının belirgin olmadığı birden fazla kanıt veya veri kaynağının olduğu durumları derinlemesine analiz etmek için kullanılan araştırma tekniğidir (Şimşek ve Yıldırım, 2000).

Bu araştırmada, araştırma tekniği olarak örnek olay çalışmasının seçilmesinin en belirgin nedeni, örnek olay çalışmasının derinlemesine bir incelemeye izin verirken nitel araştırma tekniğine uygun ve birden fazla veri toplama tekniğinin bir arada kullanılmasına izin veren bir teknik olmasından kaynaklanmaktadır. Kullanılan diğer veri toplama teknikleri nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama tekniklerinden görüşme ve gözlemdir. Görüşme sosyal bilimlerde ve özellikle sosyolojide çok fazla kullanılan bir tekniktir. Platon'a göre görüşmenin amacı bir bireyin iç dünyasına girmek ve onun perspektifinden bakmaktır. İki farklı görüşme türünden söz edilmektedir. Birincisi yapılandırılmış görüşme, ikincisi yapılandırılmamış görüşmedir (Şimşek ve Yıldırım, 2000). Yapılandırılmış soru formu, soruları önceden belirlenen görüşme sırasında sorulara bağlı kalınan, araştırmacının görüşme sırasında önceden hazırlanmış soruların dışına çıkmadığı görüşme türüdür. Yapılandırılmamış soru formu, araştırmacının belirli bir konu hakkında görüştüğü bireyin görüşme sırasındaki cevaplarına göre sorularını belirlediği, sorularını esnetebildiği görüşme türüdür. Yapılandırılmış ve yapılandırılmamış soru formunun bir arada kullanılması ise yarı yapılandırılmış soru formunun oluşumunu sağlamaktadır. Bu araştırmada, yapılandırılmış ve yapılandırılmamış soru formları birleşimi olan yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Araştırmada görüşme veri toplama tekniğinin seçilmesinin en önemli nedeni, görüşme tekniğinin sahip olduğu özelliklerinden kaynaklanmıştır. "Görüşmede elde edilen cevapların yapmacık, dramaturjik olma ihtimali daha azdır. Araştırmacı, karşılaştığı her karanlık noktayı anında soracağı sorularla aydınlatma imkânına sahiptir. Görüşmede, ses tonu, mimikler ve soruları cevaplama

gösterilen istek, söylenenlerin değerlendirilmesinde önemli ipuçları niteliğindedir” (Aslantürk, 2001: 117).

Araştırmada kullanılan bir diğer veri toplama tekniği ise gözlemdir. Gözlem, herhangi bir ortamda ya da kurumda oluşan davranışı ayrıntılı olarak tanımlamak amacıyla kullanılan bir tekniktir (Şimşek ve Yıldırım, 2000: 124). Araştırmada kullanılan gözlem türü betimsel tanımlamalara dayanan yapılandırılmamış bir gözlemdir. Gözlem tekniğinin kullanılmasının nedeni ise, sözel olmayan davranışların ve bireylerin bulunduğu ortamın, toplumsal yapının bireyin üzerindeki etkisinin daha net fark edilebilmesini sağlayabilmesidir.

IV. 8. Araştırmada Veri Toplama Süreci

Araştırmanın literatür tarama kısmında refleksif sosyoloji temelli bir literatür taraması yapılmıştır. Refleksif sosyoloji kuramını oluşturan toplumsal yapı merkezli kuramlar ile eyleyen (fail) merkezli kuramların analizleri ve bu iki kuramın temsilcilerinin görüşlerinin refleksif (düşünümsel) düşünce ile ilişkili kısımları ele alınmış, yorumlanmış, analizler ortaya çıkarılmıştır. Refleksif düşüncenin mantığını ve bu mantıksal çerçevenin ortaya çıkardığı kavramlar ve bağlamsallıkların günümüz yaşantı dünyası içerisindeki etkisini görmek için ise örnek olay inceleme tekniği ile alan araştırılması yapılmıştır.

Örnek olay araştırması için sosyal bilimler alanında önemli isimlerin (Goffman,2009; Althusser, 2003; Foucault 2007) daha önceki çalışmalarında da kullandığı hastane kurumu seçilmiştir. Hastanelerde toplumsal yapının içerisindeki her sınıftan, kişilerin var olması, hastanelere gelen kişilerin toplumsal statüsü ne olursa olsun toplumsal hasta anlamlandırılmasına göre değerlendirilmeleri, acının ve hastalığın belirtilerinin

demokratik oluşu araştırmanın alan çalışmasının hastanede yapılmasının en önemli nedeni olarak gösterilebilir.

Araştırma örneğini hastane kurumları oluşturmaktadır. Alan araştırmasının araştırma örneği olarak üniversite hastanesi seçilmiştir. Çünkü üniversite hastanesinde çalışan sağlık personelinin statü ve unvanlarının belirgin olarak ayrılmaktadır. Alan araştırmasının uygulamasının seçildiği hastane ulaşımın, yasal izin alım sürecinin kolay olması nedeni ile Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesi olarak belirlenmiştir. Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesi 15.03.1999 tarihinden itibaren 200 yataklı servisi ve 1.500 m²'lik poliklinik binası ile İhsaniye mahallesi metropol civarında MEÜ Tıp Fakültesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi olarak hizmete açılmıştır. Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesi kurumunda 41 anabilim dalında toplam 188 öğretim elemanı görev yapmaktadır. Hastanede 11 ayrı bina bulunmaktadır. Bu binalar yapım yılına göre, A blok: başhekimlik ve yataklı servisler 1999, E blok: poliklinik binası 1999, F blok: idari bina 1999, C blok: Acil Binası 2001, D Blok: biyokimya laboratuvar binası 2001, G blok: MTSO Kadın Doğum ve Çocuk Servisi Binası 2002, B blok: kafeterya, derslik ve konferans salonu binası 2003, H blok: ek servis binası (kira karşılığı kullanılmakta) 2006, I blok: Necdet Ülger poliklinik ve öğretim üyeleri binası 2006, J Blok: Nükleer Tıp ve Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü binası 2007, K blok: Mahmut Arslan laboratuvar ve servis binası 2009 şeklinde sıralanmaktadır.

Alan araştırması, Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesi bünyesinde çalışan profesör, doçent, yardımcı doçent, asistanlar ile hastanenin farklı servislerinde yatan hastalarla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak tamamlanmıştır. Alan araştırmasının uygulaması esnasında Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve

Uygulama Hastanesi bünyesinde görev yapan iki profesör, iki doçent, iki yardımcı doçent, iki asistan olmak üzere toplam 8 öğretim üyesi ve elemanı ile “doktor çalışma yaşamında hangi alanlarda Eyleyen (fail) olabilir?” Sorusuna cevap bulmak amacı ile astı ve üstü olan doktorlar ile ilişkisini, idari personel ile olan ilişkisini, hastane yönetimi ile olan ilişkisini, hastaları ile olan ilişkisini belirlemek için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile temelde 10 soru sorularak görüşmeler yapılmıştır. Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesi bünyesinde hastanede yatarak tedavi olan hastalar içerisinde dört kadın, dört erkek hasta olmak üzere sekiz hasta ile “hasta sağlık sistemi içerisinde hangi alanlarda eyleyen (fail) olabilir?” sorusuna cevap bulmak amacı ile hasta doktor ilişkisini, hasta idari personel ilişkisini, hasta yönetim ilişkisi ve hasta ile diğer hastalar arasındaki ilişkiyi belirlemek için yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile temelde 11 soru sorularak görüşmeler yapılmıştır.

Görüşmelerde, görüşülen kişiye danışılarak ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Görüşülen kişinin ses kayıt cihazının kullanılmasına izin vermediği görüşmelerde araştırmacı hızlı notlar alarak görüşmeleri tamamlamıştır.

Görüşmeler esnasındaki sözlü olmayan göstergeleri araştırmanın veri analizi kısmında daha iyi ve düzenli bir şekilde analiz edebilmek için doktorlara ve hastalara ayrı olmak üzere gözlem formları hazırlanmıştır. Araştırmacı, görüşme gözlem formlarını her yarı yapılandırılmış görüşme sonrasında doldurmuştur.

Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesi bünyesindeki görev yapan doktorların seçilmesinin nedeni, doktorlar arasındaki unvan hiyerarşisinin daha net ve çoklu olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede üniversite hastanesinde çalışan doktorların sahip olabileceği unvanları taşıyan doktorlar ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesi

bünyesinde tedavi gören yatan hastaların seçilmesinin nedeni, yatan hastaların hastane kurumunun işleyişi hakkında daha fazla gözleme ve bilgiye sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmede, araştırmacının hazırladığı sorular dışında görüşülenin cevaplarına göre soru sorulabilmesi görüşmelerin uzamasına neden olmuştur. Bu bağlamda hastanede tedavi gören hastalar içerisinde yatan hastaların araştırmacıya ayırabileceği daha fazla zamanlarının olması, yarı yapılandırılmış görüşmelerin yatan hastalarla yapılmasının bir başka sebebidir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak yapılan görüşmelerde, görüşmeciler tesadüfî olarak seçilmiştir. Araştırmacı Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesine gitmiş doktorları unvanlarına, hastaları cinsiyetlerine göre sıralamış ayrı tarihlerde tesadüfî olarak seçilen kişilerle, isimlerini almadan görüşmeler gerçekleştirmiştir.

Alan araştırması esnasında araştırmacı katılımcı gözlem ve gözlem yapmıştır. Katılımcı gözlem için hastaneden farklı iki tarihte hasta olarak randevu alınmıştır. Alınan randevuların ilkinde araştırmacı kendini tanıtmadan, ikincisinde ise bağlı çalıştığı kurumu ve unvanını tanıtarak randevu almıştır. Araştırmanın analiz kısmında katılımcı gözlem ve gözlem kısmı kuramsal çerçeve ile bağlantılı olarak analiz edilmiştir.

IV. 9. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analiz etmek için kategorisel analiz tekniği kullanılmıştır. “Kategorisel analiz, genel olarak, belirli bir mesajın önce birimlere bölünmesini ve ardından bu birimlerin, belirli kriterlere göre kategoriler halinde gruplandırılmasını ifade eder” (Bilgin, 2006: 19). Kullanılacak kategoriler, kuramsal çerçeve ile yarı yapılandırılmış görüşmelerde elde edilen verilerin birlikteliği ile oluşturulmuştur. Kategoriler oluşturulurken kategorilerin homojen, ayırt edici, objektif

olmasına, bütünsellik taşımasına dikkat edilmiştir. Araştırmanın İçerik analizi kategoriler oluşturularak analiz edildiği için, yarı yapılandırılmış görüşmelerde elde edilen verileri oluşturulan kategorilere ayırabilmek için Petard'ın konuşma analizi çalışması örnek alınmıştır. Konuşma analizi görüşülen eyleyenlerin cevaplarının anlaşılmasında en önemli analiz tekniğidir. Konuşma analizinde eyleyenin söylemlerini analiz etmeden tematik konular, çekirdek referantlar (Yani hakkında konuşulan temel konular; bunlar söylemi yapılandıran az sayıdaki öğeler, konulardır) saptanmalıdır. Referantların ve temaların doğru analiz edilmesi çok önemlidir. Bunun için konuşmayı analiz ederken, eyleyen ben ile söyleyen ben ayrımı yapmak konuşma analizi açısından büyük önem taşımaktadır. Örneğin eyleyen görüşme esnasında ben işsizim der ise fail ben vardır. Türkiye'de işsizlik çok dediğinde ise işsizlikten söz eden durumu belirten, söyleyen ben vardır (Bilgin, 2006).

Araştırma verilerinin analizi için kullanılan kategorisel analiz tekniği çerçevesinde kategoriler üç ana kategoriye ayrılmıştır. Üç ana kategorinin her birisi kendi içerisinde birer alt kategoriye ve göstergelere ayrılmıştır. Bu kategoriler sırası ile yapı, eylem ve yapı eylem etkileşimidir.

Yapı kategorisinin alt kategorisinde yapı *bağımlılığı* kavramı yer almaktadır. Yapı kategorisinin göstergeleri ise, genelden etkilenme, tercih edememe, bilinç düzeyi düşüklüğü, kurallara aşırı bağlılık, itaat, değişime karşı çıkma, alternatif geliştirememe, inisiyatif alamama, hiyerarşiyi benimseme, sorun çözmede edilgenlik, düşük düzeyde öz eleştiridir.

Eylem kategorisinin alt kategorisi olarak *agency* (Eyleyenin değiştirme, dönüştürme kapasitesi) kavramı belirlenmiştir. Eylem teorisinin göstergeleri ise, alternatif geliştirme, değişmeye açık olma, sorun çözmede aktiflik, hiyerarşiye karşı oluş, üst düzeyde öz bilinç, tercihte bulunma, inisiyatif alma, organize etme olarak belirlenmiştir.

Yapı-eylem etkileşimi kategorisinin alt kategorisi ise, *refleksivite* olarak belirlenmiştir. Refleksivite alt kategorisinin göstergeleri ise, desantrasyon, araçsal ve ereksel aklı değişimli kullanma, yapının sınırlılıklarını bilme, tutarlı eleştiri, koşulları rasyonel olarak değerlendirme, söylem eylem tutarlılığı, eyleminin sonuçlarını öngörme, eylemdeki gücünü ölçebilme olarak saptanmıştır.

Refleksif Sosyolojide Yapı Eylem Etkileşimine Yönelik Bir Örnek Olay Araştırması adlı tez çalışmasının örnek olay araştırmasında elde edilen veriler yukarıda belirtilen göstergelere göre analiz edilmiştir. Araştırmanın göstergeleri, alt kategorileri ve kategorileri ile eşleşen veriler araştırmanın kavramsal çerçevesine göre değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonrasında elde edilen bulgular araştırmanın alt problemleri ile birlikte ele alınmıştır. Böylelikle araştırmanın bulguları bilimsel olarak değerlendirilebilmiştir.

V. BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ YORUMU VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde gerçekleştirilen örnek olay araştırmasında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilen veriler analiz edilerek doktorlardan elde edilen bulgular ve hastalardan elde edilen bulgular olarak iki ayrı alt başlık altında incelenmiştir. Araştırmanın bulguları, doktorlar ve hastalarla yapılan görüşmeler sonrasında elde edilen verilerin yapı, eylem ve yapı-eylem etkileşimi ana kategorileri ile bu kategorilerin içinde bulunan alt kategorilere göre analiz edilip kavramsal çerçeveye ilişkilendirilerek yorumlanmasına dayanmaktadır. Bulguların yorumlanması esnasında hasta veya doktorlardan elde edilen belli ifade ve yorumlar doğrudan (direkt) alıntılanarak kullanılmıştır.

V. 1. Doktorlar İle Yapılan Görüşmelerin Değerlendirilmesi

Yapılan görüşmelerde Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışan doktorlara on adet temel soru sorulmuştur. Sorular yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile sorulduğu için, temel on soru dışında da sorular görüşme esnasında gündeme gelerek katılımcılara sorulmuştur.

Doktorlara ilk olarak “Size göre hastalar hastane ve doktor seçerken nasıl karar veriyor? Sizin hastalarınız doktor ve hastane seçimini neye göre yapmaktadır?” Sorusu yöneltilmiştir. Doktorların tamamına yakını hastaların doktor ve hastane seçerken, kulaktan dolma bilgiler ile eşe dosta sorarak, daha önce aynı hastalığı yaşayan tanıdıklarından öğrendiğini söylemiştir.Örneğin, bu konuda bir doktor şunları söylemiştir:

“Bizim mevcut sağlık sisteminde hasta doktor seğemiyor. Doktor seçme fırsatına sahip çok az bir yüzde var. Hastanın doktor seğebilmesi için iyi bir ekonomik güce sahip olması gereklidir. Ekonomik gücü iyi olmayan hastalar sıkıntısına, şikâyetine göre hastaneye geliyor. Hangi doktorun geleceği hastanın hastaneye geldiği zamana göre değişir. Doktor seğebilenler ise internetten, diğer hastaların referanslarından, doktorun unvanına bakarak hastaneye gelirler”. (Yardımcı Doçent Doktor, 9 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde ęalıřıyor, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakóltesi mezunu)

Doktorların verdiği cevaplara göre, hastaların genellikle doktorlarını seçerken çevrelerinden; içinde buldukları koşullardan etkilendiği anlaşılmaktadır. Hastaların, bu bağlamda yapı kategorisi içerisinde yer alan, tercih edememe, alternatif geliştirememe, genelden etkilenme alt kategorilerine uygun davrandıklarını söyleyebiliriz. Bu alt kategoriler yapı bağımlılığı kategorisi içerisinde yer almaktadır. Buna göre hastalar, hastane ve doktor seçerken toplumsal yapıdan (çevreden) etkilenmektedir. Toplumsal yapı içerisindeki kişi eyleyen değil Althusser’in ortaya koyduğu gibi ideolojinin çağırđıđı öznedir. Bu nedenle pasif ve algılayıcıdır. Eyleyen olmamış bir öznenin varlığı söz konusudur. Hastaların hastane seçimini diğer hastalardan ve yapısal etkilerden¹¹ etkilenerek yapmasının nedeni ise ideolojinin çağırđıđı öznenin sürekli yeni özne çağırması ile bağlantılıdır. “Bu kendi öğelerinin özgül bir birleşiminden başka bir şey olmayan yapı, etkileri dışında hiçbir şey değildir” (Savran, 2006: 148). Sonuç olarak hastaların hastane ve doktor seğiminde belirleyici olan yapıdır.

İkinci olarak doktorlara *Çalıştığımız kurumda yaşanılan değişimleri ve mesleki gelişmelerinizi nereden, nasıl öğreniyorsunuz? Değişimler karşısında bir tutumunuz oluyor*

¹¹ Burada bahsi geçen etkiler içerisinde zorunlu kurallarda yer almaktadır.

mu? Değişimi kabul mü ediyorsunuz? Değişime karşı mı çıkıyorsunuz sorusu yöneltilmiştir. Görüşülen doktorların büyük çoğunluğunun mesleklerinde yaşanan gelişmeleri, internet makalelerinden, kongrelerden ve branş derneklerinin sağladığı portlardan öğrendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Doktorların çalıştıkları hastanenin işleyiş sisteminde meydana gelen değişiklikleri ise bölüm toplantılarından, meslektaşları ile yaptıkları konuşmalardan, başhekimliğin gönderdiği mail ve karar yazılarından öğrendikleri saptanmıştır. Bir doktorun bu soruya verdiği cevap ise şöyledir:

Uzmanlık alanım ile ilgili bilgileri internetten takip ediyorum. Bizim her branşın derneği vardır. Bu dernekler üyelerine portallar sağlar. Bu portallardan öğreniyorum. İkinci olarak üniversite içerisindeki veri tabanlarından öğreniyorum. Hastanenin işleyiş yapısı ile ilgili bazı değişimleri yazının bize gelmesi ile duyarız. Yazı başhekimlikten bölümlere dağıtılır. Elli metre ilerdeki başhekimlikten yazının buraya gelmesi iki günü bulur. Ara sıra çok nadir büyük değişimlerde toplantı yapılır. (Profesör Doktor, 8 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu)

Doktorların çalıştıkları hastanede meydana gelen değişimleri hastane yönetimi gerçekleştirmektedir. Yapılan değişiklikler ile ilgili bilgileri ise başhekimliğin açıkladığı sebep ve sonuç ilişkisine bağlı olarak öğrenmektedirler. Bu çerçevede, araştırmanın veri analizinin yapılması için belirlenen kategoriler içerisindeki yapı kategorisi içerisinde değerlendirilmiştir. Doktorların verdiği cevaplar yapı kategorisinin alt göstergeleri olan; sorun çözmede edilgenlik, hiyerarşiyi benimseme, tercih edememe içerisine yerleştirilerek analiz edilmiştir. Ancak, doktorların mesleki gelişmelerini takip ederken, internet makaleleri, branş portalları ve kongreler arasında tercih yapabildiği, bu tercihleri yaparken bilinçli davranabildiği ve genel kanıdan etkilenmediği bilgisi elde edilmiştir. Tercih

edebilme, bilinçli davranma, genelden etkilenmeme agency kategorisinin alt göstergeleridir. Buradan hareketle, doktorlar hastanenin işleyiş kurallarına yapısal olarak bağlı kalmasına rağmen, kendi branşlarındaki gelişmeleri takip etmek için agency kapasitelerini kullanabilmektedir. Doktorların bilgi alırken hem yapıya bağımlı hemde agency kapasitelerini kullanabilme durumları söz konusudur. Bu durum, doktorların günlük çalışma hayatlarında hastane yönetimin kurallarını bilerek hareket ettiklerini, hastane yönetiminin koşullarını rasyonel olarak değerlendirebildiklerini, meslek hayatında girdikleri eylemlerin sonuçlarını öngördüklerini göstermektedir. Doktorlardan elde edilen bu tespitler bize, yapının sınırlılıklarını bilme, rasyonel eyleme girme, eylemlerinin sonuçlarını öngörme alt göstergelerinin bulunduğu refleksivite kategorisine yönlendirmiştir. Bu kategori içerisinde, kişinin eyleyen ve aktör olma durumunun bir aradalığı vardır. Kişi hastanedeki konumunun ahenginin devamı için başhekimlikten gelen kararlara göre çalışma biçimini benimsemektedir. Görüşülen doktorlardan hastane yönetiminin değiştirdiği kuralları eleştirenler olmuş fakat kurallara uymayan, kurallardan etkilenmeyen olmamıştır. “Aktörsel ve toplumsal yargılar, kültürel değerleri, toplumsal kuralları ve toplumsallaşma mekanizmalarını koruma ve yeniden üretme araçlarıdır” (İnceoğlu ve Çakmak, 2009: 104). Doktorun, hastane kurumunun yapısallığı içerisinde ahenkli konumunu korumak için uyduğu, aktör olarak yer aldığı, hastanede, daha ahenkli bir konum elde etmesi için gerekli olan akademik bilgilere ulaşırken, daha çok bilgiye, daha iyi bilgiye ulaşmak için tercihler yapmakta, inisiyatifler geliştirebilmektedir. Kişinin aktörlükten, eyleyenliğe geçmesini belirleyen ise sermaye birikimidir. Kişi ekonomik, sosyal, simgesel sermaye durumuna göre eyleyen ya da aktör olabilir.

Yapı içerisindeki unvan otorite ilişkisini belirlemek için doktorlara, asistanlarınız ile olan çalışma şeklinizi siz mi belirliyorsunuz? Yoksa asistanlarınızın istek ve çalışma

biçimleri mi belirleyici oluyor? Sorusu sorulmuştur. Görüşülen bölümlerin hemen hepsinde asistanların çalışma şekli, bölüm toplantılarında alınan kararlar ile belirlenmektedir. Asistanların istek ve çalışma biçimleri göz önüne alınarak son kararı bölüm kurulu vermektedir. Görüşme yapılan altı hocanın dört tanesi asistanların bölümün işleyişine alışması için çalışma şekli belirlenmesinin ve asistanların bu çalışma şekline uymasının gerekli olduğunu belirten ifadeler kullanmıştır. Bir hocanın ifadesi ise şu şekildedir:

“Asistanlara danışmayız. Asistanların nasıl çalışılacağı konusunda bölüm kendi içerisinde karar verir. Asistanlar alınan karara göre dönüşümlü olarak bir hafta poliklinikte, bir hafta yataklı serviste ve bir hafta ameliyathanede görev alır”. (Doçent Doktor, 10 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu).

Görüşülen doktorlara temel sorulardan bağımsız olarak, asistan iken yapmak istemediğiniz görevleri şimdi kendi asistanlarınıza yaptırıyor musunuz? Sorusu sorulduğunda iki doktor hayır hiç yaptırmadım cevabı vermiştir. Diğer dört doktor ise hastane yapısının işleyişi dolayısıyla yaptırıyorum temeline dayanan yanıtlar vermiştir. Öğretim üyesi olan doktorların asistanlıklarında yapmak istemedikleri görevleri, asistan iken yaşadığı asistan doktor ilişkisini, unvan sahibi olduktan sonra meslek hayatındaki uygulamalarıyla devam ettirmesi yapıya bağımlı kaldıklarının göstergesi olarak açıklanabilir. Görüşmeler esnasında bir doktor şöyle söylemiştir:

“Asistana her iş yaptırılmalı ki, bölümünü ya sevsin ya bıraksın” (Yardımcı Doçent Doktor, 6 Yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Hacettepe Üniversitesi tıp fakültesi mezunu).

Bu ifade asistanın yapıya uyumunun sınanmasının mesleki göstergesidir. Asistanlık unvanı, hastane alanı içerisinde güç ilişkisinden etkilenilen ilk unvandır. Asistan bu güç

hiyerarşisi içinde en az otorite sahibi olan eyleyendir. Güç, Weber'e göre karşıdakinin istemediği bir şeyi karşıdakine yaptırabilme durumudur. Otorite sahibi, asistanın istenememesine rağmen, istediğini yaptırabilir. Eyleyenin ne düşüneceğini, ne hissedeceğini büyük ölçüde belirleyen şey iktidar koşullarıdır. Bu çerçevede en genel ifade ile otoritenin, iktidar koşullarını yorumlaması bir güç imgesi tanımlamak suretiyle denetim ve nüfus koşullarına bir anlam verme çabası olarak ifade edilebilir (Sennett, 2005). Eyleyenin, asistan iken düşünceleri ile öğretim üyesi olduktan sonraki düşünceleri arasındaki değişim “eyleyenin, eylemde bulunan başka varlıklar arasında hareket ettiği ve onlarla ilişkide bulunduğu için hiçbir zaman sadece bir fail değil, her zaman ve aynı zamanda bir kurban” olduğunu da göstermektedir (Arendt, 2006: 279).

Yukarıda analizi yapılan *Öğretim üyelerine, asistanları ile aralarındaki ilişkiyi belirlemek için asistanlarınız ile olan çalışma şeklinizi siz mi belirliyorsunuz? Yoksa asistanlarınızın istek ve çalışma biçimleri mi belirleyici oluyor?* Sorusunun ardından *Hipokrat Andında var olan ‘hocalarım için beslediğim saygı ve minneti her zaman koruyacağım’ ilkesi çalışma hayatınızda bir hastalığın tedavi yöntemi için hocalarınızla yaşadığınız fikir ayrılıklarında inisiyatif kullanmanızı engelleyebiliyor mu?* Sorusu sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar kategorize edildiğinde, doktorların hocalarının dediklerini yapıp yapmama konusunda tercihte bulunabildikleri, inisiyatif kullanabildikleri, hiyerarşiye uymadıkları ve hocalarının dediklerini sorguladıkları ortaya çıkmıştır. Bu göstergeler agency alt kategorisine değerlendirilmiştir. Hastanın yasal doktoru, vaka tespitlerinde hocalarına ve/veya asistanlarına danışsa dahi son kararı kendisi vermektedir. Son kararı kendisinin vermesinin nedeni, hocalarına ve asistanlarına güvenmemesi değil yasal olarak kendisinin sorumlu olmasıdır. Bu konu ile ilgili görüşülen bir doktorun ifadesi şu şekildedir:

“Herkesle her hocamla hatta her asistanımla birlikte kararlar alabilirim. Onların dediklerini uygulayabilirim ancak hastanın doktoru yasal olarak yapılan tedaviden sorumludur. Yasal olarak ben ceza alırım. Bu nedenle pek danışmam, yasal yaptırımlar hocalara, asistanlara danışmamızı kısıtlıyor” (Yardımcı Doçent Doktor, 9 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu).

Soruyu yanıtlayan doktorların, değiştirme dönüştürme kapasitesi alt kategorisinin göstergelerine göre hareket etmelerine rağmen son kararı yapıya bağımlılık göstergesine göre alması, agency-yapı karşıtlığını göstermektedir. Bu karşıtlık, yukarıdaki sorunun analizinde, yapının agency’e yaptırım uygulama tehdidi ile sonuçlanmıştır.

Ortak uygulama gerçekleştirilirken bir anlamda nasıl birbirimize uyduğumuz gösterilir. “Böyle bir anlayış hem olgusal hemde normatiftir. Yani işlerin genelde nasıl yürüdüğüne dair bir anlayışımız vardır, fakat bu işlerin nasıl yürümesi gerektiğine, hangi yanlış adımların uygulamayı hükümsüz kılacağına dair bir fikirle iç içe geçmiştir” (Taylor, 2006: 32). Doktorların hocalarına ve asistanlarına danışarak hareket etme fikrinin daha iyi olmasını belirleyen, danışmayı hükümsüz kılacak durumların, danışan doktor üzerine etkisidir. Bu etki sağlık sistemi içerisindeki otoriteden kaynaklanmaktadır. “Otorite, insanların içinde özgürlüklerini muhafaza ettikleri bir itaat şeklidir” (Arendt, 2006: 145). “Otorite, birey üstü bir güç (devlet, okul, kilise yada askeri kuruluşlar) kişiyi asla kişinin doğal sonucu olmayacak bir ünle, bir vakarla, bir nihai karar verme yetisi ile donatır” (Simmel, 2009: 111). Otorite yapı tarafından, eyleyenin yapıya uyma durumuna göre eyleyene verilen bir manevra ve strateji dopingidir. Kişi sahip olduğu otoriteye göre sistemle bütünleşir. Giddens’a göre, modern dünyada eyleyenin davranışlarını refleksif

olarak düzenlemesi sistemsel bütünleşme düzeyinde düşünülmelidir. Bu nedenle refleksivite kategorisine uygun olan doktor araçsal ve ereksel akli değişimli kullanabilmeli, yapının sınırlarını bilmeli, eyleminin gücünü belirlemeli, eylemin sonuçlarını öngörmeli şeklinde oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşmeden elde edilen doktorun aşağıdaki ifadesi bu nedenle önemlidir:

“Doktorun unvanının yüksekliği ile dediklerinin sorgulanması ters orantılıdır. Teşhisi asistan koysa, asistanın hocası teşhisi bir kez daha sorgular ancak aynı teşhis unvan sahibi bir hocadan geldiğinde çok az kişi sorgular hatta sorgulanmaz. Unvan ile sorgulanma ters orantılı” (Asistan, 2 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu).

Eyleyenin toplumsal yapının kurallarına uygun strateji ve manevralarla elde ettiği otorite eylemlerinin yapı içerisinde sorgulanmasını azaltmaktadır. Otorite hiyerarşi içerisindeki unvana göre artmaktadır. Ancak doktorun hastane içerisindeki otoritesini yapıya bağımlı kalarak elde etmesinden dolayı hastane içerisinde otorite sahibi olmayan bir eyleyene göre daha zor inisiyatif kullanmaktadır.

“Bazı durumlarda unvanım gereği kurallara daha sıkı bağlı kalmak zorunda oluyorum. Ancak bir hasta bakıcı fazla göze batmadan kişisel ilişkileri ile benim uzun sürede yapabileceğim bir işi benden daha çabuk yapıyor”.(Profesör, 7 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Ankara Üniversitesi tıp fakültesi mezunu).

Hastane yapısı içerisinde değişimi, dönüşümü gerçekleştirebilecek bir unvana sahip olmayan bir eyleyen¹² ikili ilişkilerini kullanarak bir asistanın yapamayacağı ya da bir doçentin yaptığı zaman hoş karşılanmayacağı bir işi hemen yapabilmektedir. Bu durum

¹² Burada eyleyen olarak geçenler hastanede çalışan temizlik görevlisi, hasta bakıcı, poliklinik sekreteridir.

sağlık sisteminin kuralları içerisinde yıllarca manevra ve stratejiler yaparak, sağlık sisteminin kurallarına göre yükselip unvana sahip olan doktorların hastane içindeki ilişkilerinin, ikili ilişkilerden çok bürokratik ilişkilere dayandığının işareti olarak kabul edilebilir. Bu ilişkilerin farklılığı “öznenin biçimlenmesi için aynı zamanda ötekileri ve farklılıklarını tanımayı da öğrenmesi gerekir” düşüncesi ile bağdaştırılabilir (Touraine, 2008). Bu sonuca göre sağlık sisteminin içerisindeki yapısalcılığa göre unvan ve statü elde eden bir doktor, sağlık sisteminde unvanı ve statüsü olmadan çalışan bir eyleyene göre ‘bürokrasinin demir kafesine’¹³ daha çok hapis olmuş durumdadır.

Doktor, otoritenin kurallarına uyarak elde ettiği unvan, statü aracılığıyla aynı otoritenin parçası haline geliyor. Yapı eyleyeni kuşatıyor. Sistemin kurallarına uyarak elde edilen unvan, unvanlar sonrasında eyleyenin değiştirme dönüştürme kapasitesi artmaktadır. Bu noktada eyleyenin değiştirme dönüştürme kapasitesinin yönünü belirleyen durum, eyleyenin unvanı elde etmek için sistemin kurallarına uyma durumunu araçsal akılla mı? Yoksa ereksel akılla mı? Yaptığı belirleyecektir. Doktor unvanını araçsallaştırıp unvanın getirdiği manevra alanını ereksel akıl ile kullanabildiği sürece yapıyı hastaların lehine dönüştürebilir.

Ancak doktorların yukarıda belirtildiği gibi ereksel akıl ve araçsal akıl seçimini yapının içerisinde belirleyen anlamlar ardı bilgileri vardır. Bu anlamlar ardı bilgiler eyleyeni sınırlandırabilir. Bu sınırlandırma Bourdieu’nun belirttiği fakülte bilgisi ile ortaya çıkmaktadır. Bourdieu, her sınıfın, eğitimin, estetik anlayışının meydana getirdiği bir ‘toplumsal fakülte’ bilgisinin olduğunu ve beğenilerin sermaye yapılarının bu toplumsal fakülte bilgisine göre belirlendiğini söylemektedir. Doktorların sağlık sisteminin yapısal işleyiş mantığı ile elde ettikleri unvanları, beğeni ve sermayeye bakış açılarının

¹³ Bu kavramı Max Weber kullanmıştır. Toplumların bir arada düzenli bir şekilde yaşamak için ortaya çıkardığı kural ve düzenlemelerin yine aynı toplumu demir bir kafes içerisine hapsedeceğini belirtmiştir. Bu duruma örnek olarak bürokrasiyi göstermiştir.

belirlenmektedir. Bu durum eyleyenin ereksel akıl, araçsal akıl kullanım tercihini belirlemektedir.

Doktorların hastane kurumunun yapısallığı içerisinde çalışma şeklerini ne kadar belirleyebildiklerini öğrenebilmek için, biriminizde çalışan idari personelin (Hemşire, Büro Personeli, Diğer Sağlık Personeli) çalışma şeklini, kendi çalışma biçiminize göre düzenleyebiliyormuşsunuz? Sorusu yöneltilmiştir? Doktorların tamamı hayır cevabını vermiştir. Doktorlardan alınan cevapları araştırmanın analizinin göstergeleri içerisinde yerleştirdiğimizde, doktorlar hangi sağlık personeli ile çalışacağını tercih edememektedir. Doktorlar hastane yönetiminin aldığı kararlara uymak zorunda kalmaktadırlar. Doktorlar sorun çözmede edilgen kalmaktadırlar. Doktorların birimlerindeki çalışma biçimine alternatif geliştirme kapasitelerinin bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Bu göstergeler yapı bağımlılığı kategorisi içerisinde yer almaktadır. Bir doktor birimindeki çalışma şeklini şöyle ifade etmiştir.

“Biriminizde birlikte çalıştığımız personellerin hiç birinin çalışma şeklini düzenleyemiyoruz. Personellerin çalışma şeklini hastane yönetimi belirlemektedir. Hastane yönetimine hemşire sayımız şu kadar olsun diyemiyoruz. Çünkü biz bir hemşireyi bile zor buluyoruz. Bu yüzden bu hemşire yeterli bilgi ve yeteneğe sahip değil deme lüksümüz yok”.
(Yardımcı Doçent Doktor, 6 Yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Hacettepe Üniversitesi tıp fakültesi mezunu).

Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışan doktorlar birlikte çalıştıkları personelin çalışma biçimini belirlemede yapıya bağımlı olarak hareket etmektedirler. Doktorların çalışma biçimlerini ve birlikte çalıştıkları kişilerin çalışma biçimlerini düzenleme kapasiteleri yoktur. Doktorların bu kapasite yokluğu hastanenin işleyiş yapısının kuralı olarak adlandırılmaktadır. “Kurallar, dönüşümlü ilişkilerin

toplumsal pratiklerin üretim ve yeniden üretiminde yer almasını sağlayan biçimler olan kaynaklardan bağımsız olarak kavranamazlar. Bu durumda yapısal özellikler egemenlik ve güç biçimlerini dile getireceklerdir” (Giddens, 1999). Hastanenin kuralları yapının güç biçimlerinin yeniden üretilmesi ile ilişkilendirilebilir.

Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışan doktorların toplumsal yapının getirdiği sistemlerin işleyiş kurallarını esnetip esnetemediklerini anlamak amacı ile bir soru ara ile *hastanıza daha erken tanı koymak, daha etkin tedavi edebilmek için, hastanızın yaşadığı bürokratik süreçleri idari personele etki ederek hızlandırabiliyor musunuz?* Sorusu ile *sağlık sisteminin ve hastane yönetiminin kurallarını daha kaliteli bir sağlık hizmeti vermek için esnetebiliyor musunuz?* Soruları sorulmuştur. Sorulara verilen cevaplar alt kategoriler içerisine yerleştirildiğinde sorulan soruların kategorileri şu şekilde belirlenmiştir. Doktorlar durumunun ciddi olduğunu düşündükleri hastalarına daha erken tanı koyup daha hızlı şekilde tedaviye başlamak için bürokratik süreçleri hızlandırabilmektedir. Bunun için hastanın izleyeceği yola alternatif geliştirebilmektedirler. Kendi biriminde ve diğer birimlerde çalışan idari personeli organize etmektedirler. Hastanın yaşadığı bürokratik sorunlara çözüm yolu göstermektedirler. Hastane sisteminin yapısını dönüştürebilmektedirler. Bu göstergeler ışığında, doktorlar hastasının tedavisi için hastane yapısını esnetebilecek, dönüştürebilecek eyleme ve yapı eylem etkileşimine sahiptir. Bir doktor, yapıyı dönüştürebilmesini şu şekilde açıklamıştır.

“Sağlık bakanlığı bazı ilaçları sadece hastanede yatan hastaya veriyor. Ancak hastanenin fiziksel kapasitesinden dolayı bazı hastaların hastanede yatma şansı yok. Bu durumda hastaya o ilacın iyi geleceğine inanıyorsam hastaya sanal yatış¹⁴ yaptırıyorum.

¹⁴ Sanal yatış; Yatarak tedavi olmasına gerek olmayan bir hastanın ilacının maliyetini hastanın sağlık güvencesinin karşılayabilmesi için doktorların yasal yollardan inisiyatif kullanabilme durumudur.

Böylece hasta ilacını alabiliyor”. (Doçent Doktor, 12 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu).

Bir diğer doktor ise şunları belirtiyor:

“Bizim servisimizde bazı ameliyatlardan sonrası hastanın bakımı kolay oluyor. Bu nedenle hasta yatak sırası beklemek istemiyor ve hemen ameliyat olmak istiyor ise, ameliyatını yapıyoruz, hastayı evine gönderiyoruz tedavisini kendi imkânları ile evinde sürdürüyor, bize sadece kontrollere geliyor”. (Yardımcı Doçent Doktor, 9 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu).

Bu esnetmelerin toplumsal yapı içerisinde gerçekleşebilmesinin nedeni, Garfinkel’in gündelik hayatın her gün yeniden nasıl oluşturulduğunu açıklamak için kullandığı kavramlardan birisi olan refleksivite kavramının anlamı ile açıklanabilir. Garfinkel refleksivite tanımlamasında, yaşadığımız özel olayları çözebildiğimizi belirtmektedir. Toplumsal yapı içerisinde karşılaştığımız özel olayları ise genel olay bilimizden dolayı çözebilmekte olduğumuzu belirtir. Katılımcı doktorların sağlık sisteminin içerisindeki hastane kurumunun kurallarını yasal kurallar çerçevesinde esnetebilmesinin sebebi, doktorların sağlık sisteminin yapısallığının bilgisini ve manevra alanlarını bilmelerinden dolayı karşılarına çıkan özel durumlarda toplumsal yapının hukuk sisteminin yapısallığına uygun olarak stratejiler geliştirebildikleri ortaya çıkmıştır. “İnsan mutlak davranış ölçütlerine, evrensel bağlayıcı ideallere giderek daha az bağımlı hale gelmiştir. Kendi özel ölçütlerinden başka kurala gerek duymayacak kadar özgürleştiği ileri sürülmektedir. Ne var ki bu artan bağımsızlık, ters mantıkla, bir edilgenlik artışına da yol açmıştır” (Horkheimer, 2008). Araştırmada doktorların hayati tehlikesi olan her hasta için

değiştirme dönüştürme kapasitelerini ve refleksif düşünce biçimlerini kullanamadıkları bilgisine ulaşılmıştır.

“Ben durumunun ciddi olduğunu düşündüğüm her hasta için çaba harcamak isterim ama günde durumu ciddi olan yedi, sekiz hasta geldiğini düşünün o zaman nasıl hepsi için tek tek çaba harcamaya zamanım olsun, bu nedenle doktorlarda belli bir zaman sonra yorgunluk, ben mi düzeltereğim sistemi fikri geliyor”. (Profesör Doktor, 8 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu).

Doktorların bilimsel çalışmalarını ve tedavi yöntemlerini belirlerken toplumsal yapının içerisindeki sağlık sisteminin kurumu olan hastanenin etkisinin ne olduğunu öğrenebilmek amacı ile *hastalarınıza uygulayacağınız tedaviyi belirlerken ve bilimsel çalışma konularınızı seçerken hastanenin olanaklarını göz önünde tutuyor musunuz?* Sorusu sorulmuştur. Doktorların uyguladığı tedavi yöntemleri ile bilimsel çalışma konularını belirleme durumları ayrı ayrı kategorize edilmiştir.

Doktorların hastasına uygulamak için tedavi yöntemi seçerken, hastanenin olanaklarının ne kadar belirleyici olduğunu gösteren cevaplar şu göstergeler içerisinde yerleştirilmiştir; Doktorlar hastane olanakları içerisinde olmayan bir tedavi yöntemini tercih edemiyor. Sağlık sisteminin ve hastane yönetiminin sağladığı olanaklara bağlı kalıyorlar. Bu bağlılığı aşabilmek için alternatif geliştiremiyorlar. Görüşme yapılan bir doktor, hastasına uygulayacağı tedavi yöntemini belirlerken şunları yaşadığını ifade etmiştir.

“Tedavi için hastanenin olanaklarını zorlamaya çalışırım. Ancak hastanenin olanakları hastanın tedavisi için yeterli değil ise başka hastaneye gönderirim. (Doçent

Doktor, 10 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor”, Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu).

Doktorların açıklamaları sonrasında elde edilen veriler yukarıda belirtildiği gibi araştırmanın göstergeleri içersine yerleştirilmiştir. Ortaya çıkan alt kategori yapı bağımlılığı içerisinde yer almıştır. Sonuç olarak Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışmakta olan doktorlar tedavi yöntemlerini, son çıkan tedavi yöntemlerine göre değil, hastanenin sahip olduğu olanaklara göre belirlemektedir. Sorunun ikinci bölümünde tespit edilmeye çalışılan doktorların kendi bilimsel çalışma konularını seçerken hastanenin olanaklarına bağlı kalıp kalmadığı sorusuna doktorların verdiği yanıtlar ise alternatif seçme, tercih edebilme, inisiyatif alma göstergeleri içerisinde yer almıştır. Bu göstergeler değiştirme dönüştürme alt kategorisine aittir. Doktorların değiştirme dönüştürme durumu ise bir doktor tarafından şu şekilde açıklanmıştır.

“Eğer doktor bilimsel çalışmalarını hastanenin olanakları dışında belirlemek istiyor ise, hastane yönetiminden, sağlık bakanlığından izinlerini alır isterse Amerika destekli projelerde görev alır, isterse başka üniversitelere araştırma yapmak için gönderilebilir”. (Profesör, 7 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Ankara Üniversitesi tıp fakültesi mezunu)

Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışan doktorlar hastalarına uygulayacağı tedavi yöntemlerini belirlerken yapıya bağımlı kalmaktadır. Ancak, doktorlar kendi bilimsel araştırmalarını yaparken başka projelerde, hastanelerde, ülkelerde çalışmayı seçme şansları bulunmaktadır. Doktorların çalıştıkları hastanenin olanaklarına bağlı kalmadan bilimsel çalışma yapabilmesi için sağlık sisteminin ve hastane yapısallığının belirlediği şartlara uyarak izin alması gerekiyor. Sağlık bakanlığı ile hastane yönetimi bu hakkın doktora verilip verilmeyeceği konusundaki son sözü söylemektedir. Bu

nedenle doktorların bilimsel çalışma alanını belirleme hakkı yine yapının etkisi altında gerçekleşmektedir. Doktorlar hastanenin olanaklarından bağımsız bir şekilde tedavi yöntemi, bilimsel çalışma alanı belirleyememektedir. Doktorların dünyadaki en son bilimsel araştırmaları takip edebilmesine (internet, kongreler, bilimsel makaleler vb. ile) olanak sağlayan yapı, aynı araştırmaları doktorun yapabilmesine ölçütler, sınırlamalar getirmektedir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde doktorlara sorulan temel soruların içerisindeki son soru, *hastaya uyguladığınız tedavi yöntemlerinden sonuç alamadığınız durumlarda, uyguladığınız tedavi yöntemlerini kendi içinizde sorguluyor musunuz? Yeni geliştirilmiş bir tedavi yöntemini uyguluyor musunuz?* Olarak belirlenmiştir. Bu sorunun sorulmasındaki amaç doktorun mesleki karar alma süreçlerinde refleksif düşünce biçimini benimseyip benimsemediğini öğrenmektir. “Refleksivite bilinçli düşünmeyle karıştırılmamalıdır. İnsanların refleksif pratiklere sahip oldukları söylendiğinde, bu söz insanların yaptıkları şeyler üzerinde bilinçli olarak düşündükleri anlamına gelmez. Üyeler eylemlerinin refleksif karakterinin farkında değildirler” (Coulon, 2010: 35). Sorulan bu sorunun ardından doktorların cevapları analiz için kategorize edildiğinde görüşme yapılan doktorların dördü kendilerini her zaman sorguladıklarını belirtmiştir, iki doktor ise biz sadece kuralları uyguluyoruz, tedavi yöntemlerini seçemediğimiz için kendimizi sorgulamıyoruz demiştir. Görüşülen asistanlar ise, biz hocalarımızın dediği tedavi yöntemini uyguluyoruz bizim tedavi yöntemi belirleme hakkımız yok demiştir. Doktorların verdiği cevaplar alt kategorilere göre sınıflandırıldığında, doktorların etik kurullarınca kabul edilen tedavi yöntemleri arasında tedavi yöntemi tercih edebilme, yüksek düzeyde öz eleştiri, bilinçlilik, inisiyatif alma alt kategorilerinin içeriğine uygun hareket ettikleri belirlenmiştir. Görüşülen bir doktor inisiyatif kullanma sürecine ilişkin verdiği bilgide şunları belirtmiştir;

Yeni çıkan ama etik kurulunca veya sağlık bakanlığından onaylı olmayan tedavi yöntemlerini çok ender, çok nadir kullanırım. Başka çözüm yolları aradıktan sonra çözüm yolum bulamazsam yeni çıkan bir tedaviyi uygulayırım. Ancak bu tedaviyi uygulamadan önce hastaya, hastanın bilinci açık değilse ailesine danışırım. Ailesi veya hasta kabul ederse tedaviye başlarım. Tek başıma bu sorumluluğu alamam. (Yardımcı Doçent Doktor, 6 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Hacettepe Üniversitesi tıp fakültesi mezunu).

Doktorlara sorulan sorulardan elde edilen tüm bu ifadeler ve açıklamalardan hareketle araştırmaya katılan doktorların eyleme kapasitelerinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak doktorlar eyleme kapasitesine yapının kurallarına bağlı kaldığı sürece sahiptir. Yapı, doktorların değiştirme dönüştürme kapasitesinin yönünü ve hızını bu nedenle belirlemektedir. Yapı, eyleyenin değiştirme dönüştürme kapasitesinin değişim yönünü ve hızını, güç dengesinin değişmeden sürdürülebilmesine göre belirlemektedir. Bu güç dengesi günümüzde kapitalizmin güç dengesidir.

VI. 2. Hastalar İle Yapılan Görüşmenin değerlendirilmesi

Bu başlık altında Mersin Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesinde yatmakta olan dört kadın ve dört erkek hasta ile yapılan görüşmelerde elde edilen veriler ile araştırmacının katılımcı gözlem yolu ile elde ettiği veriler değerlendirilmektedir. Görüşmelerde hastalara toplam onbir temel soru soruldu. Araştırmacı görüşme esnasında hastalara, görüşmenin seyri ile bağlantılı olarak onbir temel sorudan farklı sorularda yöneltti.

İlk olarak hastalara sırası ile kaç yaşındasınız? Ne iş yapıyorsunuz? Öğrenim durumunuz? Hastaneye ilk kez mi yatıyorsunuz? Soruları yöneltmiştir. Katılımcı sekiz

hastanın yaşları 19 ile 51 arasında değişmektedir. Katılımcı hastalara Ne iş yapıyorsunuz? Sorusu sorulduğunda görüşülen hastaların büyük bölümünün ekonomik gelirinin iyi olmadığını belirlendi. Görüşülen hastaların bir tanesinin üniversite, iki tanesinin lise, iki tanesinin ortaokul ve üç tanesinin ilkokul mezunu olduklarının bilgisine ulaşılmıştır. Hastalara yöneltilen hastaneye ilk kez mi yatıyorsunuz? Sorusu ile ulaşılmak istenen amaç, daha önce hastanede yatan hastaların şimdiki yatışları arasında karşılaştırma yapabilmektir. Bu karşılaştırma ile eyleyenin hastane algısının zamanla değişip değişmediği bilgisine ulaşmak hedeflenmiştir.

Katılımcı hastalara yukarıda belirtilen dört sorunun ardından beşinci soru olarak şu soru yöneltildi. *“Bu hastaneye gelmeyi siz mi seçtiniz? Doktorunuzu ve muayene olma zamanınızı siz mi belirlediniz?”* Sorulan bu soruya katılımcı hastaların verdiği cevaplar araştırmanın kategorileri içerisine yerleştirildiği zaman, tercih edememe, bilinç düzeyi düşüklüğü ve alternatif geliştirememe göstergelerinin içinde bulunduğu yapı bağımlılığı alt kategorisi ortaya çıkmıştır. Bu soruya katılımcı hastalardan bir tanesinin cevabı şu şekildedir;

“Toros Devlet Hastanesine gitmiştim. Oradaki doktor üniversite hastanesinde bir doktora yönlendirdi. O doktor yönlendirdiği için hemen yer bulabildim. Doktorumu ve hastaneyi Toros Devlet Hastanesindeki doktor belirledi. (35 Yaşında, İşsiz, Yeşil Kartı var, İlkokul Mezunu)”.

Bir diğer hasta ise bu konu ile ilgili olarak hastaların söz sahibi olmadığını yaşadıklarını anlatarak şu şekilde cevap vermektedir;

“Günde 12 saat mesaim vardı. Bazı günler mesaiye kalıyorduk. Yine mesai nedeni ile 14 saat çalışacaktık. 13 saat çalışmışım, bir an dalmışım kolumu baskı makinesine kaptırdım. Ambulans geldi önce Mersin Devlet Hastanesine götürüldüm. O hastanenin acil

doktoru ilk müdahaleyi yaptı ve Üniversite hastanesine getirdiler. Hemen ameliyata alındım. (44 Yaşında, ,Enjeksiyon makinesi operatörü, lise mezunu, Ssk güvencesi var)”

Katılımcı hastaların yukarıda verdiği örnekler ve ortaya çıkan kategori şunu göstermektedir. Hastane kurumunda hasta etiketi ile eyleyenlerin doktorlarını belirleme şansları bulunmamaktadır. Hastanelerini belirleme şansı bulunmakla birlikte, hastaneler başka hastanelere eyleyenleri yönlendirebilmektedir. Bu durum Beck'in erken modern toplumlar ifadesi ile açıklanabilmektedir. Erken modern toplumlarda yapılar ve kurumlar eyleyenin değiştirme ve dönüştürme kapasitesinin üzerindedir. Yukarıdaki hasta örneklerinde de görüldüğü gibi kişisel olmayan bürokratikleşme süreci yaşanmaktadır. Kurumlar işlevsel olarak bölümlere ayrılmaktadır.

Katılımcı hastalara sorulan bir diğer soru ise, *“Hastaneye yatacağınızı öğrendiğiniz zaman, yattığınız bu hastanede çalışan bir tanıdığınız olup olmadığını öğrenmeye çalıştınız mı? Hastanede tanıdığınız varsa onunla görüşmek istediniz mi? Neden?”* olarak belirlenmiştir. Bu soruya katılımcı hastaların tamamı evet tanıdığım olup olmadığını öğrenmeye çalıştım, zaten tanıdığım olduğunu biliyordum yada tanıdığım olmadığını bildiğim için öğrenmeye çalışmadım cevaplarını vermişlerdir. Bu cevaplar araştırma kategorileri içerisine yerleştirildiğinde koşulları rasyonel olarak değerlendirme, eyleme gücünü bilme, alternatif geliştirme göstergelerinin içinde bulunduğu değiştirme dönüştürme ve refleksivte alt kategorileri içerisinde yer aldığı belirlenmiştir.

Bizim karşı komşunun kızı burada çalışıyordu. Ben hastaneye yatınca annemler onunla görüşmüşlerdi. Burada çalışan abla yanıma geldi, sevk işlemlerini nasıl yapacağımızı söyledi. Bazı konularda yardımcı oldu. (19 yaşında, işsiz, Babası üzerinden sağlık güvencesine sahip, lise mezunu).

Hastaların hastaneye yattıkları zaman hastane içerisinde tanıdık biri kişi arama durumu yapı, eylem etkileşimi çerçevesinde iki farklı yön ile bağdaştırılabilir. İlk olarak eylem yönünden değerlendirildiğinde, hasta ve hasta yakınları sağlık sistemi içerisinde var olan bir eyleyenin değiştirme dönüştürme kapasitesinin sağlık sisteminin dışında olan bir eyleyenin değiştirme dönüştürme kapasitesine göre daha fazla olduğunun farkındadır. Değiştirme dönüştürme kapasitesi arasındaki bu farklılık, sağlık sistemi içerisinde olan bireyin Bouedieu'nun deyimiyle doxa bilgisine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Katılımcı hastaların bu soruya verdikleri yanıtı yapı ile bağdaştırdığımızda Benedict Anderson¹⁵'un hayali cemaatler üzerine yazdığı kitabında belirttiği kapitalizm, teknoloji ve insanın dilsel çeşitliliğe olan mahkûmiyetinin birbirleriyle buluşmasının, yeni bir cemaat ilişkisini mümkün kıldığına yönelik ortaya koyduğu düşünce biçimi ile açıklanabilir. Ortaya çıkan bu yeni cemaat biçimi nedeni ile eyleyenler sitemlerin içerisinde cemaatlerinden birini arama eğilimindedirler. Hastaların sağlık sisteminin bir parçası olan hastane kurumunun içerisindeki bir eyleyenin değiştirme, dönüştürme kapasitesinin etkinliğine güvendikleri ortaya çıkmıştır. Çünkü hasta için hastane mekânı taktik ve manevra geliştirme açısından ötekinin mekânıdır. Bu nedenle hasta yabancı bir gücün yasalarıyla düzenlenmiş haliyle kendisine dayatılan alanda oyun oyununu kurmak zorundadır (Certeau, 2008). Bu durum toplumsal yapı açısından sağlık sistemimizde duygusal, kişisel, özel standartlara göre hareket eden, yaygın ilgiye sahip kişilerin hastane kurumunda var olabildiğini göstermektedir. Bu nedenle Parsons'ın ifade ettiği anlamda bir kalıp değişmesi Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde görülmemektedir.

¹⁵ Benedict Anderson, ulus devletin inşasının nasıl olduğunu incelemiştir. Reading Public ve Print Capitalism isimli iki önemli kavramın sosyal bilimler literatürüne kazandırmıştır.

Refleksif sosyoloji kapsamında hastaların yapı ve eylem algısını belirlemek için soruların soruların bir diğeri ise, “*Doktorunuz size, sizin ameliyat olmanız gerekli ya da hastaneye yatmanız gerekmekte dediğinde doktorunuzun dediklerini hemen kabul eder misiniz? Yoksa birkaç doktora daha danışırımsınız?*” Sorusudur.

Hastaların bu soruya verdiği yanıtlara göre kategorilere yerleştirdi. Kategorilerde eğitim seviyesi düşük hastaların tamamı doktor ne derse yaparım dediğı için yapı bağımlılığı alt kategorisi içerisinde yer aldı. Ancak görüşme yapılan lise ve üniversite mezunu olan iki hasta doktorun dediğini sorgularım, başka doktora danışırım yanıtını verdiği için refleksivite kategorisi içerisinde yer aldı.

Yapı bağımlılığı kategorisi içerisinde yer alan bir hastanın yanıtı şu şekildedir;

Doktorlara bıraktım kendimi ne gerekiyorsa yapın dedim, bıktım dedim bu ağrıdan gerekiyorsa ameliyat yapın dedim, ameliyat oldum rahatladım. (51 yaşında, Emekli, ssk güvencesi var, İlkokul mezunu).

Aynı soruya refleksivite kategorisinde yer alan bir hastanın yanıtı ise şu şekildedir;

“Doktorlara güven olmuyor, gazetelerde televizyonlar duyuyoruz. Hatalı ameliyatlara oluyor bu nedenle, ben bir başka doktora daha danışırım o doktorda aynısını derse ameliyat olmayı kabul ederim. (32 yaşında, Elektrik teknikeri, Ssk güvencesine sahip, üniversite mezunu)”.

Bu sorudan elde edilen veriler değerlendirildiğinde, eğitim seviyesi ile sorgulama arasında güçlü bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe, sorgulama seviyesi artmaktadır. Eyleyenlerin doktorların güvenilirliğini sorgulama durumları ise, modernleşme ile beraber oluşması gereken soyut sistemlere güven bilgisinin oluşmadığının kanıtıdır. Bu sorunun cevabında ortaya çıkan refleksivite bilgisi içerisinde değıştirme dönüştürme hedefi taşımamaktadır. Hastaların doktorların kararlarını sorgulama

durumları sağlık sistemini düzeltme, değiştirme hedefi taşımamaktadır. Burada hastalar kişisel sağlık durumlarını düzeltme hedefindedirler. Bu nedenle kendi sağlık durumunu düzeltme hedefindeki hastaların sahip olduğu refleksivite sistematik refleksivitedir. Sistematik refleksivite düşüncesi, toplumsal yapıyı değiştirme dönüştürme amacıyla değildir. Eyleyen manevra ve strateji yapabildiği sürece toplumsal yapıyı değiştirme dönüştürme amacı ile değil, manevra ve stratejilerini sürekli kılabilecek, toplumsal yapıyı farklılaştıracak eylemlilikler peşindedir.

Katılımcı hastalara sorulan bir diğer soru ise, *“Kaldığınız odayı seçme ya da değiştirme şansınız var mı? Kaldığınız süre boyunca odanızın düzenlenmesini siz yapabiliyor musunuz?”* Sorusu olarak belirlendi.

Katılımcı hastaların hepsi kaldığımız odayı seçme ya da değiştirme şansımız yok demiştir. Ancak katılımcı hastaların bir tanesi özel odalarda ekstra ücret karşılığı kalılabildiğini belirtmiştir. Hastanede ekstra ücret verirsiniz hasta ve hastanın refakatçisinin kalabileceği özel oda seçme şansı bulunmaktadır. Bu cevaplar ışığında eyleyenin yapı bağımlılığı kategorisinde mi? yoksa değiştirme dönüştürme kategorisi içerisinde mi? yer alacağını belirleyen ekonomi olmuştur. Bu durum yapı teorileri ile açıklanmaktadır. Çatışmacı kuramın temsilcisi Marx’a göre ekonomi belirleyicidir. Yine neo-marksist olan Althusser için ekonomi iki katlı üstyapının temelinde var olan alt yapıdır.

Kalacağı odayı seçme ve değiştirme şansı olamayan hastalardan bir tanesi bu durumu şu şekilde açıklamaktadır;

“Kaldığım odayı ve doktorumu, kalacağım zamanı seçme şansım olmadı. Geldim bu odada kalacaksınız dediler bende bu odada kaldım. Hastalar kendi arasında anlaşıp odada

çıkan sorunları çözmeye çalışıyor (43 yaşında, ev hanımı, kocasının emekli sandığı güvencesi var, ortaokul mezunu)”.

Oda seçme ve değiştirme şansı olmayan hastaların hastane personeli ve kendi aralarındaki ilişki ise eylem teorileri ile açıklanabilir. Eylem teorisyenlerinden Goffman'ın performans, vitrin, izlenim yönetimi kavramları, hastaların birbirleri ve hastane personeli ile yaşadıkları ilişkiyi açıklamaktadır. Hastaneye yatan her hasta tanımadığı altı hasta ile beraber aynı odada tedavi görmektedir. Bu nedenle hastane kurumu eyleyen hastaları kurumun içerisindeki edep ve işleyiş mantığına göre sınırlar. Bu işleyiş mantığı, eyleyen hastanın strateji ve manevra yapabileceği vitrini oluşturur. Eyleyen hastaların diğer hastaların karşısındaki sergilediği bu strateji ve manevralar ise hastanın performansını meydana getirir. Odanın içerisine giren çıkan hemşire ise çalışıyor izlenimi yaratarak, hastalar karşısında izlenim yönetimi göstermektedir.

İşte tam bu noktada bir kez daha refleksif sosyolojinin önemi ortaya çıkmaktadır. Hastaların kaldıkları odayı seçme ve değiştirme şansına sahip olmamaları yapı teorileri ile açıklanırken, hastanın zorunlu olarak kaldığı odadaki hasta ve personel ile ilişkisini eylem teorileri ile açıklanabilmektedir. Sonuç olarak yapı ve eylem teorileri bir arada kullanılarak yapılan açıklamalar daha kapsamlı olmaktadır.

Hastalara sorulan bir diğer önemli soru ise; *“Eğitilmiş, geliri yüksek bir hastanın eğitimsiz ve daha az gelire sahip olan bir hastaya göre tedavi olma şansı daha mı yüksek?”* Şeklinde belirlenmiştir. İki hasta dışındaki tüm hastalar evet eğitim seviyesi ve ekonomik geliri yüksek hastaların daha düşük eğitime ve gelire sahip olan hastalardan daha iyi tedavi olabildiklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda hastaların çoğunluğu yapıya bağımlı kalmaktadırlar. Yapı içerisinde eğitim seviyesi ve ekonomik güç tercih etmeyi, inisiyatif almayı belirlemektedir.

Eđitim seviyesi dűşűk hastalar modern tıbbın kazanımlarından yararlandıđı zaman bu kazanımları bilime ve modernizasyona deđil, Allah'ın takdirine veya kaderlerinde yazdıđı için tedavinin iűe yaradıđına inanma eđilimindedirler. Hastanın modern toplumun otonom bireyine ulaűma durumunda ise, Thomas Stephen Szasz'ın¹⁶ deyimiyle modern tıp çađın dinine dűnűşmektedir (Foucault, 2007). Katılımcı hastaların modernliđin kazanımlarına inanarak, geleneđinin getirdiđi anlamlandırmalardan uzaklaűabildiđi űlde tedavilerini takip ettiklerini, kendilerine uygulanan tedaviyi ve tedavi karűısında kendi yaptıklarını sorguladıkları belirlenmektedir.

Hastaların eđitim seviyesinin artması, oyunun kurallarını űđrenme durumlarını gűstermektedir. Eđitim seviyesi artan bir hastanın, eđitimini aldıđı alan bilgisi ile alıűtıđı alanın aynı olması alanın içerisinde sahip olduđu doxa bilgisinden dolayı ekonomik gűcűnűn artmasına neden olabilmektedir. Katılımcı hastaların sahip oldukları habituslarından dolayı ekonomik seviyelerinin kűtű olması, eđitim seviyelerinin dűűk kalmasına neden olmuűtur. Eđitim seviyelerinin dűűk olması, sađlık sigortası ile para űdemeden yararlanabildikleri sađlık sisteminin bazı bűlűmlerinde, anlamları ve anlamların neden yaratıldıđını űzememelerine neden olmaktadır. Bu nedenle ekonomik gűcűn salt belirli olmadığı sađlık sisteminin belirli bűlűmlerinde gerekli manevraları yapamadıkları için hastane kurumlarından yeterince yararlanamamaktadırlar.

Bu sorundan elde edilen verilerin sonucunda űu tespitler elde edilmektedir. Hastaların dűnyaya geldikleri ekonomik seviye, eđitim seviyelerini belirlemede, eđitim seviyeleri ile gelen ekonomik gűleri alanlardaki deđiűtirme dűnűűtirme kapasitelerini biçimlendirmektedir. Bu nedenle alanların deđiűtirme dűnűűtirme bilgisine sahip

¹⁶ Thomas Stephen Szasz, Macar psikiyatri profesűrű, Tűrkiye'de 'Deliliđin İmalatı' adlı kitabı ile tanınmaktadır.

eyleyenlerin yaptıkları değişiklikler alanın içerisinde değiştirme dönüştürme kapasitesine sahip olmayan kişiler tarafından sorgulamadan kabul etmektedir. Hatta bu değişiklikler değiştirme kapasitesine sahip olmayanlar tarafından, alanın kendilerine verdiği bir hediye olarak görülmektedir. Bir hastanın bu konudaki görüşü şu şekildedir;

“Kolumu press makinesine kaptırdıktan sonra ameliyat oldum. Ameliyattan çıkınca mikrop kapmamam için doktorum beni enfeksiyon odasına aldı. Ancak bir hemşirenin tanıdığı gelince iki gün kalabildim sonra beni buraya getirdiler. Sonrada enfeksiyon kaptım. Param olsa özel odada kalırdım. Enfeksiyon kapmazdım. Daha abuk iyileşirdim. (44 Yaşında, ,Enjeksiyon makinesi operatörü, lise mezunu, Ssk güvencesi var)”

Hastalar için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunun son sorusu ise; *“Hasta olduğunuz için kimi sorguluyorsunuz? Yaşadığınız hayatı mı sorguluyorsunuz? Yoksa kendinizi mi? sorguluyorsunuz?”* sorusu olarak belirlenmiştir. Katılımcı hastaların cevapları araştırma kategorilerinin içerisine yerleştirildiğinde yapı bağımlılığı içerisinde yer almıştır. Yapı bağımlılığı içerisinde yer almasına neden olan hasta cevaplarının birisi şu şekildedir;

Ben inşaat işisiydim. Sabah erkenden dördüncü kata siva yapmak için iskeleye çıktım, iskele biraz eskiydi bağlantısı ayrıldı. Dördüncü kattan aşağıya düştüm. şimdi yaşadığım hayat mı suçlu ben mi? iskele emniyetli olsa ben düşer miydim? (51 yaşında, Emekli, ssk güvencesi var, İlkokul mezunu)

Bu soruya bir diğer hastanın cevabı ise şu şekilde olmuştur.

Biz kylyz, köyümüzde su yoktu. Bizde su olmadığı için yıllarca dereden içtik suları, o sulara bbreklerime taş yapmış, ağrıdan sızıdan duramıyorum. Yani temiz su olsa hasta olmazdım, temiz su vardı da ben imemezlik yapmadım (32 yaşında, çiftçilik, yeşil kartı var, ortaokul mezunu).

Katılımcı hastaların belirttiği en önemli hasta olma sebebi yaşama biçimi olarak belirlendi. Yaşama biçimini belirleyen ise toplumsal yapıdır. Bu nedenle bu sorunun cevabı yapı teorileri ile ilişkili açıklanabilir. Çünkü eylem teorileri eyleyenin hastalanması olarak eyleyeni suçlama eğiliminde olabilirler. Çünkü eylem teorileri için eyleyen hasta olmama şartlarını sağlayacak kapasiteye sahiptir. Eylem teorilerine göre görüşülen hastaların değiştirme dönüştürme kapasitesi yeterli değildir. Fakat yapısalcı teorilerden çatışmacı kuram görüşülen hastaların hastalanma sebebi olarak üretim ilişkilerini, sınıf çatışmasını ve güç ilişkilerini görmektedir. Katılımcı hastalar kendi hastalanmalarını yaşama koşullarına bağladığı için yapısalcı kuramların açıklaması daha doğru bir nitelik kazanmaktadır.

Katılımcı hastalara, yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak sorulan sorular yukarıda kavramsal çerçevede paralelinde değerlendirildi. Öte yandan araştırma yönteminde de belirtilen araştırmacının katılımcı gözlemi ve değerlendirilmesi ise şu şekilde gerçekleştirildi. Araştırmacı aynı gün iki ayrı kimlik ile Mersin Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesinden randevu talep etti. İlk önce araştırmacı hastanenin nöroloji bölümünden muayene randevusu talep etti. Bu talep esnasında araştırmacı bağlı bulunduğu kurumu, unvanını belirtmedi. Araştırmacıya randevuya başvurma tarihinin otuz gün sonrasına randevu verildi. Aynı araştırmacı ilk aramasından iki saat sonra bağlı bulunduğu kurumu ve unvanını belirterek nöroloji bölümünden randevu talep etti. Çalıştığı kurumu ve unvanını belli ederek istediği randevu, bir gün sonrasına verildi.

Bu durum birkaç şekilde değerlendirilebilir. İlk olarak eyleyen kurumsal kimliğine ve unvanının getirdiği hediyelere, ayrıcalıklara daha fazla sahip çıkma eğiliminde olmaktadır. Eyleyen yapının kurallarına uyarak elde ettiği kurumsal kimliği biricikleştirme yoluna gidecektir. Bu durumun ikinci ve tehlikeli boyutu ise şu olarak belirtilmektedir.

Eyleyen kendi kurumsal kimliğine sahip olmadan hastaneden yararlanmaya çalışan hastanın durumunu anlamadan, hastanın karşısında yapıyı savunma eğilimi taşıyacaktır. Eyleyen ile kitle arasında bakış farkı oluşacaktır.

Yapı eyleyene kurumsal kimlik üzerinden hediyeler verdiği sürece, eyleyen elde ettiği değiştirme dönüştürme kapasitesini hediye alamayanlar lehine kullanmayacaktır. Ancak bu durumun en tehlikeli ve sürekliliğini sağlayan yönü, yapı tarafından hediye ve ayrıcalıklar alamayan eyleyenlerin birleşip yapıyı değiştirmeye çalışması yerine, tek tek yapının içerisinden hediye ve ayrıcalıklar elde etme hedefi taşımalarıdır.

Mersin Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesinin poliklinik binasının duvarlarında asılı olan uyarı notlarında, somut olarak eyleyenin değiştirme ve dönüştürme kapasitesi görülmektedir. Ancak kurumun yapısallığı eyleyenin sahip olduğu değiştirme dönüştürme kapasitesini direkt olarak sınırlamıştır. Bu durum araştırmanın ekler bölümünde bulunan ek-1 ve ek-2 fotoğraflarında somut olarak gösterildi.

SONUÇ

Araştırmada yapılan değerlendirmeler, kapitalist sistem, modernliğin öngörülen ve öngörülemeyen sonuçları, eylem, yapı ile refleksivite üzerinden yapılmaktadır. Belli sosyal teorilerin ürettiği kavramlar, eyleyenlerin zihinlerindeki yapı anlayışını oluşturacak işlevler üstlendi. Bu araştırma toplumsal yapıyı şekillendiren kavramlara karşı duruş sergilemektedir. Araştırma toplumsal yapıyı anlamlandırıp, açıklayabilen kavramlar üzerinden hareket etmektedir. Örnek olay araştırmasında elde edilen veriler bu temelde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın amacı, refleksif sosyoloji açısından gözlemlenebilir koşullarda yapı-eylem etkileşiminin farklı boyutları ve süreçlerinin eyleyenler tarafından nasıl tanımlandığını anlamlandırmaktır. Kuramsal çerçeve ve örnek olay araştırması bu amaca ulaşma temelinde gerçekleştirildi. Araştırmanın amacı problemi oluşturmaktadır. Bu nedenle amaca ulaşabilmek için problemler ve alt problemler belirlendi. Araştırmanın beşinci bölümünde hasta ve doktorlardan elde edilen veriler araştırmanın problemlerine göre değerlendirildi. Araştırmanın alt problemleri ile araştırmadan elde edilen bulguların karşılaştırılması bundan sonraki yedi paragraf içerisinde gerçekleştirildi.

Yapı eylem etkileşimde yapıların eyleyenler karşısında belirleyici olduğu sonucuna varıldı. Buna rağmen yapı içerisinde yer alan eyleyenler yapıyı kullanarak değiştirme ve dönüştürme kapasitesine sahip olabilmektedir. Araştırmada eyleyenlerin yapı algısını simgesel, sosyal, ekonomik veya kültürel sermayesinin olup olmasının belirlediği anlaşılmıştır. Bu sermaye türlerinden birine veya bir kaçına sahip olan eyleyen için yapı, hem sınırlayan hemde izin verendir. Ancak bu sermayelerden hiçbirine sahip olmayan bir eyleyen için yapı, sınırlayan, farklılaştıran şekil veren ve asıl olandır.

Yapı-eylem etkileşiminde eyleyenin yapıyı değiştirme, dönüştürme kapasitesini eyleyenlerin nasıl algıladığı araştırılmıştır. Bu konu ile ilgili örnek olay araştırmasının yapıldığı alandan elde edilen sonuçlar şu şekildedir. Eyleyen, yapının etkilerine karşı bir gücünün olduğunun farkındadır. Ancak bu gücün her eyleyende eşit olmadığını da farkındadır. Bu nedenle güce ulaşabileceği alanlarda etkin olmak istemektedir. Bu durumun en önemli kanıtı, eyleyenlerin çocuklarını bir sermayeye sahip olacak şekilde yetiştirmesidir. En güçlü sermaye kimi eyleyene göre kültürel olabilirken bir diğerine göre ekonomik olabilmektedir. Sermayeler arasındaki güç farklılıkları örnek olay araştırmasında şu şekilde ortaya çıkmıştır. Bir doçentin ekonomik sermayesi ile yapamadığı, yaptığı zaman hoş karşılanmayacağı bir eylemi, hasta bakıcı kültürel ve sosyal sermayesini kullanarak yapabilmektedir. Özetle, eyleyenler, eyleyenlerin değiştirme ve dönüştürme kapasitesi olduğunu bilir ve kapasite oranlarına göre ilişkilere girerler.

Eyleyenin yapı algısı ile yapısal süreçler arasındaki ilişkisi eyleyenler tarafından betimlenmektedir. Bu durum diyalektik bir seyir izlemektedir. Eyleyenin yapı algısını oluşturan yapıdır. Ancak bu yapı her eyleyen için aynı olan tarafsız bir yapı değildir. Eyleyenin yapı algısı, habitusu tarafından oluşturulan yapı anlayışıdır. Eyleyen, habitus bilgisinden gelen yapı algısını yapıyı kullanarak elde ettiği sermaye ile değiştirebilir. Eyleyenin yapı anlayışı katı veya esnek bir yapı anlayışı olabilir. Eyleyen zihnindeki yapı anlayışına göre gündelik hayat içerisindeki ilişkilerine girer. Bu yapı anlayışı eyleyenin kurum içerisindeki manevra ve stratejilerini belirlemektedir. Sonuç olarak araştırmada görüşülen hastalar, sahip oldukları habitusun zihinlerinde oluşturduğu yapı algısına göre hareket etmektedir.

Araştırmada, eyleyenin yapı algısı ile yapının kendi varlığını sürdürmesi arasındaki ilişki saptandı. Bu saptamaya katılımcı doktor ve hastalardan elde edilen verilerin

değerlendirilmesi ile ulaşıldı. Yapı, eyleyenin koşullarını belirlediğinden dolayı yok olma tehlikesi taşımamaktadır. Eyleyenler yapıyı kendi strateji ve manevralarına göre dönüştürmektedir. Buna kanıt olarak örnek olay araştırmasında her hastanın yattığı hastanede çalışan bir tanıdık bulma çabası gösterilebilir. Eyleyen yapının her eyleyen için eşit şartlar sağlamadığını düşündüğünden dolayı yapıyı kişisel olarak dönüştürmektedir. Ancak bu dönüşümler yapısal değişimlere neden olmamaktadır. Bu nedenle eyleyenin yapı algısındaki farklılık, yapının işleyiş mantığını değiştiremez. Yapının değişimi tek bir eyleyenin yapıdan elde ettiği güç ile gerçekleştiremez. Eyleyenler arasında oluşturulan ortak manevra ve stratejiler ile değiştirilebilir. Eyleyenin tek başına yapıyı değiştirme kapasitesi yoktur. Ancak eyleyen, yaşamını direkt olarak şekillendiren yapının kurallarını araçsal ve ereksel akıl ayrımı ile dönüştürebilir.

Araştırmada aynı zamanda dinamik bir yapının yapı-eylem etkileşimi bağlamında eyleyene sunduğu olanakların ne olduğu sorgulandı. Sorgulama sonucunda, eyleyenin eylemleri yapının işleyiş mantığına uyduğu sürece, yapının eyleyene fırsat ve olanaklar ve sunduğu anlaşıldı. Bu duruma somut bir örnek olarak ordulardaki komuta terfi işleyişi gösterilebilir. Ordunun iç işleyiş mantığına uyarak, disiplinli şekilde çalışan asker terfi ettirilir. Toplumsal yapıda ordunun terfi mantığı gibi işlemektedir. Yapı, işleyiş mantığına uyan eyleyene olanaklar sunmaktadır. Örnek olay araştırmasında görüşülen doktorların ekonomik seviyesinin yüksek olması, yıllarca çalışarak, eğitim olarak yapının belirlediği kriterleri (sınav, diploma, yabancı dil vb.) yerine getirmelerinden kaynaklanmaktadır. Araştırmada görüşülen eyleyenler, parası olanın, tanıdığı olanın daha iyi tedavi olacağını belirtmişlerdir. Para, toplumsal yapının kurumsal kurallarına uyulduğu sürece, tanıdık ise, toplumsal yapının geleneksel akrabalık, arkadaşlık ilişkilerine uyulduğu sürece elde edilir. Sonuç olarak yap-eylem etkileşimde yapı, eyleyene kurallarını uyguladığı sürece olanaklar

sunar. Bu olanaklar (iş, maaş, mutluluk, ev, emeklilik vb.) eyleyene yapının içerisinde daha fazla dönüştürme, değiştirme kapasitesi sağlamaktadır.

Eyleyenlerin eylemlerinin yapı tarafından sınırlandırılması veya eylemlerine olanak sağlanması farklı algılanmaktadır. Araştırmaya katılan hastalar, hastane içerisinde manevralarını ve stratejilerini uygulayabilen hastaları, torpilli, zengin, okumuş bilinçli gibi sermaye çeşitlerinin göstergeleri ile açıklamaktadır. Strateji ve manevra yapamayan hastaları ise, güçsüz, fakir, saf, iyi niyetli olarak adlandırmaktadırlar. Bu durum, yapı içerisindeki işleyişe duyulan güvensizlikten ileri gelmektedir.

Araştırmaya başlarken ulaşılmak istenen amaç yapı eylem etkileşiminin farklı boyutları ve süreçlerin eyleyenler tarafından nasıl algılandığını bulmaktır. Fakat eyleyenin, yapıdan bağımsız bir algılaması olmadığı araştırma süresince oluşturulan kavramsal çerçevede ve örnek olay araştırmasında ortaya çıkarılmıştır. Araştırmanın amacındaki eyleyen algısını bulmak yapıdan bağımsız açıklanamamaktadır. Bu nedenle araştırmanın kuramsal temelini reflektif sosyoloji olarak belirlemesi çok büyük önem taşımaktadır. Araştırmanın kuramsal çerçevesinde belirtilen eyleyen tanımlamaları örnek olay araştırmasının yapıldığı hastanede görülmemektedir. Öte yandan yapısal işlevselci kuramın tanımladığı anlamda bir modern toplum ilişkisi de örnek olay araştırmasının yapıldığı alanda görülmemektedir.

Bugün tarihsel eyleyenlerin hiçbiri, örnek olay araştırmasında ortaya çıkan eyleyen tanımına karşılık gelmemektedir. Bu durum, Touraine'in tarihsel failin yok olması adını verdiği, Habermas'ın meşruluk krizi olarak nitelendirdiği yeni bir farkındalığın ortaya çıkması ile bağlantılıdır (Bauman, 2003). Günümüzde sosyologların ve felsefecilerin ortaya koyduğu anlamda bir eyleyen yoktur. Onun yerine yine sosyologların ortaya koyup şekil verdiği, umutsuz bir çaba içinde oluşturulmaya ve postmodern savların gücü ile

ayakta tutulmaya çalışılan cemaatler vardır. Şu ana kadar bu tarzda yaratılan ve ayakta tutulan yegâne cemaat postmodernlerin kendi cemaatleri olmuştur.

Son olarak, yapının içerisinde ortaya çıkan eyleyen bilinci yapının içerisindeki güç ilişkilerinin, üretim ilişkilerinin işleyiş mantığını tek başına değiştiremez, dönüştüremez. Aynı zamanda yapının içerisinden çıkan eyleyen yapıdan tamamen bağımsız bir ahlak ve özgürlük anlayışına sahip olamaz. Ancak eyleyen yapıyı kullanarak, yapının içerisindeki değiştirme dönüştürme kapasitesini artırabilir. Yapıdan yararlanarak elde ettiği kapasite ile yapının içeride, yapıyı işleyiş mantığından koparamadan, dönüşümler, değişimler yapabilir.

Bundan sonra bu konuyu çalışacak arkadaşlara ise şunu belirtmek isterim ki; araştırmanın örnek olay araştırması kısmında sadece hasta ve doktorlar ile görüşülmesi araştırmanın verilerini kısırlaştırmıştır. Bu nedenle daha sonra bu kavramsal tema üzerinden yapılacak olan çalışmalarda hastanede bulunan daha çok meslek grubu ile görüşülmesi yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, G. (2006). *Özne-yapı gerilimi maddeci bir bakış*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- Adorno, W. T. (2009). *Minima Moralia*. (Çev. Orhan Koçak ve Ahmet Doğukan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Althusser, L. (1991). *Özeleştirinin öğeleri*. (Çev. Levent Targu) İstanbul: Belge Yayınları.
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Çev. Alp Tümertekin) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Anderson, B. (2005). *Hayali cemaatler*. (Çev. İskender Savaşır). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Archer, M. (2003) *Margret Archer structure, agency and the interval conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Arendt, H. (1996). *Geçmişle gelecek arasında*. (Çev. Bahadır Şina Şener) İstanbul: İletişim yayınları.
- Arendt, H. (2006). *İnsanlık durumu*. (Çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aslantürk, Z. (2001). *Sosyal bilimler için metot ve teknikler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Balcı, A. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma, yöntem teknik ve ilkeler*. İstanbul: Pegem Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2003). *Yasa koyucular ile yorumcular*. (Çev. Kemal Atakay) İstanbul: Metis Yayınları.
- Beck, U. (1999). *Siyasallığın icadı*. (Çev. Nihat Ülner) İstanbul: İletişim Yayınları
- Beck, U. (2009). *Imagined communities of global risk*. Lecture for the risk Conference. Shanghai, China, 06-09 September.

- Beck, U. (2009). Risk toplumu: yeni bir moderniteye doğru. A. Giddens (ed.) *Sosyoloji başlangıç okumaları*. (ss. 558-564). İstanbul: Say Yayınları.
- Benton, T. ve Craib, I. (2008). *Sosyal bilim felsefesi toplumsal düşüncenin felsefi temelleri*. (Çev. Ümit Tatlıcan ve Berivan Binay). Bursa: Sentez Yayıncılık
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi teknikler ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Bourdieu, P. (1997). *Televizyon üzerine*. (Çev. Turhan Ilgaz) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, P. (1997). *Toplumbilim sorunları*. (Çev. Işık Ergüden) İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik nedenler*. (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver). Hil Yayınları: İstanbul.
- Bourdieu, P. (2007). *Ocak ve zanaat*. (Çev. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan) İstanbul: İletişim Yayınları
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2003). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar*. (Çev. Nazlı Ökten). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brown, B. (1989). *Marx ve Freud günlük hayatın eleştirisi sürekli kültür devrimine doğru*. (Çev. Yavuz Aloğlan) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Callinicos, A. (1998). *Tarih yapmak toplum kuramında yapı ve değişim*. (Çev. Nermin Saatçioğlu). İstanbul: Özne Yayınları.
- Certeau, M. (2008). *Gündelik hayatın keşfi I*. (Çev. Lale Aslan Özcan). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Coser, L. A. (2010). *Sosyolojik düşüncenin ustaları*. (Çev. Serhat Toker, Himmet Hülür ve İbrahim Mazman). Ankara: Deki Basım Yayım.
- Coulon, A. (2010). *Etnometodoloji*. (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Küre Yayınları.

- Cuff, E., Sharrock, W. ve Francis, D. W. (1990). Anlam ve Eylem 2. 03.02.2010 tarihinde <http://umittatlican.com/socialtheory.php> adresinden alınmıştır.
- Electronic reference formats recommended by Science Encyclopedia. Erişim Tarihi: 25 Ekim 2009, <http://science.jrank.org/>
- Electronic reference formats recommended by Wikipedia, The Free Encyclopedia. Erişim Tarihi: 10 Şubat 2010, <http://en.wikipedia.org>.
- Erjem, Y. (2005). Eğitimde yabancılaşma olgusu ve öğretmen: lise öğretmenleri üzerine sosyoloji bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4, 395-415
- Erol, M. (2003). Toplumun tabakalı ve olasılıklı yapısı. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 27-58.
- Foucault, M. (2007). *İktidarın gözü*. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fowler, B. (1997). *Pierre Bourdieu and cultural theory critical investigations*. london: Sage Publications.
- Freud, S. (2003). *Günlük yaşamın psikopatolojisi*. (Çev. Şemsa Yeğin). İstanbul: Payel Yayınları.
- Freud, S. (2009). *Haz ilkesinin ötesinde ben ve id*. (Çev. Ali Babaoğlu). İstanbul: Metis Yayınları.
- Fromm, E. (1996). *Sağlıklı toplum*. (Çev. Yurdanur Salman ve Zeynep Tanrısever). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Garfinkel, H. ve Sacks, H. (2005). On formal structures of practical actions. (Ed. Garfinkel, H.), *Ethnomethodological Studies Of Work*. (157-189). Newyork: Taylor&Francis Group Published.
- Giddens, A. (1999). *Toplumun kuruluşu*. (Çev. Hüseyin Özel). İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Giddens, A. (2004). *Modernliğin sonuçları*. (Çev. Ersin Kuşdil) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2005). *Sosyal teorinin temel problemleri sosyal analizde eylem, yapı ve çelişki*. (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Giddens, A. ve Pierson, C. (2001). *Modernliği anlamlandırmak*. (Çev. Serhat Uyrkulak ve Murat Sağlam). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Girgin, O. (2008). *Modernliğin bugünü: modernist, postmodernist ve alternatif yaklaşımlar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, Türkiye.
- Goffman, E. (2009). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*. (Çev. Barış Cezar). İstanbul: Metis Yayınları.
- Güngör, S. (2001). Althusser'de ideoloji kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 222-231.
- Güven, S. (2006). *Toplumbiliminde araştırma yöntemleri*. Bursa: Ezgi Kitapevi
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı*. (Çev. Mustafa Tüzel). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Horkheimer, M. (2008). *Akıl tutulması*. (Çev. Orhan Koçak). İstanbul: Metis Yayınları.
- İnceoğlu, Y. , Çomak, N. (2009). *Metin çözümlemeleri*. İstanbul: Yayınları.
- Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayınları, Ankara: 2005
- Kaya, İ. (2005). *Modernliğin Sosyolojisi*. (Yayımlanmamış Lisans Ders Notu). Dumlupınar Üniversitesi: Kütahya.
- Keat, R. ve Urry, J. (1994). *Bilim olarak sosyal teori*. (Çev. Nilgün Çelebi). İstanbul: İmge Kitapevi.
- Kızılcılık, S. (1996). *Sosyoloji teorileri 3*. İzmir: Saray Medikal Yayıncılık.

- Kızılcelik, S. ve Erjem, Y. (1996). *Açıklamalı sosyoloji sözlüğü*. İzmir: Saraya Kitabevleri.
- Koç, E. (2010). *Edmund Husserl felsefesinde cogito*. 10.01.2010 tarihinde http://dusundurensozler.blogspot.com/2008/06/edmund-husserl-felsefesinde-coglto_13.html adresinden alınmıştır
- Kongar, E. (2006). *Toplumsal değişme kuramları ve türkiye gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Köklü, N. (1994). rnek olay çalışma metotları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2, 771-779.
- Küçükalp, K. (2006). *Husserl*. İstanbul: Say Yayınları.
- Layder, D. (2006). *Sosyal teoriye giriş*. (ev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Küre Yayınları
- Leledakis, K. (2000). *Toplum ve bilinçdışı toplumsal teori ve toplumsalın bilinçdışı boyutu*. (ev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Levi Strauss, C. (1994). *Yaban düşünce*. (ev. Tahsin Yücel). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Marcuse, H. (1997). *Tek boyutlu insan*. (ev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayıncılık
- Marx, K. ve Engels, F. (2004). *Alman ideolojisi*. (ev. Sevim Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- Maton, K. (2002). Pierre Bourdieu and the Epistemic Conditions Od Social Scientific Knowledge. *Space and Culture*, 6, 52-65.
- zbudun, S. (2010). Claude Levi-Strauss'u hatırlamak. *Toplum ve Bilim Dergisi*. 117,187-205.
- zdamar, K. (2003). *Modern bilimsel araştırma yöntemleri*. Eskişehir: Kaan Kitapevi.
- Poloma, M. (1993). *ağdaş sosyoloji kuramları*. (ev. Hayriye Erbaş) İstanbul: Gündoğan Yayınları

- Sassure, D. F. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. (Çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual.
- Sennett, R. (2005). *Otorite*. (Çev. Kamil Durand). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Bilimsel araştırma ve yazma el kitabı*. İstanbul: Kurtiş Matbaası.
- Simmel, G. (2000). *Öncesizliğin ve sonrasızlığın ışığında an resimleri felsefi minyatürler*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Slattery, M. (2007). *Sosyolojide temel fikirler*. (Çev. Ümit Tatlıcan ve Gülhan Demiriz). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Smith, P. (2007). *Kültürel kuram*. (Çev. Selime Güzelsarı ve İbrahim Gündoğdu). İstanbul: Babil Yayınları.
- Stones, B. (2008). *Sosyolojik düşüncede iz bırakanlar*. (Çev. Nihat Erdoğan, Ünsal Oskay). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Şimşek, Ü. (2003). *Araştırma teknikleri*. İstanbul: Morötesi Yayınları.
- Tatlıcan, Ü., Göker, E., Arlı, A. ve Çeğin, G. (2007). *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taylor, C. (2006). *Modern toplumsal tahayyüller*. (Çev. Hamide Koyukan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Timur, T. (2005). *Felsefi izlenimler*. İstanbul: İmge Kitapevi
- Touraine, A. (2000). *Eşitliklerimiz ve farklılıklarımızla birlikte yaşayabilecek miyiz?* (Çev. Olcay Kunal) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, A. (2008). *Başka türlü düşünmek*. (Çev. Mehmet Moralı). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Uçkun, I. (2008). Morfogenetik alanlar. 22.02.2010. http://www.astroset.com/bireysel_gelisim/newage/newage60.htm adresinden alınmıştır.

- Uygur, N. (1998). *Edmund Husserl'de başkasının ben sorunu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Üşür, S. (1997). *İdeolojinin serüveni yanlış bilinç ve hegemonyadan söyleme*. İstanbul: İmge Kitapevi.
- Varol, A. (2010). Hedef kitlelerin kurumsal sosyal sorumluluk değerlendirmesi: üniversitesi gençlerine yönelik bir araştırma. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 6, 49-64.
- Wallerstein, I. (2009). *Bildiğimiz dünyanın sonu yirmi birinci yüzyıl için sosyal bilim*. (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yetim, N. (2007). *Toplumsal değişmeye yeni yaklaşımlar: sanayi toplumu ve ötesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Ders Notu). Mersin Üniversitesi: Mersin.
- Yıldırım, A. , ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EKLER**Ek 1.**

Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinin polikliniklik binasının duvarında asılı olan fotoğraf.

Ek: 2

Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinin poliklinik binasının duvarında asılı olan fotoğraf.

Ek: 3

Görüşmelerde Doktorlara Sorulan Sorular;

1. Size göre hastalar hastane ve doktor seçerken nasıl karar veriyor? Sizin hastalarınız doktor ve hastane seçimi neye göre yapmaktadır?
2. Siz, çalıştığınız kurumda yaşanan değişimleri nasıl öğreniyorsunuz? Değişimler karşısında bir tutumunuz oluyor mu? (değişimi kabul mü ediyorsunuz? Değişime karşı mı çıkıyorsunuz? Genel olarak)
3. Asistanlarınız ile olan çalışma şeklinizi siz mi belirliyorsunuz? Yoksa asistanlarınızın istek ve çalışma biçimleri mi belirleyici oluyor?
4. Hipokrat andında var olan ‘Hocalarım İçin Beslediğim Saygı Ve Minneti Her Zaman Koruyacağım’ ilkesi çalışma hayatınızda bir hastalığın tedavi yöntemi için hocalarınızla yaşadığınız fikir ayrılıklarında inisiyatif kullanmanızı engelleyebiliyor mu?
5. Biriminizde çalışan idari personelin (Hemşire, Büro Personeli, Diğer Sağlık Personeli) çalışma şeklini, kendi çalışma biçiminize göre düzenleyebiliyormuşsunuz?
6. Hastanıza daha erken tanı koymak, daha etkin tedavi edebilmek için, hastanızın yaşadığı bürokratik süreçleri idari personele etki ederek hızlandırabiliyor musunuz?
7. Günlük çalışma hayatınızda yaşadığınız sorunları kendiniz mi çözüyorsunuz yoksa hastane yönetiminin mi çözmesini bekliyorsunuz?
8. Sağlık sisteminin ve hastane yönetiminin kurallarını daha kaliteli bir sağlık hizmeti vermek için esnetebiliyor musunuz?

9. Hastalarınıza uygulayacağınız tedaviyi belirlerken ve bilimsel çalışma konularınızı seçerken hastanenin olanaklarını göz önünde tutuyor musunuz?
10. Hastaya uyguladığınız tedavi yöntemlerinden sonuç alamadığınız durumlarda, uyguladığınız tedavi yöntemlerini kendi içinizde sorguluyor musunuz? Yeni geliştirilmiş bir tedavi yöntemini uyguluyor musunuz?

Ek: 4

Görüşmelerde Hastalara Sorulan Sorular;

1. Kaç yaşındasınız?
2. Ne iş yapıyorsunuz?
3. Öğrenim durumunuz?
4. Hastaneye ilk kez mi yattınız?
5. Bu hastaneye gelmeyi siz mi seçtiniz? Doktorunuzu ve muayene olma zamanınızı siz mi belirlediniz?
6. Hastaneye yatacağınızı öğrendiğiniz zaman, yattığınız bu hastanede çalışan bir tanıdığınız olup olmadığını öğrenmeye çalıştınız mı? Hastanede tanıdığınız varsa onunla görüşmek istediniz mi? Neden?
7. Hastane personeli (Doktor, hemşire, memur, temizlik görevlileri) her hastaya eşit davranıyor mu?
8. Doktorunuz size, sizin ameliyat olmanız gerekli ya da hastaneye yatmanız gerekmekte dediğinde doktorunuzun dediklerini hemen kabul eder misiniz? Yoksa birkaç doktora daha danışırımsınız?
9. Kaldığınız odayı seçme ya da değiştirme şansınız var mı? Kaldığınız süre boyunca odanızın düzenlenmesini siz yapabiliyor musunuz?
10. Eğitimli, geliri yüksek bir hastanın eğitimsiz ve daha az gelire sahip olan bir hastaya göre tedavi olma şansı daha mı yüksek?
11. Hasta olduğunuz için kimi sorguluyorsunuz? Yaşadığımız hayatı mı sorguluyorsunuz? Yoksa kendiniz mi? sorguluyorsunuz?